

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Mindaugas
LANKAUSKAS

Narkotikų kontrolės konstravimo
ypatumai: Lietuvos atvejo analizė
viešojo kanapių diskurso kontekste

DAKTARO DISERTACIJA

Socialiniai mokslai,
Sociologija 05S

VILNIUS 2018

Disertacija rengta 2013– 2018 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Aleksandras Dobryninas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, sociologija – 05 S)

VILNIUS UNIVERSITY

Mindaugas
LANKAUSKAS

The Construction of Drug Control: A Case Study of Lithuanian Public Discourse on Cannabis

DOCTORAL DISSERTATION

Social sciences,
Sociology 05S

VILNIUS 2018

This dissertation was completed in 2013–2018 at Vilnius University.

Academic supervisor:

Prof. Dr. Aleksandras Dobryninas (Vilnius University, Social sciences,
Sociology – 05 S)

TURINYS

PADĖKA.....	6
ĮVADAS.....	7
1. KANAPIŲ POVEIKIO TYRIMAI IR VARTOJIMO MASTAS.....	24
2. PSICHOAKTYVIŲJŲ MEDŽIAGŲ KONTROLĖS SOCIALINIO KONSTRAVIMO TEORINIAI YPATUMAI	33
3. TARPTAUTINĖ KANAPIŲ KONTROLĖ	43
3.1. Kanapių ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės istorinės prielaidos 43	
3.2. Kanapių statusas pagal tarptautinę teisę.....	55
3.3. Kanapių dekriminalizavimas ir legalizavimas kaip prohibicijos alternatyva	65
4. KANAPĖS LIETUVOS NARKOTIKŲ KONTROLĖS SISTEMOJE.....	79
4.1. Kanapių ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas Lietuvoje	79
4.2. Lietuvos psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės politinės ir juridinės prielaidos	85
4.3. Teisinė kanapių kontrolė	94
4.4. Lietuvos kanapių kontrolės diskursas	110
IŠVADOS.....	143
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	149
PRIEDAI	165
UŽRAŠAMS	172

PADĖKA

Už pagalbą rengiant disertaciją pirmiausia norėčiau padėkoti prof. dr. Aleksandrui Dobryninui, kurio patarimai dėl tyrimo krypties, dizaino ir metodologijos buvo labai vertingi. Taip pat norėčiau padėkoti stažuotės Amsterdamo Bonger kriminologijos institute vadovui prof. dr. Dirkui Korfui, kuris padėjo susipažinti su Nyderlandų mokslininkų tyrimais narkotikų kontrolės srityje bei šios šalies praktika. Prof. dr. Laimutei Žilinskienei ir dr. Jolantai Aleknevičienei dėkoju už pirminių disertacijos versijų recenzavimą ir konstruktyvią kritiką bei naudingas pastabas, o dr. Daliai Gedzevičienei – už disertacijos teksto redagavimą. Taip pat sakau ačiū Lietuvos teisės instituto administracijai, sudariusiai palankias sąlygas moksliniam darbui. Už idėjas ir diskusijas darbo tema dėkoju kolegoms Lietuvos teisės institute ir Vilniaus universitete, už palaikymą – draugams ir savo šeimai.

ĮVADAS

Disertacinio darbo tema „Narkotikų kontrolės konstravimo ypatumai: Lietuvos atvejo analizė viešojo kanapių diskurso kontekste“ suformuluota atsižvelgiant į keletą esminių aspektų. Psichoaktyviųjų medžiagų (kitaip – narkotikų, nors šie terminai nėra lygiaverčiai prasmės požiūriu¹) kontrolės istorija yra gana turtinga ir pasižymi tiek ilgalaikėmis globaliomis tendencijomis, tiek ir savitais regioniniais bei nacionaliniais ypatumais. Šiame darbe nėra siekiama išanalizuoti visų psichoaktyviųjų medžiagų rūšių kontrolės konstravimo ypatumus, o apsiribojama tik viena iš jų – kanapėmis. Toks pasirinkimas daromas dėl keleto priežasčių. Visų pirma kanapės iki šiol yra tarptautinės teisės draudžiama medžiaga, kurios vartojimas yra labiausiai paplitęs (kalbant apie kitas draudžiamas medžiagas) ne tik Lietuvoje, tačiau ir daugelyje kitų pasaulio valstybių. Šiuo atžvilgiu kanapės nusileidžia (tiesa – gana stipriai) tik legalioms psichoaktyviosioms medžiagoms – tabakui ir alkoholiui. Remiantis 2015 metų duomenimis, 18,4 proc. visų suaugusių pasaulio gyventojų nesaikingai vartojo alkoholį bent kartą per mėnesį, 15,2 proc. kasdien rūkė tabaką, o 3,8 proc. buvo vartoję kanapių bent kartą per metus (Peacock A., Leung J., Larney S., 2018, p. 1). Antra, skirtingai nuo daugelio kitų draudžiamų medžiagų, kanapės kai kuriose valstybėse turi legalų statusą *de jure* arba *de facto*, taigi tai nėra tik vienoje ar keliose valstybėse dėl specifinių nacionalinių ypatumų toleruojama medžiaga kaip kad, pavyzdžiui, kokos lapai Bolivijoje. Trečia, požiūrio į šios psichoaktyviosios medžiagos vartojimą kaitai didelę įtaką turėjo vadinamoji *normalizacijos* doktrina, remiantis kuria kanapių vartojimas n(eb)ėra laikomas deviantiniu elgesiu ar liga. Mokslinėje literatūroje yra nurodomi tokie normalizacijos požymiai: išaugęs kai kurių nelegalių psichoaktyviųjų medžiagų prieinamumas; padidėjęs psichoaktyviosios medžiagos „pabandymų“ skaičius; padidėjęs reguliarus kai kurių nelegalių medžiagų vartojimas; aukštas žinojimo apie narkotikus lygis; intencija vartoti narkotikus ir ateityje; kultūrinis kai kurių nelegalių psichoaktyviųjų medžiagų priėmimas (pvz., tarp narkotikų nevartojančių asmenų, populiariojoje kultūroje ir politikoje) (Parker H., Aldridge J., Measham F., 1998). Pavyzdžiui, staigus kanapių vartojimo augimas Nyderlanduose nuo XX a. septintojo dešimtmečio sutapo su požiūrio į kanapių vartotojus pasikeitimais: nuo nusikaltėlių ir ligonių link maištautojų ir nekonformistų, o galiausiai – tiesiog rekreacinių

¹ Žr. sąvokų išaiškinimus įvado pabaigoje.

virtotojų (Korf D., 1995). Kalbant apie kultūrinį priimtinumą, olandų kriminologo D. Korfo nuomone, tolerantiškos Nyderlandų narkotikų politikos vystymasis buvo susijęs su kanapių vartojimo „įburžuazinimu“ (pranc. *embourgeoisement*), t. y. jo kultūriniu priėmimu tuometinės visuomenės aukštesniuose sluoksniuose (asmeninė autoriaus komunikacija su minėtu mokslininku). Esama požymių, kad šiuo metu kai kuriose valstybėse bei visuomenėse (ypač Vakarų) kanapių vartojimo atžvilgiu formuojasi kokybiškai kitoks požiūris nei į daugelio kitų narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimą, kuris išlieka stigmatizuotu ar mažų mažiausiai keliančiu įtarimą elgesiu. Kaip jau buvo nurodyta, pasaulyje kanapių vartojama daugiau nei kitų nelegalių psichoaktyviųjų medžiagų, o legalizavimo referendumais kai kuriose JAV valstijose ir įstatymų leidėjų atskirose valstybėse (Urugvajuje ir Kanadoje) sėkmė rodo, kad kanapių vartojimas tapo kultūriškai priimtinas atskiruose regionuose. Nepaisant to, tarptautinė teisė kanapes vis dar priskiria prie narkotinių medžiagų, kurių atžvilgiu visgi turėtų būti taikomos pačios griežčiausios kontrolės priemonės (plačiau žr. 3 darbo dalies 3.2 skyrelį). Kaip nurodoma mokslinėje literatūroje, toks griežtas požiūris į narkotikus šiuolaikinėse Vakarų industrializuotose visuomenėse yra paveiktas medicininės ir baudžiamosios vizijų, kurios iškilo daugiau kaip prieš šimtmetį. Patologizacija ir kriminalizacija yra dominuojančios perspektyvos požiūryje į psichoaktyviasias substancijas, o „priimtas“ arba „savaimė suprantamas“ žinojimas XX amžiuje kilo nuo *a priori* priimamų apibrėžimų (pvz., „liga“, „priklausomybė“) ir atspindi medikalizavimo proceso pasiektą hegemoniją požiūryje į narkotikus (Milhet M., Moloney M., Bergeron H., *et al.*, 2011, p. 1). Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo medikalizavimas sąlygoja tam tikrą „atšilimą“ kalbant apie priemones, kurios turėtų būti taikomos sprendžiant narkotikų vartojimo keliamas problemas, baudžiamosios priemonės bent jau Vakarų pasaulyje sulaukia vis mažiau palaikymo. Kita vertus, tai lemia plataus elgesio spektro patologizavimą (pvz., tokių „priklausomybių“ atsiradimas kaip priklausomybė nuo sekso ar apsipirkinėjimo) ir sociokultūrinių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo veiksnių ignoravimą, pirmenybę teikiant biologinėms teorijoms.

Tyrimo objektas

Tyrimo objektas – socialinė kanapių vartojimo kontrolė, vykdoma pasitelkiant juridines priemones ir formuojant viešąjį diskursą. Toks objekto pasirinkimas grindžiamas prielaida, kad formali socialinė kontrolė (nagrinėjamu atveju – juridinis kanapių kontrolės karkasas) yra neatsiejama

nuo viešojo kanapių diskurso ir tarp šių reiškinių egzistuoja stiprus ir abipusis tarpusavio ryšys. Kaip teigia M. Foucault, įvairūs galios santykiai prasiskverbia į socialinį kūną, jį charakterizuoja ir sudaro. Šie galios santykiai negali būti įsteigiami, konsoliduojami ar įgyvendinami be diskurso gamybos, akumuliacijos, cirkuliacijos bei funkcionavimo (Foucault M., 1980, p. 93). Šiame darbe nėra siekiama išanalizuoti visų socialinės kanapių vartojimo kontrolės aspektų (pvz., vienas iš tokių aspektų taip pat galėtų būti kanapių vartojimo (ne)priimtumas konkrečiame socialiniame rate), o koncentruojamasi į juridinius kontrolės instrumentus. Masinių medijų visuomenei transliuojamas turinys yra susijęs su atitinkamos politikos formavimu ir nuo to, kokia retorika dominuoja, iš dalies priklauso ir kanapių (taip pat ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų) kontrolės politika konkrečioje valstybėje. Pavyzdžiui, nuolatinis „narkotikų baimių“ eskalavimas, kuriant isterinį, sensacingą, emocijų persmelktą, purvino kriminalinio prieskonio narkotikų diskursą, formuoja griežtesnį visuomenės požiūrį į narkotikų problemą bei atitinkamai skatina represyvių kontrolės priemonių priėmimą bei taikymą (žr. tai pagrindžiančią istorinę kanapių kriminalizavimo analizę 3 darbo dalies 3.1 skyrelyje). Ir atvirkščiai, į sveikatą arba rekreacinį vartojimą kaip normalų dalyką orientuotas diskursas skatina konstruktyvesnę diskusiją ir švelnesnes kontrolės priemones. Tai susiję ir su gilesnio pobūdžio paradigmu kaita. Kaip nurodo požiūrį į alkoholizmą analizavęs J. Schneideris, girtavimo kaip ligos traktavimas padėjo pagrindus vienos socialinės kontrolės sistemos (vykdomos bažnyčios ir valstybės) pakeitimui kita, kuriai atstovauja medicina ir mokslas (Schneider J. W., 1978).

Disertacinio darbo naujumas ir aktualumas

Disertacinio darbo **naujumas** ir **aktualumas** pagrįstini tuo, jog Lietuvoje konkrečiai kanapėms skirtų mokslo darbų nėra daug, dažniausiai yra kalbama apie visas draudžiamas psichoaktyviasias medžiagas *in corpore*, kanapėms dedikuojant tik tam tikrą mokslinio darbo dalį. Tiesa, paminėtina tai, kad nemažai kiekybinio pobūdžio tyrimų atliekama įvairių nacionalinių ir tarptautinių institucijų užsakymu, siekiant nustatyti draudžiamų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimą, mastą bei tendencijas

įvairiuose visuomenės segmentuose². Visgi tai yra daugiau savotiškas „temperatūros matavimas“, kuris apie ligonio būklę gali pasakyti tik tiek, kiek pastarasis jos turi, bet ne kokia liga serga, t. y. nedaug pasako apie patį draudžiamų medžiagų vartojimo fenomeną, išskyrus tam tikras kiekybines jo charakteristikas. Tai kelia ir tam tikrą pavojų susiaurinti mokslinę diskusiją iki kiekybinių duomenų analizės. Kaip nurodo P. Peretti-Watel'is, viešojoje diskusijoje apie narkotikus nuolat remiamasi epidemiologiniais duomenimis ir iki tokio lygio, kad diskusijos koncentruojasi į pačius duomenis, o ne į jų interpretacijas (Peretti-Watel P., 2011, p. 53).

Tiesa, narkotikų kontrolės politika yra pakliuvusi ir į socialinių mokslų atstovų akiratį, kaip teisės mokslui reikšmingiausia paminėtina E. Gruodytės 2004 metais išleista monografija, kurioje autorė plačiai analizavo konkrečius su narkotikais susijusius baudžiamosios atsakomybės aspektus (Gruodytė E., 2004). Minėta autorė, be kita ko, nagrinėjo ir galimybes diferencijuoti baudžiamąją atsakomybę, atsižvelgiant į narkotinių bei psichotropinių medžiagų rūšį, atitinkamai švelninant baudžiamąją atsakomybę (arba taikant administracinę) už nedidelį kanapių kiekio turėjimą (Gruodytė E., 2004, p. 250). Kaip matysime, šis klausimas yra aktualus ir iki šiol, kadangi praėjus 14 metų teisinis reguliavimas praktiškai nepasikeitė, o tiksliau tariant, netgi tam tikra prasme regresavo atsakomybės griežtėjimo prasme (žr. analizę skyrelyje 4.3. *Teisinė kanapių kontrolė*). Iš sociologinių bei kriminologinių tyrimų paminėtini Lietuvos teisės instituto mokslininkų atlikti tęstiniai tyrimai dėl kriminologinės atsakomybės už nusikaltimus, susijusius su narkotikais (Dobrynina M., Kalpokas V., Lankauskas M., *et al.*, 2009; Venckevičienė J., 2013), narkotikų baimes bei retoriką spaudoje analizavo M. Dobrynina (Dobrynina M., 2008) ir D. Stumbrys (Stumbrys D., 2011; Stumbrys D.,

² Plačiau žr. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento tinklalapyje pateikiamus psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimo ir su narkotikų vartojimu susijusių užkrečiamųjų ligų paplitimo tyrimus Lietuvoje.

Tyrimai ir apklausos // Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimo ir su narkotikų vartojimu susijusių užkrečiamųjų ligų paplitimo tyrimai Lietuvoje. Prieiga per internetą: <<http://ntakd.lrv.lt/lt/statistika-ir-tyrimai/tyrimai-ir-apklausa>> (žiūrėta 2018 m. kovo 15 d.).

Taip pat žr. minėtos institucijos tinklalapyje pateikiamus mokslinius tyrimus ir straipsnius, kuriuose psichoaktyviųjų medžiagų (paprastai – alkoholio) vartojimas daugiausia analizuojamas iš medicinos ir visuomenės sveikatos perspektyvų.

Moksliniai straipsniai ir darbai. Prieiga per internetą: <<http://ntakd.lrv.lt/lt/statistika-ir-tyrimai/moksliniai-straipsniai-ir-darbai>> (žiūrėta 2018 m. kovo 15 d.).

2012), A. Malinauskaitė – buvusių psichoaktyviųjų medžiagų vartotojų socialinės sąveikos modelį (Malinauskaitė A., 2012), L. Kraniauskas – draudžiamų psichoaktyviųjų medžiagų apyvartą Klaipėdos mieste (Kraniauskas L., 2014). Iš psichologinės perspektyvos socialinius narkotikų vartojimo aspektus daugiausia nagrinėjo L. Bulotaitė (Bulotaitė L., 2004; Bulotaitė L., 2007).

Trumpai apibendrinant Lietuvoje atliktus tyrimus socialinių mokslų srityje į akis krenta jau anksčiau minėtas ypatumas – tyrinėjama iš esmės nedarant didelio skirtumo (žinoma, toks skirtumas yra daromas tiriant atskirų medžiagų vartojimo dažnumą arba poveikį organizmui) tarp skirtingų draudžiamų psichoaktyviųjų medžiagų, jas bendrai apibrėžiant kaip „narkotikus“. Be to, dauguma su šia sritimi sietinų tyrimų yra orientuoti į konkrečius tikslus, tokius kaip narkotikų vartojimo visuomenėje ir atskirose jos grupėse paplitimo nustatymas, priklausomų asmenų gydymo priemonės ir būdai, teisinio reguliavimo tobulinimo (egzistuojančio *status quo* ribose) galimybės. Stokojama mokslo darbų, kuriuose psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas būtų analizuotas per kultūrinę ar istorinę prizmę ar tyrinėtose vartotojų grupės, nepatenkančios į teisėsaugos ar medicinos specialistų akiratį. Nėra plačiau analizuoti ir tarptautinėje erdvėje pastaruoju metu daug diskusijų keliantys klausimai, pavyzdžiui, kanapių rekreacinio vartojimo *de jure* ar *de facto* legalizavimo atskirose valstybėse procesai ir iš to kylantys politinio klimato bei teisinio režimo pokyčiai bei iššūkiai, taip pat medicininių kanapių panaudojimo galimybės ir galimi reguliavimo modeliai. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog žalos mažinimas, dekriminalizacija ir depenalizacija psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės sistemos reformų kontekste dažniausiai siejama su visomis draudžiamų psichoaktyviųjų medžiagų rūšimis, o legalizavimas – beveik išimtinai tik su kanapėmis (kalbant ne apie hipotetinius scenarijus, bet realiai vykstančius pokyčius). Atsižvelgiant į mokslinių įžvalgų minėtais klausimais trūkumą, turėtas tikslas juos bent iš dalies atliepti šiame disertaciniame darbe, siekiant gilesnio mokslinio psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės konstravimo fenomeno pažinimo, koncentruojantis į vienos konkrečios psichoaktyviosios medžiagos (kanapių) kontrolės ypatumus.

Be to, temos aktualumą pagrindžia ir naujausi globalūs narkotikų kontrolės pokyčiai, pradedant augančia žalos mažinimo doktrinos įtaka, kuri skatina švelnesnį požiūrį į antinarkotines priemones visų draudžiamų medžiagų atžvilgiu, bei sėkmingos medicininių ir/ar rekreacinių kanapių legalizavimo iniciatyvos kai kuriose valstybėse ar jų teritoriniuose vienetuose (apie tarptautinį kontekstą plačiau žr. III darbo dalį). Svarbus ir konkretus lietuviškas juridinis kontekstas bei politinis klimatas. Nuo 2017 metų

atsakomybė už nedidelio kiekio narkotikų (tarp jų ir kanapių) įgijimą ir laikymą sugriežtėjo, tai paskatino diskusijas viešojoje erdvėje dėl tokios valstybės politikos adekvatumo. Taip pat paminėtinas ir Lietuvoje atsiradęs *grassroots* judėjimas („Žaliojo žiedo draugija“³), siekiantis kanapių dekriminlizavimo bei legalizavimo⁴. Šio judėjimo iniciatyva 2016 ir 2017 m. Vilniuje buvo organizuotos „Kanapių kultūros dienos“⁵. Dar vienas svarbus pokytis – 2017 metų pabaigoje atsiradusi politinė iniciatyva dėl kanapių preparatų įteisinimo medicininiiais tikslais, planuojama, jog valstybės patvirtinti preparatai, skirti gydyti tam tikroms ligoms, turėtų būti prieinami nuo 2019 metų⁶.

Apibendrinant teigtina, jog šiuo darbu siekiama prisidėti prie žinojimo apie narkotikų kontrolės ypatumus plėtos, tai galėtų būti įdomu socialinių mokslų atstovams (sociologams, kriminologams, teisininkams ir kt.), narkotikų kontrolės srities specialistams ir kitiems, plačiau besidomintiems tiriamąja problematika, tarp jų ir kanapių bei kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartotojams. Gana ironiška, bet ekspertų diskusijoje vartotojas dažniausiai yra pamiršamas, jo balsas nėra laikomas reikšmingu, skirtingai nuo savo profesinėje (ypač medicinos srities) praktikoje su psichoaktyviųjų medžiagų vartotojais susiduriančių profesionalų nuomonių.

³ Žr. draugijos tinklalapį: <<https://zsd.lt/>> (žiūrėta 2018 m. kovo 22 d.).

⁴ Draugijos tinklalapyje nurodomi tokie tikslai:

„Žaliojo Žiedo Draugija remia: visų bausmių, susijusių su individualiu ar kolektyviniu uždaru ratų kanapių naudojimu, kuriame nepažeidžiamos kitų Lietuvos Respublikos gyventojų teisės, panaikinimą. Žaliojo Žiedo Draugija palaiko ir teikia teisėtos kanapių apyvartos ir jos kontrolės mechanizmo kūrimo iniciatyvas, jų vystymo, kontrolės bei plėtos, įvairiuose jų etapuose, siūlymus.“

Žr. <<https://zsd.lt/>> (žiūrėta 2018 m. kovo 22 d.).

⁵ Plačiau apie 2018 metų renginį žr.:

Andrukaitytė M., Jakučionis S. Prie Seimo – 300 kanapių entuziastų ir priešininkų, vienas asmuo sulaukytas. 2018 m. balandžio 20 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/2018/04/20/news/prie-seimo-susirinko-300-kanapiu-entuziastu-6039365/>> (žiūrėta 2018 m. birželio 15 d.).

⁶ Žr. 2017 m. lapkričio 14 d. Seimui svarstymui pateiktus ir priimtus Narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrolės ir Farmacijos įstatymų pakeitimų projektus [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15275&p_k=1&p_a=sale_klaus_stad&p_moment=20171114&p_kl_stad_id=-65449> (žiūrėta 2018 m. kovo 1 d.).

Tikslas ir uždaviniai

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, buvo iškeltas toks tyrimo **tikslas: išanalizuoti kanapių vartojimo⁷ socialinės kontrolės konstravimo ypatumus bei jų raišką viešajame Lietuvos kanapių kontrolės diskurse**, kitaip tariant, identifikuoti, **kas ir kaip** veikia, ir pasistengti atsakyti į klausimą, **kodėl** konkretūs veiksniai yra reikšmingi lietuviškame kontekste. Šiuo atveju derėtų pabrėžti, jog tam tikri narkotikų kontrolės ypatumai ir bruožai yra universalūs bei būdingi daugeliui valstybių, na o kiti yra ganėtinai unikalūs ir todėl aptinkami rečiau. Universalumą sąlygojantis veiksnys yra globalus narkotikų kontrolės pobūdis, atitinkamai „įrėminantis“ nacionalines narkotikų kontrolės politikas.

Dar vienas svarbus aspektas – kai kada tarp visų nelegalių psichoaktyviųjų medžiagų (Lietuvos teisiniame diskurse – narkotinių ir psichotropinių medžiagų) kontrolės ir kanapių kontrolės praktiškai galima dėti lygybės ženklą (ypač kalbant apie teisinį reguliavimą), nes kai kuriose valstybėse psichoaktyviosios medžiagos nėra diferencijuojamos pagal pavojingumą. Kitaip tariant, visos nelegalios medžiagos apibendrintai yra įvardijamos kaip „narkotikai“, nedarant skirtumo tarp įvairių psichoaktyviųjų medžiagų. Kita vertus, kaip jau buvo minėta, kanapių kontrolė gali turėti specifinį teisinį režimą (legalizuota, kvazilegalu, dekriminalizuota ir kt.), kuris iš esmės skiriasi nuo kontrolės priemonių, taikomų visų kitų nelegalių psichoaktyviųjų medžiagų atžvilgiu. Siekiant aukščiau minėto tikslo, buvo išsikelti tokie **uždaviniai:**

- aptarti psichoaktyviosios medžiagos, kanapių, farmakologines savybes, vartojimo paplitimą ir mokslinius poveikio žmogaus organizmui tyrimus;
- atlikti istorinę globalios kanapių kontrolės mechanizmo formavimosi raidos analizę bendrame narkotinių medžiagų kontrolės kontekste;
- išryškinti kanapių kontrolės taikymo ypatumus tarptautinėje plotmėje bei atskirose valstybėse;
- ištirti viešajam kanapių diskursui būdingus bruožus ir su tuo susijusius kanapių kontrolės konstravimo ypatumus Lietuvoje.

⁷ Sąvoka „kanapių kontrolė“ taip pat vartojama pirmiausia turint omenyje įvairius šios psichoaktyviosios medžiagos vartojimo kontrolės ypatumus, kadangi socialiai kontroliuojamas žmonių elgesys, o ne pats augalas.

Specialiosios literatūros apžvalga

Draudžiamų psichoaktyviųjų medžiagų (tarp jų ir kanapių) tematika įprastai sulaukia daug dėmesio viešajame diskurse ir politinėje retorikoje. Tai yra viena iš labiausiai visuomenę dominančių, o kartu ir labiausiai mitologizuotų bei apipintų įvairiais stereotipais, temų. Atitinkamai mokslinių tyrimų, skirtingais pjūviais analizuojančių psichoaktyviųjų medžiagų kontrolę, pasaulyje kasmet atliekama labai daug, o jų rezultatai publikuojami įvairaus formato leidiniuose – knygose, monografijose, taip pat tiek bendresnio pobūdžio (pvz., skirtuose kriminologijai ar baudžiamajai justicijai), tiek ir specializuotuose (t. y. skirtuose psichoaktyviųjų medžiagų problematikai) moksliniuose žurnaluose. Pavyzdžiui, iš pastarųjų galima paminėti tokius solidžius tarpdisciplininio pobūdžio mokslo žurnalus kaip narkotikų politikos analizei skirtą „The International Journal of Drug Policy“⁸, mokslo, politikos ir teisės sankirtų klausimus nagrinėjančią ir buvusio Jungtinės Karalystės Vyriausybės patarėjo piktnaudžiavimo narkotikais klausimais D. Nutt’o redaguojamą „Drug Science, Policy and Law“, taip pat tiek legalių, tiek ir nelegalių psichoaktyviųjų medžiagų socialiniams tyrimams dedikuotą mokslo žurnalą „Contemporary Drug Problems“⁹. Tarptautinės ir nacionalinės institucijos taip pat atlieka paties įvairiausio pobūdžio tyrimus ar apžvalgas, kanapių kontekste kaip patį pirmą žinomesnį tyrimą galima paminėti dar 1894 metais britų sudarytos komisijos parengtą apžvalgą apie kanapių vartojimą Indijoje¹⁰. Iš pastaraisiais metais pasirodžiusių kanapėms skirtų tarptautinių organizacijų dokumentų galima išskirti Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centro (toliau – EMCDDA) išleistą monografiją, skirtą šios psichoaktyviosios medžiagos reguliavimo globalių aspektų bei vietinių patirčių analizei¹¹ ar Pasaulio sveikatos organizacijos (toliau – PSO) ataskaitą,

⁸ Šio mokslo žurnalo įtakos moksliniam diskursui rodiklis (vadinamasis *Impact Factor*, arba *IF*) 2016 metais siekė 3,47. Žr. oficialų žurnalo tinklalapį: <<https://www.ijdp.org/>> (žiūrėta 2018 m. kovo 15 d.).

⁹ Žr. informaciją apie šiuos žurnalus SAGE tinklalapyje: <<http://journals.sagepub.com/home/dsp>; <http://journals.sagepub.com/home/cdx>> (žiūrėta 2018 m. kovo 15 d.).

¹⁰ Žr. Report of the Indian Hemp Drugs Commission, 1893-1894 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://newtax.files.wordpress.com/2017/08/vol-1-indian-hemp-text-1-19-74464868_19_38.pdf> (žiūrėta 2018 m. kovo 15 d.).

¹¹ A cannabis reader: global issues and local experiences. EMCDDA monographs. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Lisbon, 2008.

skirtą nemedicininio kanapių vartojimo socialiniam poveikiui ir poveikiui sveikatai¹².

Psichoaktyviųjų medžiagų (ypač nelegalių) kontrolė yra glaudžiai susijusi su baudžiamosios justicijos sistema ir todėl nagrinėtina pasitelkiant bendresnio pobūdžio mokslinę literatūrą, kurioje analizuojama nusikaltimų kontrolės problematika apskritai. Juridinės kontrolės analizei ir teisės, kaip savitų galios santykių sistemos, supratimui svarbios yra amerikiečių kriminologo R. Quinney idėjos apie nusikaltimą kaip socialinį konstrukta ir socialinę nusikaltimų tikrovę¹³. L. Hulsmanui nusikaltimas taip pat neturi „ontologinės realybės“ ir nuo kitų socialinių problemų skiriasi tik apibrėžimu (Hulsman L., 1986, p. 63–80)¹⁴. Šis olandų mokslininkas svarbus dar ir tuo, kad, skirtingai nuo daugelio kitų kolegų kriminologų, turėjo galimybę realizuoti savo idėjas praktikoje ir tapo vienu iš jau daugiau kaip 40 metų egzistuojančios unikalios Nyderlandų narkotikų kontrolės sistemos architektų. Norvegų kriminologas N. Christie taip pat laikėsi pozicijos, kad nusikaltimai neegzistuoja, o yra sukuriami. Anot šio mokslininko, pirmiausia yra veiksmai, tuomet vyksta ilgas tų veiksmų įprasminimo procesas, kuriam ypatingos reikšmės turi socialinis atstumas. Didesnis atstumas tam tikriems veiksams turi tendenciją suteikti nusikaltimų prasmę, o asmenims – supaprastintą nusikaltėlių statusą (Christie N., 1999, p. 24). Psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės sistemos vystymąsi iš teorinės perspektyvos geriau suprasti galima pasitelkus klasikinius M. Foucault darbus apie kalėjimo gimimą (Foucault M., 1998), seksualumo istoriją (Foucault M., 1999) ar diskurso tvarką (Foucault M., 1998). Nė vienas iš šių prancūzo darbų nėra skirtas psichoaktyviųjų medžiagų kontrolei konkrečiai, tačiau pirmi du vaizdžiai parodo, kaip ilgainiui evoliucionuoja socialinės normos tam tikrose srityse ir kokios priežastys tai gali lemti, galiai siekiant valdyti kūnus (psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas šiaip ar taip turi poveikį kūnui, kurį siekiama kontroliuoti apibrėžiant „teisingo“ ir „neteisingo“ vartojimo būdus ir atitinkamai – priimtinas bei nepriimtinas medžiagas), na, o trečiasis – kaip

¹² The health and social effects of nonmedical cannabis use. World Health Organization, 2016 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.who.int/substance_abuse/publications/msbcannabis.pdf?ua=1> (žiūrėta 2018 m. kovo 22 d.).

¹³ *Quinney R.* The Social Reality of Crime. Little, Brown and Company, 1970. Transaction Publishers, Fourth printing, 2008.

¹⁴ *Hulsman L.* Critical criminology and the concept of crime. Contemporary Crises. Volume 10, Issue 1, 1986, p. 63–80.

yra formuojamas viešasis diskursas, kokia yra jo tvarka, struktūra ir vidinė logika.

Ne mažiau svarbūs ir tyrėjai, konkrečiai nagrinėję įvairius psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės aspektus. Vienas iš pirmųjų į narkotikų priklausomybę iš sociologinės perspektyvos XX a. viduryje pažvelgė A. R. Lindersmithas, pabrėžęs mokymosi proceso reikšmę priklausomybei (jo tyrimo atveju – nuo opiatų) išsivystyti (Lindersmith A., 1947). Kitas svarbus mokslininkas buvo amerikiečių gydytojas N. E. Zinbergas, išplėtojęs teorinę schemą *drug, set and setting*¹⁵, pagal kurią, siekiant suprasti, kas paskatina psichoaktyviosios medžiagos vartojimą ir kaip ji veikia vartotoją, svarbu turėti omenyje tris aspektus: narkotiką (farmakologinį substancijos poveikį), asmenybę (asmens nuostatas vartojimo momentu, taip pat vartotojo asmenybės bruožus) bei aplinką (fizinės bei socialinės aplinkos, kur vyksta vartojimas, įtaką) (Zinberg N. E., 1984). N. E. Zinbergo nuomone, būtent aplinka yra mažiausiai tyrinėtasis faktorius, tačiau ji turi daugiausia įtakos draudžiamų narkotikų vartojimui kontroliuoti. Jo teigimu, didžiulę socialinės aplinkos ir socialinio išmokymo svarbą iliustruoja Vietnamo karo veteranų pavyzdys. Remiantis mokslinių tyrimų duomenimis, mažiausiai 35 proc. karo prievolinkų Vietname bandė heroino, o 54 proc. iš bandžiusiųjų tapo priklausomi nuo šio narkotiko. Pastangos steigti gydymo ir reabilitacijos centrus Vietname buvo nesėkmingos, apie 90 proc. atkrisdavo vienerių metų laikotarpiu. O štai tarp veteranų, kurie sugrįžo į JAV, per trejų metų laikotarpį priklausomi liko tik 12 proc., tai, matyt, sietina su tuo, kad pagrindinis vartojimą skatinantis veiksnys buvo Vietnamo karo metu egzistavusi demoralizuojanti socialinė aplinka (Zinberg N. E., 1984). Vienas iš etikečių teorijos pradininkų H. S. Beckeris tyrinėjo marihuanos vartotojus ir akcentavo socialinės kontrolės svarbą vartojimo ypatumams, moralės antreprenierių įtaką formuojant narkotikų kontrolės politiką bei parodė, kaip kanapių vartotojams yra klijuojama deviantų etiketė (Becker H. S., 1963). Kalbant apie marihuanos vartotojų subkultūrą bei vartojimo nuostatas paminėtinas ir J. Youngo darbas, kuriame buvo parodytas ryšys tarp neigiamo policijos

¹⁵ Nors šį terminą išpopuliarino N. Zinbergas, atrodo, kad pirmasis psichodelinių narkotikų tyrimuose tai suformulavo garsus psichologas ir kontrkultūros veikėjas T. Leary. Žr. Metzner R. Molecular Mysticism: The Role of Psychoactive Substances in the Transformation of Consciousness. An essay appearing in *The Gateway to Inner Space*, Christian Rättsch, editor. Published by Prism Press, Dorset, U.K., 1989 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.psychedelibrary.org/metzner.htm>> (2018 m. kovo 17 d.).

požiūrio į Noting Hilo rajono Londone hipius ir jų atsakomąją reakciją, pasireiškusią stiprėjančia deviantine tapatybe bei didėjančiu mariuanos vartojimo mastu (Young J., 1971). Viešąjį psichoaktyviųjų medžiagų diskursą ir masinių medijų įtaką plačiai analizavo C. Reinermanas, kuris įtikinamai parodė, kaip yra dramatinizuojama narkotikų problema blogus atvejus paverčiant tipiškais, o epizodinius – epideminiais, galiausiai tam tikrą substanciją padarant visų socialinių problemų atpirkimo ožiu (Reinerman C., 1994).

Tarptautinę psichoaktyviųjų medžiagų kontrolę nagrinėjusio D. Bewley-Tayloro teigimu, nors dabartinė JT sutarčių sistema yra tarptautinis konstruktas, tačiau jo forma ir veikimo būdas daugiausia yra JAV pastangų rezultatas. Tarptautinio režimo centrinė ašis yra prohibicionizmas, t. y. Amerikoje vyravusio požiūrio, jog rekreacinis tam tikrų medžiagų vartojimas yra moraliai klaidingas, sėkminga internalizacija (Bewley-Taylor D., 2012, p. 50). Šalia to galima pridurti, jog amerikietiškas požiūris¹⁶ pasireiškė taip pat ir siekiu taikyti kuo griežtesnes sankcijas ir kriminalizuoti kuo daugiau su narkotikais susijusių veikų. Kaip tiksliai nurodo D. Korfas, Bendrosios konvencijos pagrindinė prielaida yra ta, kad narkotikų vartojimas kelia grėsmę tiek visai visuomenei, tiek ir individualaus vartotojo sveikatai. Ideologinis Konvencijos pagrindas yra **abstinencijos paradigma**, remiantis kuria individas nelaikomas gebantis reguliuoti tam tikrų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo tokiu būdu, kuris būtų priimtinas visuomenei ir nebūtų pavojingas sveikatai. Todėl eksperimentuojantis narkotikų vartotojas neišvengiamai taps narkomanu (Korf D., 1995, p. 4).

Šioje trumpoje užsienio mokslinės literatūros apžvalgoje paminėti autoriai, svariai prisidėję prie socialinių psichoaktyviųjų tyrimų plėtros, tačiau šis sąrašas toli gražu nėra baigtinis. Tiek aukščiau minimų, tiek ir nepaminėtų autorių atlikti tyrimai bei idėjos detaliau bus nagrinėjami tolimesnėse darbo dalyse.

¹⁶ JAV jau ilgą laiką yra lyderė pagal kalinių skaičių išsivysčiusiose valstybėse. Pažymėtina, jog didelė dalis įkalintų asmenų nubausti už įvairius su narkotikais susijusius nusikaltimus. 2016 metų rugsėjį tokie asmenys sudarė 47 proc. federalinių kalėjimų ir 15 proc. valstijų kalėjimų populiacijos. Žr. Prisoners In 2016. Bureau of Justice Statistics. U.S. Department of Justice, 2018, p. 13 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.bjs.gov/content/pub/pdf/p16.pdf>> (žiūrėta 2018 m. rugsėjo 1 d.).

Tyrimo metodologija

Kaip teigia mokslo filosofas T. Kuhnas, moksliniuose tyrimuose labai svarbų vaidmenį vaidina „paradigmos“, kuriomis jis laiko visuotinai pripažintus mokslo pasiekimus, tam tikru metu suteikiančius mokslinei bendruomenei problemų kėlimo ir jų sprendimo modelį. Anot šio mokslininko, paradigmos yra tie pasiekimai, kuriems būdingi du bruožai: i) jų turinys buvo pakankamai beprecedentis, kad ilgam pritrauktų grupę šalininkų iš konkuruojančių mokslinės veiklos sričių; ii) kartu jis buvo pakankamai atviras, ir naujos mokslininkų grupės galėjo rasti įvairiausių neišspręstų problemų. Atitinkamai žmonės, kurių moksliniai tyrinėjimai grindžiami tomis pačiomis paradigmomis, vadovaujasi tomis pačiomis mokslinės veiklos taisyklėmis ir standartais (Kuhn T. S., 2003, p. 10, 24–25).

Tyrimo **metodologinės nuostatos** paremtos konstrukcionistine paradigma, remiantis kuria daroma prielaida, jog socialinė realybė yra ne objektyvi, o socialiai sukonstruojama, o tyrimo tikslas yra fenomeno pažinimas, kurio siekiama atsižvelgiant į istorinį ir kultūrinį kontekstą. Darbe remiamasi kritine kriminologijos tradicija bei abolicionistine perspektyva, kurios vienas iš svarbiausių elementų yra ontologinis skepticizmas dėl nusikaltimų ir iš to kylanti parama dekriminalizacinei narkotikų kontrolės politikai. Kaip nurodo V. Žydžiūnaitė ir S. Sabaliauskas, tyrėjai, atlikdami kokybinį tyrimą, natūraliai priima su tyrimo paradigma susijusias filosofines nuostatas, be to, prideda savo asmenines nuostatas bei pasaulėžiūrą (Žydžiūnaitė V., Sabaliauskas S., 2017, p. 41–52). Taigi, autoriaus subjektyvumas buvo neišvengiamas tiek pasirenkant tyrimo temą, tiek ir pasirenkant metodologiją, metodus bei interpretuojant gautus rezultatus. Tai nereiškia, kad šiame darbe tiriamas fenomenas negali būti tiriamas ir laikantis kitokių, netgi kardinaliai priešingų, metodologinių pozicijų.

Socialinis konstrukcionizmas, kaip mokslinio darbo pagrindinė teorinė perspektyva, buvo pasirinktas atsižvelgiant į tai, jog, autoriaus nuomone, jis įgalina geriau suprasti psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės politikos ypatumus, turint omenyje jų specifiką, dinamišką pobūdį ir plačią kontrolės modelių bei nacionalinių politikų įvairovę. Tiesa, čia derėtų atkreipti dėmesį į tai, jog mokslinėje literatūroje taip pat vartojama ir „socialinio konstruktyvizmo“ sąvoka. Kaip nurodo A. Valantiejus, nors minimi terminai dažnai vartojami kaip sinonimai, tačiau jie nėra visiškai tapatūs ir *socialinio konstrukcionizmo* tradicija siejama su Maxo Schelerio, Karlo Mannheimo žinajimo sociologija, Friedricho Nietzsche's kultūros kritika, Wilhelmo Dilthey'aus hermeneutiniu historicizmu, George'o Herberto Meado socialine

psichologija, Maxo Weberio socialinio veiksmo analize, Peterio Bergerio ir Thomaso Luckmanno socialinio konstrukcionizmo teze. Anot minėto autoriaus, visos šios tezės pabrėžia poreikį sociologiškai (atsižvelgiant į istorinį-socialinį kontekstą) aprašyti žinojimo formavimąsi. O *socialinis konstruktyvizmas* pagal G. Hruby yra sietinas su psichologiniu (o ne sociologiniu) žinojimo aprašymu (Valantiejus A., 2003, p. 7). Anot G. Barrako, „socialinis konstrukcionizmas“ yra turbūt labiausiai amorfiška sociologijos kryptis, o jai atstovaujantys teoretikai Alfredas Schutzas, Peteris Bergeris, Thomas Luckmanas, Richardas Quinney, Jackas Douglasas, Edwinas Puhlas ir kiti savo dėmesį fokusuoja į kintamus žmonių elgesio bruožus, pasireiškiančius įvairiose socialinėse grupėse ir specifiniuose kontekstuose. Pasak minėto autoriaus, socialiniams konstrukcionistams labiausiai rūpi tai, kaip socialinė, politinė ir ekonominė realybė veikia situacijas, kuriose atsiranda deviaciniai ir nedeiviaciniai procesai (Barrak G., 2009, p. 266). Atsižvelgiant į tiriamos srities specifiką, disertaciniame darbe daugiausia remiamasi anksčiausiai pasirodžiusia ir plačiausiai žinoma socialinio konstrukcionizmo perspektyva nusikaltimų ir jų kontrolės srityje (Barrak G., 2009, p. 266) – **R. Quinney socialinės nusikaltimų tikrovės** teoriniu modeliu (plačiau žr. II skyrių). Šis teorinis modelis įgalina kritiškai analizuoti susiklosčiusią teisinę tvarką kanapių atžvilgiu, kaip veikiamą dinamikos, kuri yra formuojama visuomenės socialinės, ekonominės ir politinės struktūros.

Remiantis aukščiau minėtomis tyrimo metodologinėmis nuostatomis, įvade nurodytam tikslui ir jį įgyvendinantiems uždaviniams pasiekti pasitelkti įvairūs **metodai**. Atsižvelgiant į istorinio bei socialinio konteksto svarbą sociologinio žinojimo genezės analizei, apžvelgta mokslinė literatūra, kurioje analizuojama kanapių kontrolės vystymosi šaknys ir raida. Taip pat buvo analizuojami disertacinio darbo kontekste aktualūs statistiniai duomenys, mokslo darbai, politiniai dokumentai, tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai narkotikų ir kanapių kontrolės srityje. Lietuvos viešajam kanapių kontrolės diskursui nagrinėti buvo pasitelkta **turinio analizė**, kurios metu analizuoti su tyrimo sritimi susiję 2015–2017 metų internetinių publikacijų pagrindiniuose Lietuvos naujienų portaluose tekstai. Galiausiai, siekiant prisotinti empirinį tyrimą ir užtikrinti didesnę daromų išvadų pagrįstumą, 2017 m. liepos ir rugpjūčio mėnesiais buvo atlikti **15 pusiau struktūruotų interviu** su specialiuju žinių kanapių ir kanapių kontrolės srityje turinčiais ekspertais (internetinės spaudos publikacijų turinio analizės ir interviu atlikimo ypatumai konkrečiai yra aptariami darbo skyrelyje *4.4. Lietuvos kanapių kontrolės diskursas*).

Ginamieji teiginiai, disertacijos rengimo procesas ir darbo struktūra

Turint omenyje aukščiau pateikiamus darbo tikslą ir uždavinius, remiantis atliktų mokslinių tyrimų, specialiosios literatūros apžvalga, suformuluoti tokie disertacijos **ginamieji teiginiai**:

1. Kanapių kontrolės raidai daugiausia įtakos turėjo abstinencijos paradigma ir JAV, kaip pasaulinės galios, vaidmuo.
2. Kanapių kontrolės modelis konkrečioje valstybėje priklauso nuo to, kokios profesinės interesų grupės dominuoja viešajame kanapių diskurse, o „moralės antreprenieriai“¹⁷ ir ekspertai turi esminę įtaką formuojant kanapių kontrolės politiką.
3. Lietuvos viešajame kanapių kontrolės diskurse vyrauja baimės retorika, o jo konstravimo pagrindiniai elementai atitinka C. Reinarmano narkotikų baimių konstravimo schemą.
4. Kanapių kriminalizavimas Lietuvoje gali būti paašškintas galią turinčiuose visuomenės segmentuose vyraujančiu neigiamu požiūriu į šios psichoaktyviosios medžiagos vartojimą.

Narkotikų kontrolės konstravimas apima daug įvairių aspektų ir gali būti analizuojamas įvairiais pjūviais, be kita ko, apimant ir atitinkamų socialinių normų bei kultūrinių nuostatų internalizavimą. Šiame darbe daugiausia koncentruojamasi į teisinį reguliavimą (atsižvelgiant į teisės, kaip „visuomenės turimo labiausiai specializuoto ir stipriausiai išplėto kontrolės mechanizmo“, vaidmenį (Ross A. E., 1922, p. 106, cit. pagal Quinney R., 1970, p. 30) bei viešąjį diskursą vienos iš draudžiamų medžiagų rūšies, kanapių, atžvilgiu. Toks pasirinkimas buvo padarytas tikslingai, siekiant susiaurinti tyrimo sritį, ją tuo pat metu pagilinant, taip pat ir dėl to, kad su kanapių politika ir teisiniu statusu susiję klausimai (konkrečiai – dekriminalizavimas ir/ar legalizavimas) šiuo metu yra itin aktualūs ir kelia daug diskusijų tarptautinėje plotmėje. Žinoma, vien šiais aspektais nebuvo apsiribota, kiti reikšmingi klausimai (pvz., medicininių kanapių reguliavimas, kultūriniai kanapių vartojimo ypatumai, šios psichoaktyviosios medžiagos

¹⁷ Turimas omenyje H. S. Beckerio terminas, kuris plačiau aptariamas II disertacinio darbo dalyje.

vieta tarp kitų draudžiamų medžiagų ir pan.) taip pat buvo aptarti siekiant plačiau atskleisti nagrinėjamą temą. Apsibrėžti tiriamą sritį, išsikelti tyrimo klausimus ir sukonstruoti tyrimo dizainą padėjo konsultacijos su disertacinio darbo vadovu prof. dr. Aleksandru Dobryninu, taip pat Amsterdamo universiteto Bonger kriminologijos institute atliktos mokslinės stažuotės vadovu prof. dr. Dirku Korfu.

Disertacijos rengimo procesas buvo tęstinis, dalis pirmuose tiriamojo darbo etapuose atliktos analizės rezultatų buvo pateikti publikacijose recenzuojamuose leidiniuose ir pristatyti tarptautinėse konferencijose. Teisinės kontrolės ypatumai Lietuvoje ir užsienio valstybėse bei globali narkotikų kontrolės sistema buvo analizuota mokslo straipsnyje (Lankauskas M., 2013) ir mokslo studijoje (Lankauskas M., 2017). Minėtų publikacijų medžiaga naudojama ir šiame disertaciniame darbe, atsižvelgiant į tai, kiek ji yra reikšminga tęstinio tyrimo kontekste ir reikšminga siekiant keliamo tikslo. Empirinio tyrimo dėl viešojo kanapių diskurso rezultatai buvo pristatyti Europos kriminologų asociacijos organizuojamose konferencijose¹⁸. Disertacijos struktūrinės dalys pateikiamos laikantis dalykinio ir chronologinio nuoseklumo. Įvade aptariami šioje srityje atlikti moksliniai tyrimai, literatūros šaltiniai bei mokslinio darbo metodologija. 1 ir 2 darbo dalyse apžvelgiama kanapių poveikio žmogui tyrimai, vartojimo mastas ir teoriniai psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės konstravimo ypatumai. 3 dalyje skiriama dėmesio globalios narkotikų kontrolės sistemos formavimosi raidai, aptariami kanapių kontrolės ypatumai bei teisinio reguliavimo skirtumai įvairiose pasaulio valstybėse. Galiausiai 4 dalyje pereinama prie Lietuvos nacionalinės kanapių kontrolės bendrame narkotikų kontrolės politikos kontekste analizės ir viešojo kanapių diskurso Lietuvoje ypatybių. Atskirose disertacijos teminėse dalyse daromos tarpinės išvados, o galutinės išvados suformuluotos darbo pabaigoje.

¹⁸ *Lankauskas M.* Public Discourse on Cannabis: A Case Study of Lithuania. 16-oji metinė Europos kriminologų asociacijos konferencija. Miuusteris, Vokietija, 2016 m. rugsėjo 22 d. (stendinis pranešimas).

Lankauskas M. Comparing Professional, Political and Public Discourses on Cannabis Decriminalisation in Lithuania. 17-oji metinė Europos kriminologų asociacijos konferencija. Kardifas, Jungtinė Karalystė, 2017 m. rugsėjo 14 d. (stendinis pranešimas).

Pagrindinės sąvokos

Disertacijoje terminai „nelegalios psichoaktyviosios medžiagos“ ir „narkotikai“ vartojami kaip sinonimai, turint omenyje psichoaktyviasias medžiagas, kurių vartojimas be gydytojo paskyrimo yra draudžiamas Lietuvos Respublikos įstatymais. Tai yra narkotinės ir psichotropinės medžiagos, kontroliuojamos pagal Jungtinių Tautų Organizacijos (toliau – Jungtinės Tautos arba JT) konvencijų sąrašus ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymą „Dėl narkotinių ir psichotropinių medžiagų nedidelio, didelio ir labai didelio kiekio nustatymo rekomendacijų“¹⁹. Kaip nurodo A. Malinauskaitė, „psichoaktyvios medžiagos“ – tai medžiagos, veikiančios psichiką ir galinčios sukelti laikinus malonius pojūčius, o nelegalias medžiagas visuomenėje dažniausiai priimta vadinti „narkotikais“ (Malinauskaitė A., 2012, p. 5). Legalios psichoaktyviosios medžiagos (alkoholis, tabakas, kofeinas) šiame darbe terminu „narkotikai“ nėra įvardijamos, nors mokslinėje literatūroje toks skirtumas ne visada yra daromas. Šiuo atveju nėra analizuojama, ar, tarkim, alkoholis pagal jo savybes galėtų būti priskiriamas „narkotikų“ kategorijai ar ne; jis taip neįvardijamas dėl pragmatinių priežasčių – siekiant atriboti legalias psichoaktyviasias medžiagas nuo nelegalių ir taip išvengti tam tikros sumaišties, kadangi legalių ir nelegalių medžiagų teisiniai režimai bei jas lydintis diskursas dažnai skiriasi iš esmės. Tiesa, negalima nepaminti ir to, kad terminas „narkotikas“ yra sulaukęs kritikos kaip dirbtinis konstruktas ir nuo medikamento/vaisto besiskiriantis tik jo formaliu ar neformaliu priimtinumu. Pavyzdžiui, M. Douglas nurodo, kad „narkotikas yra cheminė medžiaga, atsidūrusi blogu metu blogoje vietoje“, V. Ruggiero ir S. Blackmanas nurodo, kad skirtumas tarp „narkotikų“ ir „vaistų“ yra mažiau susijęs su jų santykine fizine ar socialine žala, o daugiau su reguliavimu bei socialine kontrole, J. Derrida savo ruožtu yra pabrėžęs, kad „nėra narkotikų „gamtoje“ <...> sąvoka narkotikai nėra mokslinė, o greičiau nustatoma remiantis moraliniais ir politiniais vertinimais“ (cit. pagal Coomber R., McElrath K., Measham F., *et al.*, 2013, p. 6). Lietuvoje terminas „narkotikai“ viešojoje erdvėje taip pat yra prigijęs ir tvirtai įsišaknijęs kalbant tik apie nelegalias medžiagas. Todėl, nors ir pripažįstant, jog pats terminas stokoja mokslinio apibrėžtumo ir turi neigiamą

¹⁹ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl narkotinių ir psichotropinių medžiagų nedidelio, didelio ir labai didelio kiekio nustatymo rekomendacijų“. 2003 m. balandžio 23 d. Nr. V-239 // Žin., 2003-04-30, Nr. 41-1899.

emocinį krūvį, jis bus vartojamas šiame darbe atsižvelgiant į termino vartosenos paplitimą viešojoje erdvėje bei juridinėje terminijoje.

Terminu „kanapės“ įvardijama natūrali medžiaga, kurios pagrindinis psichoaktyvusis elementas yra tetrahidrokanabinolis (Δ^9 -THC), o molekulinė formulė – $C_{21}H_{30}O_2$ ²⁰. Šio darbo kontekste pirmiausia turima omenyje psichoaktyviųjų savybių turinti medžiaga, o ne pluoštinės, pramoniniams tikslams naudojamos kanapės, turinčios labai mažą THC kiekį ir todėl nevartojamos rekreaciniais ar medicininiais tikslais. Dažnai kaip kanapių sinonimas vartojama „marihuana“ griežtai žiūrint visgi nėra tapatus terminas, kadangi jis yra vartojamas apibūdinti psichoaktyviasias, medicininiais ar rekreaciniais tikslams naudojamas kanapės²¹. Disertaciniame darbe marihuanos terminas vartojamas kaip apibūdinantis psichoaktyviųjų savybių turinčias kanapes, jeigu tokiu terminu jos yra įvardijamos analizuojamuose šaltiniuose ar tekstuose. O hašišas yra tam tikru būdu paruoštas kanapių produktas (deriva), savo sudėtyje turintis tiek THC, tiek ir kitų kanabinoidų ir daugiau paplitęs labiau į pietus esančiose valstybėse (pvz., Ispanijoje ar Maroke). Pabrėžtina, jog sintetiniai kanabinoidai (kartais dar vadinami „Spice“, „purkšta žole“, „sintetine žole“ ar „chymke“), nepaisant gana klaidinančio pavadinimo, nėra priskiriami kanapėms, kadangi jie pasižymi visiškai kitokia chemine sudėtimi.

Atsižvelgiant į konstrukcionistinę priegą, „diskursas“ šiame darbe suprantamas taip, kaip jį apibrėžė T. van Leeuwenas, t. y. kaip „socialiai sukonstruotas kai kurių realybės aspektų žinojimo būdas“ arba kaip „nuo konteksto priklausantys rėmai, kurie suteikia dalykams prasmę“ (Leeuwen T. van., 2014, p. 144). Remiantis pateiktu apibrėžimu, viešasis kanapių diskursas yra suprantamas kaip viešojoje erdvėje socialiai konstruojamas žinojimas apie šią psichoaktyviąją medžiagą. Atitinkamai kanapių kontrolės diskursas apima žinojimo apie galimus ir tinkamus kanapių kontrolės būdus socialinį konstravimą. Tiesa, nors ir vartojamas terminas „viešasis diskursas“, pažymėtina, jog šiame darbe nėra apimami visi galimi diskurso raiškos viešojoje erdvėje aspektai, empirinio tyrimo metu apsiribota pagrindinių Lietuvos internetinės spaudos atstovų publikacijų turinio analize.

²⁰ Cannabis drug profile. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Prieiga per internetą: <<http://www.emcdda.europa.eu/publications/drug-profiles/cannabis>> (žiūrėta 2018 m. kovo 1 d.).

²¹ *Colbert M.* Hemp or Marijuana, What's in a Name? [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://theleafonline.com/c/science/2014/07/hemp-marijuana-whats-name>> (žiūrėta 2018 m. kovo 1 d.).

Kalbant apie psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės „politiką“, užsienio mokslinėje literatūroje ir oficialiuose dokumentuose dažniausiai vartojamas terminas „policy“, reiškiantis tam tikrą politinę darbotvarkę, veiksmų planą. Atkreiptinas dėmesys, jog lietuviškai sąvoka „politika“ skamba gana dviprasmiškai, turint omenyje, kad jos kitas angliškas atitikmuo „politics“²² reiškia „valstybės valdymo meną“, įtakos darymą valstybės, teritorinio vieneto ar tarptautinės organizacijos valdymui apskritai, politinius debatus. „Policy“ savo ruožtu yra siauresnę, daugiau instrumentinę reikšmę turintis terminas, kuris apibrėžia tam tikrą veiksmų planą ar elgesio taisykles konkrečiose situacijose ar veiklos srityse. Šiame disertaciniame darbe šis terminas verčiamas kaip „politika“.

1. KANAPIŲ POVEIKIO TYRIMAI IR VARTOJIMO MASTAS

Šioje disertacinio darbo dalyje aptariamas tyrimo **dalykas** – kanapės. Kaip jau buvo minėta apibrėžiant sąvokas, tai yra natūrali medžiaga, kurios pagrindinis psichoaktyvusis elementas yra tetrahidrokanabinolis (Δ^9 -THC arba tiesiog THC), dar kitaip žinomas ir kaip dronabinolis. Kanapės augalas yra plačiai paplitęs ir auga įvairiose klimatinėse zonose. Cheminė sudėtis gana sudėtinga, kitos svarbesnės medžiagos, aptinkamos kanapėse, yra kanabidiolis (CBD) ir kanabinolis (CBN), kurie patys psichoaktyviųjų savybių neturi, tačiau daro įtaką THC poveikiui. Pavyzdžiui, kai kurių tyrimų duomenimis, CBD mažina intoksikuojantį bei psichotomimetinį THC efektą (Allsop J. D., Richard K., Arnold J., 2017, p. 198). Įprastai kanapės yra skirstomos į tris porūšius – *cannabis sativa*, *cannabis indica* ir *cannabis ruderalis*. Paskutinė rūšis turi labai mažą THC koncentraciją ir iš esmės yra naudojama pramoniniais tikslais (kaip ir tam tikros *indica* rūšys), o Lietuvoje įprastai vadinama pluoštinėmis kanapėmis. O štai *sativa* ir *indica* pasižymi didesne THC koncentracija ir atitinkamai dažniau yra auginamos dėl jų psichoaktyviųjų savybių. Savo ruožtu aukšta THC koncentracija aptinkama tik moteriškos lyties kanapių

²² Žr. termino „politics“ ir „policy“ išaiškinimus Oksfordo žodyne. Prieiga per internetą: <<https://en.oxforddictionaries.com/definition/politics>> ir <<https://en.oxforddictionaries.com/definition/policy>> (žiūrėta 2018 m. rugsėjo 25 d.).

Taip pat dėl skirtumo tarp „politics“ ir „policy“ Kembridžo žodyne. Prieiga per internetą: <<https://dictionary.cambridge.org/fr/grammaire/grammaire-britannique/politics-political-politician-or-policy>> (žiūrėta 2018 m. rugsėjo 25 d.).

augaluose (paprastai – žieduose), vyriškos lyties augalai šios veikliosios medžiagos turi labai nedaug²³.

Istoriškai kanapės dėl jų panaudojimo pramonėje (dažniausiai – virvėms vyti bei tekstilei) galimybių plačiai paplito visame pasaulyje ir nuo seniausių laikų buvo vartojamos įvairiais tikslais, pavyzdžiui, ritualų metu, kaip vaistas, taip pat socialiniam procesui išreikšti. Laikui bėgant kai kurios vartojimo priežastys (pvz., ritualinis ar protesto vartojimas) nunyko, tačiau medicininis panaudojimas išgyvena renesansą, ypač kalbant apie medicininę marihuaną JAV (Bewley-Taylor D., Blickman T., Jelsma M., 2014).

Pirmosios žinios apie kanapių psichoaktyviųjų savybių naudojimą mus pasiekia iš Azijos. Dar I a. pr. Kr. kinų farmakopėjose buvo pripažįstamos kanapių haliucinogeninės galimybės, tame pačiame amžiuje augalas dėl jo raminamųjų bei haliucinogeninių savybių jau buvo žinomas ir Indijoje. Šioje šalyje išsivystė ir trys kanapių vartojimo būdai: pigus ir silpno poveikio gėrimas *bhangas* (beje, XVII a. išbandytas ir anglų jūrininkų), paruošiamas iš kanapių žiedų, sėklų ir stiebų, maždaug 2–3 kartus stipresnė *ganja*, paruošiama iš specialiai auginamų moteriškų kanapių augalų žiedų, ir *charas* – gryna kanapių derva (Viduriniuose Rytuose to atitinkmuo buvo hašišas). Indai kanapes naudojo dizenterijai, galvos skausmui bei venerinėms ligoms gydyti, taip pat plačiai vartojo rekreaciniais tikslais. Pirmosios žinios apie kanapes Europą pasiekė XVII–XVIII a. per anglų ir prancūzų keliautojus, tačiau supratimas apie šią psichoaktyviąją medžiagą buvo gana paviršutiniškas iki pat XIX amžiaus, kai prancūzų įvykdyta Egipto, o vėliau ir Alžyro okupacija praplėtė europiečių žinias šioje srityje (Davenport-Hines R., 2002, p. 3).

Kartu su tabaku, alkoholiu ir kokainu kanapės yra viena iš plačiausiai vartojamų psichoaktyviųjų medžiagų visame pasaulyje. Jungtinių Tautų duomenimis, 2015 m. kanapės buvo dažniausiai vartojama nelegali psichoaktyvioji medžiaga, bent kartą metuose ją vartojo 3,8 proc. pasaulio gyventojų (palyginti – 5 proc. buvo vartoję nelegalių narkotikų apskritai), arba apytiksliai 183 milijonai žmonių. Pastaraisiais metais pastebėtas kanapių vartojimo augimas Pietų ir Šiaurės Amerikoje bei stabilizavimasis ar

²³ Cannabis drug profile. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Prieiga per internetą: <<http://www.emcdda.europa.eu/publications/drug-profiles/cannabis>> (žiūrėta 2018 m. kovo 1 d.).

mažėjimas Europos valstybėse²⁴. Įprastai kanapės vartojamos rūkant, dažnai sumaišius su tabaku arba naudojant vandens pypkę (žr. priedą Nr. 1)²⁵.

Kalbant apie veiksnius, lemiančius kanapių vartojimą, jie gali būti įvairūs ir kurio nors vieno išskirti negalima. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, jog „ligos“ arba „priklausomybės“ sampratos vystymasis lėmė tai, kad platus elgesio spektras buvo patologizuotas ir sumažintas iki labai siaurų apibrėžimų, o tai skatino akcentuoti individualių charakteristikų svarbą, taip ignoruojant sociokultūrinius veiksnius, tokius kaip socialinis vartojimo kontekstas (Milhet M., Moloney M., Bergeron H., *et al.*, 2011, p. 1). Mokslinėje literatūroje teigiama, jog kanapių vartotojai nurodo, kad ši psichoaktyvioji medžiaga gali sukelti euforiją, sumažinti nerimą, padidinti budrumą ar socialumą. Kita vertus, išskiriamas ir galimas neigiamas poveikis – nerimas, paranoja, kai kuriais atvejais ir psichozė, tačiau kanapių ryšys su psichinės sveikatos problemomis lieka neaiškus. Kanapės taip pat suintensyvina spalvų ar garsų pojūčius, esant didelei dozei galima patirti ir haliucinacijas (Coomber R., McElrath K., Measham F., *et al.*, 2013, p. 34).

EMCDDA 2008 m. ataskaitoje buvo aptarti iki tol XIX ir XX a. daryti moksliniai tyrimai dėl kanapių ir trumpai susumuoti jų rezultatai, nurodant, kad daugumą tyrimų vienija trys bendri bruožai:

- kanapės nėra žalos nekelianti medžiaga;
- kanapių pavojai, lyginant su kitomis kontroliuojamomis medžiagomis, yra perdėti;
- už vartojimą asmeninėms reikmėms turėtų būti taikomos civilinės sankcijos, baudos ar privalomas nukreipimas gydymui²⁶.

Kalbant apie paskutinį punktą atkreiptinas dėmesys į tai, jog svarbu yra tai, koks yra kanapių vartojimo dažnumas. Tarp vartojimo kartą per gyvenimą, metus, mėnesį ir kasdienio ar beveik kasdienio vartojimo (remiantis

²⁴ Global Overview of Drug Demand and Supply: Latest trends, cross-cutting issues. World Drug Report 2017. United Nations Office on Drugs and Crime, United Nations publication, 2017, p. 13 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.unodc.org/wdr2017/field/Booklet_2_HEALTH.pdf> (žiūrėta 2018 m. vasario 22 d.).

²⁵ Cannabis drug profile. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Prieiga per internetą: <<http://www.emcdda.europa.eu/publications/drug-profiles/cannabis>> (žiūrėta 2018 m. kovo 1 d.).

²⁶ A cannabis reader: global issues and local experiences. EMCDDA monographs. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Lisbon, 2008, p. 106.

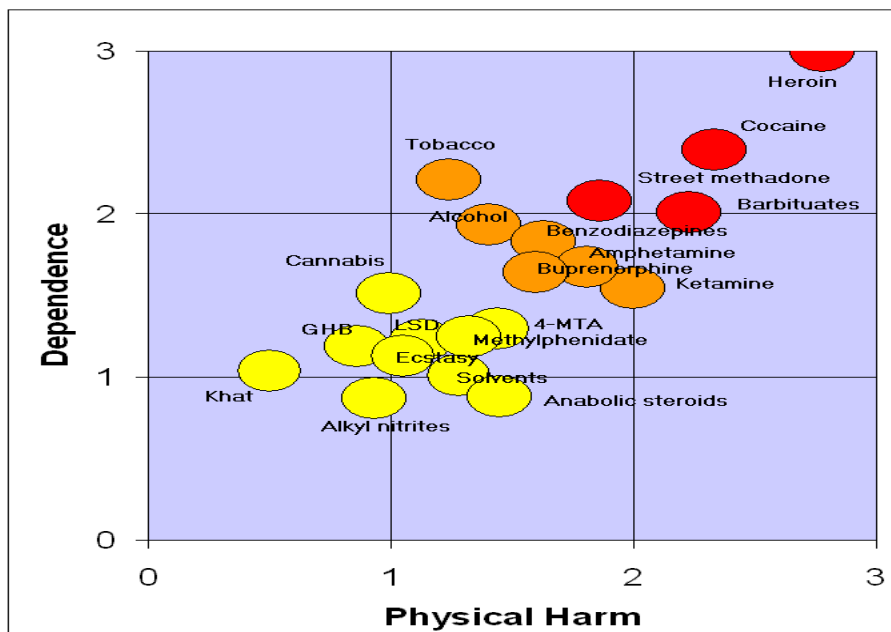
EMCDDA kriterijais, tokiu yra laikomas vartojimas 20 ar daugiau dienų per mėnesį²⁷) ir galiausiai priklausomybės yra gana didelis skirtumas. Šiuo atveju galima daryti analogiją su alkoholio vartojimu – kartą per gyvenimą išgėręs žmogus negali būti prilyginamas vartojančiam kasdien. Nyderlandų tyrėjų duomenimis, 25 proc. šios šalies gyventojų buvo bandę kanapių bent kartą gyvenime, tačiau dauguma iš jų nutraukė vartojimą po trumpesnio ar ilgesnio laikotarpio ir tik labai maža grupė (apie 1,3 proc.) šiuo metu yra nuolatiniai vartotojai. Nuolatiniai vartotojai labiau rizikuoja tapti priklausomi negu nedažnai šią medžiagą vartojantys asmenys, tačiau net ir šioje rizikingiausioje grupėje „tik“ apie 20–50 proc. vartotojų laikytini priklausomais nuo kanapių (Liebregts N., 2015, p. 14).

Mokslinių tyrimų apie kanapių poveikį pakankamai daug, kai kuriuose iš jų akcentuojamos teigiamos kanapių savybės (paprastai siejamos su medicininio panaudojimu) ir santykinai maža žala individams bei visuomenei. Iš pastaraisiais metais daugiausia atgarsių sulaukusių paminėtinas britų profesoriaus neuropsichofarmakologo (tarpdisciplininis mokslas, jungiantis psichofarmakologiją ir neuromokslą) D. Nutt'o tyrimas apie psichoaktyviųjų medžiagų keliamą žalą individams ir visuomenei, 2007 metais publikuotas prestižiniame žurnale „The Lancet“. Remiantis šio tyrimo rezultatais, pats žalingiausias narkotikas yra heroinas (fizinė žala – 2,78 balo, priklausomybė – 3,0, socialinė žala – 2,54), nedaug atsilieka ir kokainas (atitinkamai 2,33, 2,39 ir 2,17). Alkoholis buvo įvertintas kaip sukeliantis 1,40 balo fizinę žalą, 1,93 balo priklausomybę ir 2,21 balo socialinę žalą. Įdomu, kad visose šiose kategorijose alkoholiui nusileido ne tik kanapės (atitinkamai 0,99, 1,51 ir 1,50), tačiau ir įprastai pavojingu narkotiku laikomas LSD (atitinkamai 1,13, 1,23 ir 1,32) (Nutt D., King A. L., Saulsbuty W., *et al.*, 2007). Žr. minėto tyrimo rezultatų (neskaitant socialinės žalos) vizualinę išraišką 1 pav.:

²⁷ Žr. Prevalence of drug use > Frequency of cannabis use > All adults (aged 15-64).

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Statistical Bulletin 2017 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.emcdda.europa.eu/data/stats2017_en> (žiūrėta 2018 m. kovo 1 d.).

1 paveikslas. Psichoaktyviųjų medžiagų fizinės žalos ir priklausomybės įvertinimo skalė²⁸

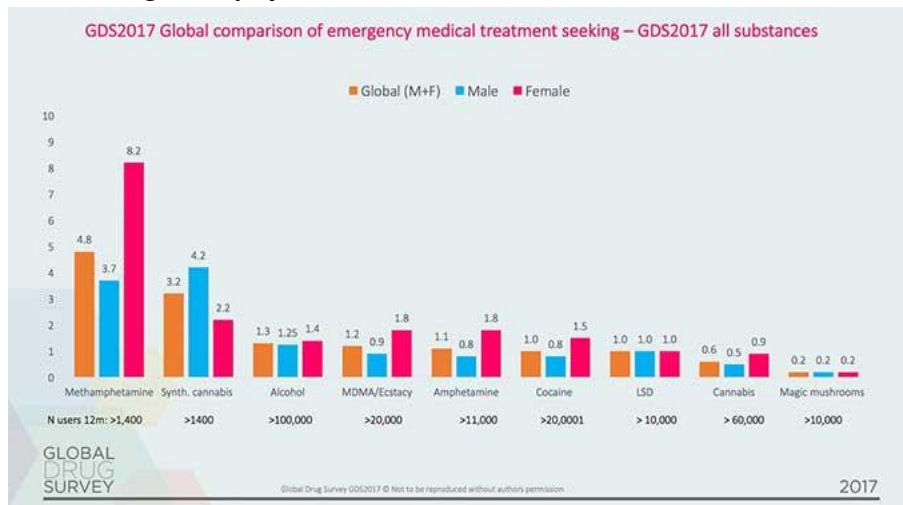
Atkreiptinas dėmesys ir į 2017 metų *Global Drug Survey* tyrimo duomenis apie kitą aspektą – psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo saugumą. Šio tyrimo metu buvo renkama informacija, kiek žmonių (procentine išraiška nuo visų vartojusiųjų) visame pasaulyje, pavartoję kokios nors psichoaktyviosios medžiagos, kreipėsi į greitosios medicinos pagalbos įstaigas. Kanapės šiuo atveju pagal vartojimo saugumą buvo antroje vietoje nuo galo (0,6 proc. visų vartotojų kreipėsi pagalbos) ir nusileido tik haliucinogeniniams grybams (0,2 proc.), o tris pirmaujančias pozicijas (tiesa, į tyrimo imtį nebuvo įtraukti

²⁸ Disertaciniame darbe naudojama skalė pateikiama tinklalapyje: <[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rational_scale_to_assess_the_harm_of_drugs_\(mean_physical_harm_and_mean_dependence\).svg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rational_scale_to_assess_the_harm_of_drugs_(mean_physical_harm_and_mean_dependence).svg)> (žiūrėta 2018 m. birželio 12 d.).

Skalėje esančių psichoaktyviųjų medžiagų išsidėstymas fizinės žalos ir priklausomybės atžvilgiu yra pagrįstas duomenimis, pateikiamais šioje publikacijoje: Nutt D., King A. L., Saulsbury W., Blakemore C. Development of a rational scale to assess the harm of drugs of potential misuse. *The Lancet*, 2007, Volume 369, No. 9566.

opioidai) užėmė metamfetaminas (4,8 proc.), sintetiniai kanabinoidai (3,2 proc.) ir alkoholis (1,3 proc.)²⁹.

2 paveikslas. Psichoaktyviųjų medžiagų pavojingumas, remiantis *Global Drug Survey* tyrimu³⁰

Tokie rezultatai nėra stebinantys, kadangi tiek haliucinogeniniai grybai, tiek kanapės nėra toksiški ir jų neįmanoma perdozuoti kaip kai kurių kitų psichoaktyviųjų medžiagų. Kol kas neteko girdėti ir apie registruotas mirtis, ištikusias išimtinai dėl kanapių (nemaišant jų su kitomis psichoaktyviosiomis medžiagomis), o aukšta sintetinių kanabinoidų vieta šiame tyrime iš dalies gali paaiškinti, kodėl kanapės kartais yra demonizuojamos, joms priskiriant kritinius atvejus, ištikusius pavartojus būtent sintetinių kanabinoidų.

Moksliniuose tyrimuose, kuriuose aptariamas negatyvus kanapių poveikis, nekalbama apie perdozavimus ar toksinį poveikį vidaus organams (išskyrus plaučius, kurie yra veikiami degimo produktų, kai kanapės rūkomos bei maišomos su tabaku), o akcentuojamas pavojus psichinei sveikatai (galimas šizofrenijos išsivystymas, psichozės ir pan.) bei padidėjusi tikimybė, kad nuo kanapių bus pereita prie kitų, pavojingesnių narkotikų (t. y. vadinamoji *gateway drug* teorija). Kaip vienas iš garsiausių bei plačiai cituojamų

²⁹ Global Drug Survey 2017. Prepared by the GDS Core Research Team, Dr Adam Winstock, Dr Monica Barratt, Dr. Jason Ferris and Larissa Maier, p. 20 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.globaldrugsurvey.com/wp-content/themes/globaldrugsurvey/results/GDS2017_key-findings-report_final.pdf> (žiūrėta 2018 m. vasario 22 d.). Grafikas publikuojamas su tyrimo autorių sutikimu.

³⁰ *Ibid.*

mokslinėje literatūroje, paminėtinas devintajame dešimtmetyje Švedijoje atliktas tęstinis šauktinių tyrimas (trukęs 15 metų ir apėmęs 45 570 asmenų kohortą), kurio autoriai, remdamiesi gautais rezultatais, teigė, kad dažnas kanapių vartojimas (daugiau nei 50 kartų) gerokai padidina (iki 6 kartų) šizofrenijos išsivystymo riziką (Andréasson S., Allebeck P., Engström A., *et al.*, 1987). Tiesa, nėra aišku, ar tarp kanapių vartojimo ir šizofrenijos išsivystymo egzistuoja priežastinis ryšys, kadangi nebuvo tirta, ar turintys genetinį polinkį į šizofreniją asmenys nėra tiesiog linkę dažniau vartoti kanapes nei kiti. Tokia prielaida darytina, turint omenyje, jog psichinės sveikatos sutrikimų turintys asmenys apskritai yra linkę dažniau piktnaudžiauti įvairiomis psichoaktyviosiomis medžiagomis. Pavyzdžiui, JAV buvo atliktas tyrimas, kuriame analizuotas piktnaudžiavimas substancijomis tarp žmonių, turinčių rimtų psichinės sveikatos problemų, t. y. kuriems diagnozuota šizofrenija, šizoafektyvus sutrikimas ar bipolinis sutrikimas su psichotinėmis savybėmis. Lyginant su kontroline grupe, šie žmonės buvo linkę piktnaudžiauti alkoholiu (4 ar daugiau gėrimų per dieną) 4 kartus dažniau, 3,5 karto dažniau buvo linkę reguliariai vartoti marihuaną (21 kartą per metus) ir 4,6 karto dažniau linkę vartoti kitus narkotikus bent 10 kartų per gyvenimą. Didžiausias skirtumas buvo dėl tabako vartojimo – žmonės su sunkiais psichinės sveikatos sutrikimais 5,1 karto dažniau buvo linkę rūkyti kasdien³¹.

Kokios priežastys lemia psichoaktyviųjų medžiagų (tarp jų ir kanapių) vartojimo masto dinamiką? Kaip nurodo P. Reuteris ir H. Pollacas, nėra tyrimų, rodančių, jog, tarkim, griežtesnis atsakomybės taikymas, daugiau prevencijos ar netgi padidėjusios gydymo galimybės iš esmės sumažintų vartotojų ar priklausomų asmenų skaičių (Reuter P., Pollac H., 2006). Anot P. Reuterio, tam gerokai daugiau įtakos daro daugybė kitų kultūrinių bei socialinių veiksnių ir kaip reikšmingus narkotikų vartojimui veiksnius jis išskiria madą bei populiariąją kultūrą (Reuter P., 2011, p. 233). Alkoholio bei sunkiųjų narkotikų vartojimas paprastai yra intensyvesnis visuomenėse, patiriančiose ekonominius sukrėtimus, taip pat visuomenės grupėse, atsidūrusiose socialiniame užribyje. Amerikiečių kriminologai R. Clowardas

³¹ Severe mental illness tied to higher rates of substance use. New NIH study shows that certain protective factors do not exist in those with severe mental illness, 2014 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.drugabuse.gov/news-events/news-releases/2014/01/severe-mental-illness-tied-to-higher-rates-substance-use>> (žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 23 d.).

ir L. Ohlinas, analizuodami skirtingus subkultūrų modelius, atskirai išskyrė *atsiskyrėlių* delinkventų subkultūrą, kuri gali atsirasti tiek organizuotose, tiek ir dezorganizuotose bendruomenėse. Šios subkultūros nariai yra savotiški *nevykėliai*, kuriems nepavyko padaryti nei konvencinės, nei kriminalinės karjeros, grimztantys į socialinio gyvenimo dugną bei paprastai tampantys alkoholikais ir narkomanais (Cloward R., Ohlin L., 1960). Ši teorija gerai paaiškina tam tikrus psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ypatumus socialinę atskirtą patiriančiose visuomenės grupėse, todėl gali būti pasitelkiama siekiant suprasti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo tendencijas ir dabartinėje Lietuvoje, pvz., aiškinant girtavimo specifiką provincijoje. Švedijos narkotikų politiką tyrinėję mokslininkai taip pat nurodo, kad šioje šalyje nebuvo pastebėta aiškiai identifikuojamų sąsajų tarp narkotikų kontrolės priemonių ir narkotikų vartojimo ypatumų pasikeitimų, o narkotikų vartojimo (taip pat ir probleminio) šioje šalyje mastai greičiausiai plėtojosi nepriklausomai nuo iš esmės baudžiamąja teise ir privalomuoju gydymu grindžiamo teisinio reguliavimo, policijai skiriamų resursų, įkalinimo bausmių taikymo ar pastangų gydyti (Tam H., 2003, p. 17).

Istorikas C. Delistraty savo ruožtu teigia, kad narkotikų vartojimas priklauso nuo to, į kokius kultūrinius klausimus (eskapizmo, malonumo, produktyvumo didinimo ir pan.) nori atsakyti kiekviena karta, ir savo teiginius iliustruoja pavyzdžiais apie reivo kultūros įtaką ekstazio populiarėjimui (ir *vice versa*), namų šeiminių įjunkimą į barbitūratų XX a. šeštajame dešimtmetyje ar kokaino populiarumą tarp Volstryto prekeivių devintajame dešimtmetyje³². XX a. dešimtojo dešimtmečio pradžioje Jungtinėje Karalystėje prigijo terminas „šokių narkotikai“ (angl. *dance drugs*), kadangi, atsiradus *acid house* bei reivo scenai ir prasidėjus pirmiesiems nelegaliems šokių muzikos vakarėliams, buvo pastebėtas padidėjęs ekstazio tablečių (kurių veiklioji medžiaga yra MDMA) ir kitų stimuliantų vartojimas (Coomber R., McElrath K., Measham F., *et al.*, 2013, p. 147). Šiems teiginiams empirinį pagrindimą galima surasti ir Lietuvos kontekste, kadangi didmiesčių naktinių klubų lankytojų tyrimas parodė ne tik padidėjusį klubų lankytojų polinkį į kanapių vartojimą, bet ir jau minėtai su muzikine subkultūra asocijuojamai psichoaktyviajai medžiagai ekstaziui, kurio, 2013 m. duomenimis, bent kartą

³² *Delistraty C.* Drugs du jour: LSD in the '60s; ecstasy in the '80s; 'smart' drugs today: how we get high reflects the desires and fears of our times. Aeon, 04 January, 2017. Prieiga per internetą: <<https://aeon.co/essays/how-each-generation-gets-the-drugs-it-deserves>> (žiūrėta 2018 m. kovo 15 d.).

gyvenime buvo vartoję 6,7 proc., per paskutinius 12 mėnesių – 2,4 proc., per paskutines 30 dienų – 0,6 proc. respondentų – klubų lankytojų³³. Remiantis 2016 m. atliktu psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimo Lietuvoje tyrimu, šios psichoaktyviosios medžiagos bent kartą gyvenime vartojo 1,7 proc., per paskutinius 12 mėnesių – 0,4 proc., o per paskutines 30 dienų – 0,1 proc. 15–64 metų amžiaus Lietuvos gyventojų. Taigi, tarp klubų lankytojų vartojimo mastas visose kategorijose buvo 4–6 didesnis nei tarp Lietuvos gyventojų apskritai³⁴, o tai rodo ir galimą subkultūros įtaką psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ypatumams.

Taigi, kalbant apie kanapių vartojimo masto skirtumus įvairiose visuomenėse, nėra vieno atsakymo, kas jį labiausiai lemia. Pavyzdžiui, kaip nurodo W. Götz'as ir F. Zobel'is, žvelgiant į keturias Europos valstybes (Jungtinę Karalystę, Ispaniją, Čekiją ir Daniją), kuriose 2009 metais kanapių vartojimas buvo didžiausias, matyti, kad jos priklauso skirtingiems geografiniams regionams, gyventojai kalba skirtingomis kalbomis, jos taip pat turi skirtingas politines, socialines ir sveikatos apsaugos sistemas, o kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo lygiai taip pat skiriasi. Kaip teigia minėti autoriai, kanapių vartojimo lygis gali būti asocijuojamas su tokiomis bendromis valstybių charakteristikomis kaip jaunimo kultūra, urbanizacijos lygis, alkoholio vartojimas ir kanapių rinka, tačiau nėra nustatyta, kuris faktorius (ar jų kombinacija) galėtų paaiškinti, kodėl šiose valstybėse egzistuoja panašus vartojimo lygis, o kitose tuo pat metu to nėra. Daroma prielaida, kad šis kanapių vartojimo masto panašumas išties yra keturių labai skirtingų kontekstų ir procesų rezultatas (Zobel F., Götz W., 2011, p. 198–199). P. Cohenas savo ruožtu pabrėžė kultūrinių ir demografinių rodiklių svarbą nurodydamas, kad Amsterdame kanapių vartojimas yra dvigubai didesnis nei Roterdame (nors politika narkotikų atžvilgiu identiška), o Nyderlandų miestuose jis keturis kartus viršija provincijos rodiklius. Taip pat jis pateikia Graikijos pavyzdį, kuri beveik neskiria lėšų kovai su narkotikais, tačiau vartojimo lygis mažesnis nei daug lėšų tam skiriančioje Švedijoje (Cohen P., 2010).

³³ Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimas tarp Lietuvos naktinių klubų lankytojų. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas, 2014, p. 16 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/Klubai.pdf>> (žiūrėta 2017 m. kovo 1 d.).

³⁴ Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. Metinis pranešimas, 2017, p. 52.

Kanapių atveju konkrečiai vartojimo masto didėjimas kai kuriose valstybėse gali būti veikiamas ir jau įvade minėto *normalizacijos* proceso, kai šios psichoaktyviosios medžiagos vartojimas tampa toleruotinas didelėje visuomenės dalyje. Pasak W. Pederseno, septintajame dešimtmetyje ir aštuntojo dešimtmečio pradžioje, kai kanapių vartojimas Vakarų pasaulyje paplito labiau, jis buvo asocijuojamas su subkultūrinėmis preferencijomis, laikomas politinės opozicijos ar kultūrinio nekonformizmo dalimi (Pedersen W., 2009). O šiais laikais kanapių vartojimas yra tapęs priimtina elgesio forma tarp eilinių paauglių ir jaunų suaugusiųjų, kurie laikosi pakankamai konvencinio gyvenimo būdo, ir rekreacinis vartojimas jau nebėra subkultūrinis fenomenas (Duff C., Erickson P., 2014). Normalizacijos įtaka aiškinamas ir spartus kanapių vartojimo augimas Jungtinėje Karalystėje XX a. 9–10 dešimtmečiais bei XXI a. pradžioje (Coomber R., McElrath K., Measham F., *et al.*, p. 16, 73). Pastarasis procesas paprastai sukelia ir teisiųjų iššūkių, kadangi pradedama svarstyti dėl galimų teisinio reguliavimo pokyčių. Žinoma, pateikti paaiškinimai yra supaprastinti, kadangi vartojimo mastą veikia daug įvairių veiksnių, kurių poveikio stiprumas yra sunkiai išmatuojamas (jeigu išvis tai yra įmanoma užduotis). Narkotikų kontrolė yra tik vienas iš daugelio veiksnių ir toli gražu ne pats svarbiausias, kai kalbame būtent apie vartojimo mastą. Tai visada turėtina omenyje, kadangi didelė dalis aiškinimų dėl sumažėjusio ar padidėjusio įvairių narkotikų vartojimo masto apsiriboja spekuliacijomis dėl vieno ar kito politinio sprendimo ar institucijos (pvz., policijos) darbo galimos įtakos.

Šioje darbo dalyje aptarti atlikti tyrimai bei mokslinė literatūra dėl kanapių vartojimo ypatumų, poveikio sveikatai, paplitimo masto, galimos žalos ir kitų aspektų. Nepaisant to, kaip matysime, istorinei kanapių kontrolės raidai ir dabartinei jų kontrolės sistemai mokslinių tyrimų rezultatai bei įrodymais pagrįsta politika lemiamos įtakos neturėjo. Kitose darbo dalyse bus analizuojama, kas turėjo esminį poveikį šiuo metu egzistuojančios globalios kanapių kontrolės sistemos formavimuisi.

2. PSICHOAKTYVIŲJŲ MEDŽIAGŲ KONTROLĖS SOCIALINIO KONSTRAVIMO TEORINIAI YPATUMAI

Požiūriai į psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą, bausmes, priklausomybių gydymą ir kitus su narkotikų kontrole susijusius aspektus gana ženkliai skiriasi ne tik atskiruose žemynuose, tačiau net ir toje pačioje Europoje. Lygindamas Anglijos bei Velso ir Nyderlandų kontrolės kultūras kanapių politikos srityje, D. Brewsteris konstatuoja, kad pirmoji šalis gali būti laikoma

„pavyzdiniu“ kontrolės kultūros (D. Garlando vartojama šio termino prasme) atveju, o antroji laikytina „deviantiniu“ atveju dėl aiškiai besiskiriančio požiūrio į kanapių politiką (Brewster D., 2017, p. 571). Švedija savo ruožtu pasižymi „nulinės tolerancijos“ taikymu visų psichoaktyviųjų medžiagų (ir jų vartotojų) atžvilgiu, tuo ilgą laiką pasižymėjo ir kitos Skandinavijos bei Rytų Europos valstybės. O štai Pietų Europoje kanapių vartojimas yra dekriminalizuotas arba netgi ir su tam tikromis išlygomis *de facto* legalus (socialiniai kanapių klubai Ispanijoje). Šie pavyzdžiai atspindi labai skirtingus požiūrius į kanapių vartojimą, sąlygotus skirtingų istorinių aplinkybių bei kultūrinių ypatumų, kuriais sukonstruoti skirtingomis prielaidomis grįsti nacionaliniai narkotikų kontrolės modeliai, išsidėstę plačiame europiniame narkotikų kontrolės politikos spektre. Teisės aktuose įtvirtintos normos bei institucijų praktinė veikla toli gražu nebūtinai įtvirtina efektyviausią, įrodymais pagrįstą narkotikų kontrolės politiką³⁵. Kita vertus, dažnai siekiama parodyti, jog ji būtent tokia yra, t. y. nuasmeninta, neveikiama interesų ar vertybinių įsitikinimų ir *objektyvi*, todėl turėtų būti priimtina daugumai visuomenės, nepaisant išsiskiriančių požiūrių, nes kas gi galėtų prieštarauti tariamam „pragmatizmui“, „sveikam protui“ ar „mokslu pagrįstiems“ (atrenkant konjunktūrai palankius tyrimus, manipuliuojant statistiniais duomenimis ir pan.) įrodymams. Iš tiesų, kaip tiksliai pastebi L. Konopka, kaip visuomenė mes interpretuojame ir vertiname medžiagų vartojimą pagal savo kultūrinius nusistatymus, esamus moralinius ir teisinius standartus bei nustatytas normas (Konopka L. M., 2014, p. 281). Matyt, ne veltui H. S. Beckeris savo klasikinį veikalą „Autsaideriai“ pradeda W. Faulknerio citata, jog nėra taip svarbu, ką žmogus daro, bet svarbiausia daugumos požiūris į jį, kai jis tai daro (cit. pagal Becker H. S., 1963). Šiame kontekste pabrėžtinai svarbus įtakingų interesų grupių vaidmuo formuojant ilgalaikę narkotikų kontrolės strategiją. Akcentuodamas interesų grupių poveikį Nyderlandų narkotikų kontrolės politikai, D. Korfas nurodo, kad šioje valstybėje pagrindinis medikų tikslas yra mažinti riziką sveikatai, teisėsaugos – mažinti narkotikų vartotojų daromų nusikaltimų mastą, socialinių darbuotojų – pagerinti jų gyvenimo sąlygas, o psichologų – pakelti savivertę.

³⁵ Europos Sąjunga deklaruoja įrodymais pagrįstą narkotikų kontrolės politiką (angl. *evidence-based drug control policy*). Žr. EU's response to drugs [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/drug-control/eu-response-to-drugs_en> (žiūrėta 2018 m. rugsėjo 26 d.).

Šių profesijų atstovai priklauso savo kolektyvams – socialiniams pasauliams, kurie, nors jų ribas ir sunku apibrėžti, skiriasi savo vartojama terminologija, ideologija ir interesais (Korf D., 1995, p. 168). Natūralu, jog skiriasi tiek pats požiūris į problemos esmę, tiek ir požiūris į priemones, kurios labiausiai tinka jai spręsti. Psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės politikai įtakos taip pat turi ir visuomenės socialinė sankloda, politinė sistema, demografiniai, geografiniai ir kiti veiksniai. T. Decorte'as pabrėžia, kad ir mokslininkai nėra atriboti nuo svarbių visuomeninių interesų ir yra pernelyg susitelkę (priklausomai nuo mokslinio lauko) ties rizikingais pavartojimo (angl. *being high*) aspektais, medicininėmis nesaikingo vartojimo rizikomis, socialinėmis atskyrimo rizikomis ar psichologinėmis eskapizmo rizikomis. Jo nuomone, mokslinė intoksikacijos baimė dažnai lemia labai šališką požiūrį, pavyzdžiui, moralinės-medicininės koncepcijos „priklausomybė“ atsiradimą. Atitinkamai mokslinis koncepcijų apie psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą repertuaras (kuris taip pat filtruojamas per medijų diskursą ir narkotikų ekspertų bei politikų diskursus apie narkotikus) yra labai ribotas ir įkrautas moraliniais įsitikinimais (Decorte T., 2011, p. 34).

Kintant narkotikų vartojimo socialinei reikšmei, tam tikruose regionuose ar tam tikrais laikotarpiais jų gamyba, disponavimas bei naudojimas buvo kriminalizuojamas, o kituose regionuose ar kitais laikotarpiais jie buvo dekriminalizuojami arba netgi visiškai legalizuojami, derinant tai su stipriomis ar silpnomis teisės normų įgyvendinimo strategijomis (Liebregts N., 2015, p. 11). Vertinant psichoaktyviųjų medžiagų teisinės kontrolės ypatumus atkreiptinas dėmesys ir į N. Christie mintis, kad bausmių mastas ir pobūdis nėra tik socialinės inžinerijos įrankis – jis atspindi visuomenėje vyraujančius moralinius standartus (Christie N., 1999, p. 171). Tokiu būdu psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės pobūdis taip pat yra geras tų standartų indikatorius. Griežta baudžiamoji politika įprastai reiškia ir gana griežtą požiūrį į psichoaktyviųjų medžiagų kontrolę (pvz., JAV, Jungtinė Karalystė, posovietinės valstybės, Kinija ir pan.), tačiau tai nėra visuotinė taisyklė, daug kas priklauso ir nuo konkrečios valstybės specifikos.

Psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės istorija nėra linijinė, o veikiau chaotiška. Griežtesnės kontrolės periodus keičia švelnesni, moralizavimą, kai medžiagų vartojimas yra smerkiamas kaip valios trūkumas, keičia medikalizavimas, kai koncentruojamasi į gydymą (Gerritsen J. W., 2000, p. 268). Tai atsispindi ir moksliniame bei viešajame diskursuose, kai narkotikų vartojimas yra „patologizuojamas“ arba „normalizuojamas“, o šių požiūrių galios pusiausvyra ilgainiui gali keistis. Šiame kontekste svarbi ir masinių medijų įtaka, apibrėžiant problemas ir siūlant jų sprendimo būdus.

Sociologiškai aprašyti žinojimo apie psichoaktyviųjų medžiagų kontrolę fenomeno formavimąsi bei kaitą įgalina socialinis konstrukcionizmas. P. L. Bergerio ir T. Luckmanno nuomone, žinojimą kasdieniame gyvenime formuoja trys pagrindai: kasdienio gyvenimo realybė, socialinės interakcijos ir kalba. Institucionalizavimo bei legitimavimo procesų metu sukuriama socialinė tikrovė, kuri suprantama kaip objektyvi, o socialiai sukonstruotas žmonių elgesys – kaip „savaiame suprantamas“, diktuojamas „sveiko proto“ (Berger P. L., Luckmann T., 1966). Psichoaktyviųjų medžiagų kontekste tai galima iliustruoti tokiais „savaiame suprantamais“ teiginiais, kad alkoholis yra priimtina atsipalaidavimo priemonė, nes „dauguma kartais išgeria“, todėl negeriantis bus „kažkoks keistas“, o kanapių vartotojas – potencialus narkomanas. Šiuo atžvilgiu tiek abstinentas, tiek neturintis priklausomybės nelegalių psichoaktyviųjų medžiagų vartotojas tam tikruose socialiniuose sluoksniuose gali būti suvokiami kaip deviantai.

Kalbant apie **psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo kriminalizavimą**, atkreiptinas dėmesys į R. Quinney teorinį modelį, kuriuo socialinė nusikaltimų tikrovė apibrėžiama šešiomis pagrindinėmis tarpusavyje susijusiomis prielaidomis:

- pirma – galią turintys asmenys politiškai organizuotoje visuomenėje tam tikrą žmonių elgesį apibrėžia kaip nusikaltimą;
- antra – nusikaltimų apibrėžimai taikomi tokiam elgesiui, kuris konfliktuoja su tų visuomenės segmentų interesais, kurių galioje yra viešosios politikos formavimas;
- trečia – nusikaltimų apibrėžimus taiko tie visuomenės segmentai, kurie turi galią daryti įtaką baudžiamosios teisės įgyvendinimui ir administravimui;
- ketvirta – elgesio modeliai segmentuoti organizuotoje visuomenėje yra struktūruojami siejant juos su nusikaltimų apibrėžimais ir šiame kontekste asmenys elgiasi taip, kad jų elgesys turi santykinę tikimybę būti apibrėžtas kaip nusikalstamas;
- penkta – nusikaltimų koncepcijos yra konstruojamos ir skleidžiamos visuomenėje per įvairias galimas komunikacijos priemones;
- šešta – socialinė nusikaltimų tikrovė yra konstruojama formuluojant ir taikant nusikaltimų apibrėžimus,

vystant elgesio modelius, susietus su nusikaltimų apibrėžimais, ir konstruojant baudžiamąsias koncepcijas (Quinney R., 1970, p. 15–23).

Pirmąją prielaidą yra pabrėžiamas baudžiamosios teisės politinis formulavimas bei administravimas. Kaip nurodo minėtas autorius, teisinės sistemos atstovai (įstatymų leidėjai, policija, prokurorai ir teisėjai), kurie reprezentuoja politiškai organizuotos visuomenės segmentus, yra atsakingi už baudžiamosios teisės formulavimą ir administravimą. Asmenys tampa nusikaltėliais ir jų elgesys nusikalstamas būtent dėl nusikaltimų apibrėžimų *formulavimo* ir *taikymo*, kitaip tariant, *nusikaltimas yra sukuriamas*, ir griežtai atmeta „klinikinę perspektyvą“, nusikalstamą elgesį siejant su individualia patologija. Tokiu būdu *kuo daugiau nusikaltimų apibrėžimų suformuluojama ir taikoma, tuo didesnis yra nusikaltimų mastas* (Quinney R., 1970, p. 15–16). Net ir darant prielaidą, kad dėl tam tikrų nusikaltimų (pavyzdžiui, nužudymų) egzistuoja konsensusas (išskyrus tam tikras išlygas, pavyzdžiui, „garbės“ nužudymai ar priešiškos šalies kombatanto gyvybės atėmimas karo metu) daugumoje visuomenių, nusikaltimų, susijusių su narkotikais, atvejais (ypač kalbant apie vartojimą) tokio sutarimo nėra net ir tarp skirtingų socialinių grupių toje pačioje visuomenėje. Kanadiečių kriminologas J. Haganas dar 1977 metais marihuanos vartojimą priskyrė prie „konflikto nusikaltimų“, kurių atveju nėra bendro visuomeninio sutarimo nei dėl juo daromos žalos, nei dėl reagavimo priemonių griežtumo (Hagan J., Edward T., Silva E. T., *et al.*, 1977).

Remiantis R. Quinney teorija, svarbią reikšmę tam tikro elgesio kriminalizavimui turi *visuomenės segmentai*. Tai asmenų grupės, kurias vienija tokie kriterijai: panašus amžius, lytis, klasė, visuomeninis statusas, profesija, rasė ir kt. Kiekvienas segmentas turi savo vertybes, normas ir ideologines orientacijas, o aktyvias asmenų grupes, kurios organizuoja ir gina bendrus segmentų interesus, galima vadinti *interesų grupėmis*. Pati interesų struktūra yra charakterizuojama kaip nelygus *galios* pasiskirstymas ir *konfliktas* tarp visuomenės segmentų (Quinney R., 1970, p. 38–39). Susiejant tai su disertacinio darbo tema galima daryti prielaidą, kad kanapių vartojimo kriminalizavimas pasireiškia tuo, jog galią turintys visuomenės segmentai tokį elgesį apibrėžia kaip nusikalstamą ir jis toks tampa. Ir atvirkščiai – legalizavus kanapes jų vartojimas nebėra laikomas nusikalstamu, nors tai nereiškia, jog visi draudimai ir su jais susietos stigos išnyksta (pvz., kanapes legalizavusiose JAV valstijose kai kuriose valstybinėse ar privačiose įstaigose vis tiek egzistuoja privalomas darbuotojų testavimas dėl narkotikų vartojimo

ir kanapės yra tarp kitų, iki šiol nelegaliomis laikomų psichoaktyviųjų medžiagų).

Antrąją R. Quinney prielaida pagrindžiama, jog dominuojančių visuomenės segmentų interesai, pagrįsti dominuojančių visuomenės interesų grupių troškimais, vertybėmis ir normomis, yra inkorporuojami į baudžiamąją teisę. Kitaip tariant, tie, kurie turi galimybę formuoti viešąją politiką, reguliuoja ir kriminalinių apibrėžimų formulavimą. Kriminaliniai apibrėžimai formuluojami tada, kai atsiranda interesų *konfliktas* su kitais visuomenės segmentais, ir kuo didesnis interesų konfliktas, tuo didesnė tikimybė, kad galią turintys segmentai formuluos kriminalinius apibrėžimus, turėdami tikslą kontroliuoti kitų segmentų atstovų elgesį. Tai pasireiškia ne tik baudžiamosios politikos ar sankcijų formulavimu, tačiau ir kitais su teisine sistema susijusiais elementais – t. y. nusikaltimų kontrolės ar prevencijos politikoje. Tikimybė, kad nusikaltimų apibrėžimai bus suformuluoti, padidina: 1) besikeičiančios socialinės sąlygos; 2) išskylantys interesai; 3) stiprėjantys reikalavimai, kad politiniai, ekonominiai ar religiniai interesai būtų apsaugoti; 4) besikeičiančios viešojo intereso koncepcijos (Quinney R., 1970, p. 16–18). Kanapių kontrolės kontekste darytina prielaida, jog istoriškai jų kriminalizavimas ir buvo to konflikto išraiška, kai dominuojančios visuomenės grupės primetė savo požiūrį (ir leistinas bei neleistinas vartoti psichoaktyviasias medžiagas) kitoms, neturinčioms pakankamai galios visuomenės grupėms (žr. istorinės draudimų kilmės aprašymą skyrelyje 3.1).

Trečiąją prielaida akcentuojama galią turinčiųjų įtaka ne tik formuluojant baudžiamąją teisę, tačiau ir ją įgyvendinant bei administruojant. Tie, kurių interesai prieštarauja teisėje išreikštiems dominuojančių grupių interesams, turi arba pakeisti savo elgesį, arba susitaikyti su tuo, kad jis gali būti apibrėžtas kaip nusikalstamas. Tikimybė, kad nusikaltimų apibrėžimai bus pritaikyti, priklauso nuo to, kiek stipriai galios neturinčių asmenų ar socialinių grupių elgesys konfliktuoja su turinčiųjų galią interesais. Teisės saugos pastangos bus didesnės tais atvejais, kai galią turinčiųjų interesams iškyla grėsmė. Tai akivaizdžiai matyti rezonansinių nusikaltimų atvejais, kai sutelkiamos didelės teisės saugos pajėgos jiems tirti ir atsiranda didelis visuomenės bei medijų spaudimas „kažką daryti“, o vėliau seka staigūs baudžiamųjų įstatymų pakeitimai juos griežtinant (vadinamoji moralinė panika). Turinčių galią grupių priimti baudžiamieji įstatymai taikomi ne tiesiogiai, o per atstovus teisės saugoje (angl. *legal agents*), kurių karjera priklauso nuo jų gebėjimų atstovauti visuomenėje dominuojantiems interesams. Nusikaltimų apibrėžimų įgyvendinimas bei administravimas priklauso ir nuo vietinių sąlygų – bendruomenės lūkesčių, nusikaltimų matomumo joje, požiūrio į pranešimus

apie nusikalstamą veiką ir vietinės policijos profesinės organizacijos ir ideologijos (Quinney R., 1970, p. 18–19). Tokiu būdu policijos veiksmai kanapių vartojimo atvejais skirtingose bendruomenėse skiriasi pagal savo mastą ir intensyvumą. Iliustratyvus vietinės praktikos pavyzdys – Šiaulių policijos veiksmai sulaikant asmenis, įtariamus kanapių vartojimu, kai dėl suktinės, rastos po automobiliu, penki asmenys buvo uždaryti į areštinę³⁶. Pabrėžtina ir tai, kad nusikaltimų apibrėžimai gali būti taikomi ne tik priklausomai nuo to, kokie *veiksmai* yra atliekami, tačiau ir nuo to, *kas* tuos veiksmus atlieka (Quinney R., 1970, p. 18–20). Šiuo atveju geras pavyzdys yra Amerikos policijos vykdomas vadinamasis rasinis profiliavimas, kai juodaodžiai ir išeiviai iš Lotynų Amerikos daug dažniau papuola į teisėsaugos akiratį negu kitų etninių grupių atstovai³⁷. Svyravimai bei pasikeitimai apibrėžimuose taip pat atspindi klasių santykius, todėl kanapių dekriminalizavimas reiškia, jog dominuojančios visuomenės grupės nebemano, kad kanapių vartojimas prieštarauja jų interesams, o legalizavimas dar daugiau – kad būtent kriminalizavimas tiems interesams prieštarauja (vertybiniu, ekonominiu ir kt. aspektais), kanapėms tapus dominuojančių visuomenės segmentų toleruojama psichoaktyviaja medžiaga. Tokios tolerancijos bei simbolinės paramos pavyzdžiais gali būti įvardijami Kanados premjero J. Trudeau prisipažinimas apie kanapių vartojimą³⁸ ir vėliau sekęs

³⁶ „Suktinė aptikta stovėjimo aikštelėje po automobiliu. Į ją buvo susukta augalinės kilmės, įtariama, narkotinė medžiaga. Šiaulių apskrities policija praneša, kad suktinė paimta, prie automobilio buvę penki asmenys uždaryti į areštinę.“

Žr. Dėl po automobiliu rastos vienos suktinės penki žmonės uždaryti į Šiaulių areštinę. 2018 m. vasario 18 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/del-po-automobiliu-rastos-vienos-suktines-penki-zmones-uzdaryti-i-siauliu-arestine-59-927758>> (žiūrėta 2018 m. kovo 15 d.).

³⁷ Žr. statistinius tokios praktikos įrodymus:

Whitney M. The Statistical Evidence of Racial Profiling in Traffic Stops and Searches: Rethinking the Use of Statistics to Prove Discriminatory Intent. Boston College Law Review, 2008, Vol. 49, Issue 1, No. 1.

³⁸ „Tačiau ne vienam sukėlė nuostabą J. Trudeau prisipažinimas, kad jau tapęs parlamento nariu per vakarėlį su draugais jis rūkė marihuaną.“

Žr. Kanados premjerui – nepatogus klausimas apie Baltijos tautas. 2015 m. gruodžio 15 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kanados-premjerui-nepatogus-klausimas-apie-baltijos-tautas.d?id=69863356>> (žiūrėta 2018 m. birželio 12 d.).

kanapių įteisinimas³⁹ ar Vilniaus mero R. Šimašiaus dalyvavimas „Kanapių kultūros dienos“ Vilniuje⁴⁰. Taigi, remiantis R. Quinney socialinės nusikaltimų tikrovės teorija, galima paaiškinti ne tik psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo kriminalizavimą, tačiau ir atvirkštinį procesą – jų dekriminalizavimą.

Ketvirtąją prielaidą akcentuojama, jog elgesio modeliai vystosi, atsižvelgiant į nusikaltimų apibrėžimus. Asmenys, nepriklausantys socialinėms grupėms, kurių interesai buvo išreikšti kuriant nusikaltimų apibrėžimus, turi didesnę tikimybę elgtis tokiu būdu, kuris bus apibrėžiamas kaip nusikalstamas, negu tie asmenys, kurie turėjo įtakos tuos apibrėžimus formuluojant (natūralu, kadangi nėra jokio intereso tam tikroje aplinkoje paplitusį ar toleruojamą elgesį apibrėžti kaip nusikalstamą). Ne paties elgesio turinys lemia, kad jis yra nusikalstamas, o veiksmai, kurių yra imamasi prieš konkretų elgesį, nulemia jo laikymą nusikalstamu (Quinney R., 1970, p. 20–21). Tokiu būdu kanapių vartotojai, priešingai kurių interesams kanapių vartojimas kriminalizuojamas, tampa nusikaltėliais vien dėl to, kad toks elgesys nėra toleruojamas tų, kurie turi galią tokius įstatymus priimti. Negana to, tie, kurių elgesys yra apibrėžiamas kaip nusikalstamas, save irgi pradeda suvokti kaip nusikaltėlius. Prisitaikydami prie taikomų apibrėžimų jų atžvilgiu, jie išmoksta vaidinti kriminalinį vaidmenį.

³⁹ „Žolės“ legalizavimas buvo ministro pirmininko Justino Trudeau 2015 metų rinkimų kampanijos pažadas. Pats ministras pirmininkas yra prisipažinęs, kad „penkis ar šešis kartus yra su draugais surūkęs suktinę“.

Žr. Kanados Senatas priėmė įstatymą dėl marihuanos legalizavimo rekreaciniais tikslais. BNS ir lrytas.lt inf. 2018 m. birželio 8 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.lrytas.lt/pasaulis/ivykiai/2018/06/08/news/kanados-senatas-prieme-istatyma-del-marihuanos-legalizavimo-rekreaciniais-tikslais-6562862/>> (žiūrėta 2018 m. birželio 12 d.).

⁴⁰ „Renginyje dalyvavęs sostinės meras liberalas R. Šimašius tvirtino į renginį atėjęs visų pirma dėl to, kad remia žodžio laisvę, taip pat dabartinę visiško kanapių draudimo politiką teigė esant neadekvačia. „Aš prisimenu istoriją prieš dvejus metus, kai prokuratūra apskritai bandė kvestionuoti galimybę laisvai susirinkti ir diskutuoti apie įstatymų pakeitimus. Man labai svarbu, kad laisvame mieste žmonės turi žodžio laisvę“, – BNS sakė meras.“

Žr. *Andrukaitytė M., Jakučionis S.* Prie Seimo – 300 kanapių entuziastų ir priešininkų, vienas asmuo sulaukytas. 2018 m. balandžio 20 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/2018/04/20/news/prie-seimo-susirinko-300-kanapiu-entuziastu-6039365/>> (žiūrėta 2018 m. birželio 15 d.).

Penktąją prielaidą R. Quinney atskleidžia, kaip dominuojanti klasė konstruoja ir skleidžia nusikaltimų ideologiją, taip užtvirtindama savo hegemoniją. Ideologija yra kuriama per žmonių turimą žinojimą, idėjas, kurios jiems yra atskleidžiamos, būdą, kuriuo jie atsirenka informaciją, kad atitiktų jų turimą pasaulio supratimą, ir būdą, kaip ta informacija yra interpretuojama. Nusikaltimo apibrėžimas visuomenėje savo ruožtu apima idėjas apie tai, kas yra nusikaltimas, kokia yra jo svarba, kokios yra nusikaltėlio charakteristikos, tinkama reakcija į konkretų nusikaltimą bei nusikaltimo sąryšį su socialine tvarka. Šios koncepcijos yra konstruojamos per komunikaciją, todėl **nusikaltimų ideologija priklauso nuo jų atvaizdavimo visoje asmeninėje ir masinėje komunikacijoje**. Tokiu būdu nusikaltimų ideologija yra skleidžiama visuomenėje. Pačios svarbiausios koncepcijos formuluojant ir taikant nusikaltimų apibrėžimus yra tos, kurių laikosi dominuojantys visuomenės segmentai (Quinney R., 1970, p. 22–23). Tokiu būdu kanapių kontrolė yra konstruojama dominuojantiems segmentams kriminalizuojant (arba dekriminalizuojant) šios psichoaktyviosios medžiagos naudojimą teisės aktuose, teisėsaugos institucijoms taikant teisės aktuose nustatytus reikalavimus praktikoje, skleidžiant dominuojantį požiūrį į kanapių kontrolę per asmeninę bei masinę komunikaciją ir vystant elgesio modelius, susietus su kanapių vartojimo teisiniu reguliavimu. Kanapių kontrolė tokiu būdu atspindi visuomenėje esančią galią struktūrą – jeigu dominuojantys segmentai šios psichoaktyviosios medžiagos atžvilgiu yra nusiteikę neigiamai, tikėtina, kad ir vartojimas bus kriminalizuotas, ir atvirkščiai.

Galiausiai šeštąją nusikaltimų socialinės tikrovės teorinio modelio prielaidą ankstesnės penkios prielaidos yra sujungiamos parodant, kaip yra konstruojama nusikaltimų socialinė realybė. Tai pasiekama formuluojant ir taikant nusikaltimų apibrėžimus, vystant elgesio modelius, susietus su šiais apibrėžimais, ir konstruojant nusikaltimų ideologiją. Kadangi pirmoji teorinio modelio prielaida yra apibrėžimas, o paskutinė – visų prielaidų sudėtinė kompozicija, teorijos turinį sudaro keturios vidurinės prielaidos, kurios ir sudaro nusikaltimų socialinės tikrovės modelį. Modelis sujungia minėtas prielaidas į teorinę sistemą, kurios visi elementai tarpusavyje yra susiję. Kiekvienas iš jų prisideda prie nusikaltimų apibrėžimų formulavimo, taip pat elgesio tų asmenų, kurie atsiduria situacijose, apibrėžiamose kaip nusikalstamos, plėtojimo, ir galiausiai prie nusikaltimų ideologijos konstravimo. Šio proceso rezultatas – socialinė nusikaltimų tikrovė, kuri yra nuolat visuomenės konstruojama bei perkonstruojama iš naujo. Šis teorinis modelis gali paaiškinti ir tai, kaip konstruojama kanapių kontrolė, kodėl šios

psichoaktyviosios medžiagos vartojimas konkrečioje visuomenėje yra kriminalizuojamas, dekriminalizuojamas ar legalizuojamas.

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys ir į P. Coheno teiginius, kuris į narkotikų kontrolę taip pat žvelgė per socialinio konstrukcionizmo prizmę. Minėtas autorius nurodo, kad sąvokos, kurios naudojamos apibrėžti ir paaiškinti narkotikų vartojimo fenomeną, yra šališkos, o šališkumą labiau skatina kultūrinės nuostatos nei paties narkotiko savybės. Anot P. Coheno, vadinamoji mokslinė narkotikų vartojimo analizė dažnai naudojama galingųjų reikmėms; galia ne tik yra susieta su sprendimų priėmimu ir resursų paskirstymu, tačiau pasitelkiama ir ideologijai bei moralei socialiai konstruoti. Moksliniai konstruktai ir sąvokos tokiu būdu yra vystomi pagal galią turinčių žmonių interesus bei skonį (neišvengiamas, tačiau nebūtinai pateisinamas bruožas) ir todėl tokie konstruktai dažnai atitinka konvencinius požiūrius ir tyrimų srityse (Cohen P., 1990). Taigi, remiantis R. Quinney ir P. Coheno teiginiais, narkotikų kontrolės sistema, jos pobūdis ir veikimo būdas iš esmės atspindi dominuojančių visuomenės grupių interesus.

Analizuojant kanapių kriminalizavimo Lietuvoje ypatumus, remtasi aukščiau aptartu R. Quinney socialinės nusikaltimų tikrovės teoriniu modeliu. Pabrėžtina, jog kanapių kontrolė apima ne tik veiksmus, kurie apibrėžiami kaip nusikalstami, tačiau ir tokiais nelaikomus (pvz., vartojimas griežtai žiūrint nėra nusikaltimas, o administracinis nusižengimas, tačiau tai yra gan nereikšmingas aspektas), taip pat kalbama apie medicininių kanapių preparatų įteisinimą ar psichoaktyviųjų medžiagų dekriminalizavimą. Legalizavusiose kanapes valstybėse jos išimamos iš baudžiamosios teisės lauko, nors kai kurie veiksmai vis tiek gali likti baudžiami (pvz., vairavimas apsvaigus ir pan.). Taigi, remiantis minėtu teoriniu modeliu, IV darbo dalyje analizuojama, kodėl su kanapių vartojimu susijęs elgesys Lietuvoje apibrėžiamas kaip teisės pažeidimas (priklausomai nuo veikos specifikos tai gali būti laikoma administraciniu nusižengimu, baudžiamuoju nusižengimu ar nusikaltimu). Siekiama išsiaiškinti, kokios priežastys gali lemti kanapių vartojimo kriminalizavimą (ir atvirkštinį procesą – dekriminalizavimą), kaip jis yra apibrėžiamas, kokias visuomenės grupes būtų galima priskirti prie turinčiųjų galią spręsti dėl kanapių reguliavimo bei koks reguliavimas atitinka šių grupių interesus. Skiriama dėmesio kanapių kontrolės taikymo ypatumams, t. y. kaip galią turinčių visuomenės segmentų suformuota kanapių kontrolė yra įgyvendinama ir administruojama teisėsaugos ir kontroliuojančių institucijų, kaip minėtų segmentų interesus atstovaujančių bei ginančių atstovų, vykdančių jiems deleguotas funkcijas. Atsižvelgiant į R. Quinney pabrėžtą komunikacijos svarbą skleidžiant nusikaltimų koncepcijas, analizuota viešojo

kanapių kontrolės diskurso sklaida masinėse medijose, išryškinamos dominuojančios kanapių kontrolės koncepcijos ir pagrindiniai jų elementai, taip pat visuomenės, politikų, ekspertų ir interesų grupių atstovų nuomonė kanapių kontrolės atžvilgiu. Galiausiai kanapių kontrolė aptariama kaip socialinės tikrovės modelis, kuriame tarpusavyje siejasi kanapių vartojimo kriminalizavimas (t. y. tam tikrų veikų apibrėžimas kaip nusikaltimų), esamos kontrolės taikymas, kontrolės ideologija bei jos sklaida komunikacijos priemonėmis.

Aukščiau minėtas teorinis modelis pasitelkiamas aiškinant esamą teisinį reguliavimą ir jo sąryšį su viešuoju kanapių kontrolės diskursu Lietuvoje, o 3 disertacinio darbo dalis yra deskriptyvaus pobūdžio, joje aptariama istorinė kanapių kontrolės raida, turint tikslą pateikti iliustratyvų istorinį ir tarptautinį kontekstą, svarbų nagrinėjant Lietuvos atvejį.

3. TARPTAUTINĖ KANAPIŲ KONTROLĖ

Tarptautinis teisinis narkotikų kontrolės mechanizmas, jo istorinė genezė bei nacionalinių teisinių režimų ypatumai, kiek tai susiję su psichoaktyviųjų medžiagų kontrole apskritai, jau buvo analizuoti ankstesnėse autoriaus publikacijose disertacinio darbo tema (Lankauskas M., 2013; Lankauskas M., 2017). Kadangi bendra narkotikų kontrolė ir jos istorinė raida yra glaudžiai susijusi su vienos iš psichoaktyviųjų medžiagų – kanapių kontrole, šiame kontekste reikšminga minėtų publikacijų medžiaga ir įžvalgos panaudotos ir disertacijos tekste, atitinkamai adaptuojant ir papildant (dėl detalesnės JT konvencijų tekstų, institucinio mechanizmo veikimo bei Lietuvos teisinės sistemos analizės plačiau žr. originalius publikacijų tekstus).

3.1. Kanapių ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės istorinės prielaidos

Istorijos reikšmė sociologinei analizei yra labai svarbi, kaip yra pabrėžęs ir P. Bourdieu, anot kurio, *sociologijos ir istorijos atskyrimas yra pragaištingas padalijimas*, neturintis absoliučiai jokio epistemologinio pagrindo: visa sociologija turi būti istorinė, o istorija sociologinė (Bourdieu P., Wacquant L., 2003, p. 122–123). Moderni psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės istorija yra glaudžiai susijusi su pirmaisiais alkoholio ribojimais bei draudimais, nuo kurių bent jau Vakarų pasaulyje viskas ir

prasadėjo⁴¹. Retorika, vartota alkoholio draudimui pagrįsti, vėliau su tam tikromis išlygomis buvo perimta siekiant pagrįsti būtinybę drausti ir kitas psichoaktyvias medžiagas. Detalią sociologinę opiatų bei alkoholio kontrolės istorijos analizę atlikęs J. W. Gerritsenas⁴² nurodo, kad siekis drausti psichoaktyvias medžiagas (pirmiausia, aišku, alkoholį) susiklostė specifinėje terpėje – sparčiai besivystančioje JAV visuomenėje, kurioje svarbų vaidmenį vaidino įvairios itin religingos ir asketišką gyvenimo būdą propaguojančios protestantų bendruomenės (Gerritsen J. W., 2000). R. Quinney taip pat pabrėžė baudžiamosios teisės religinius pagrindus, nurodydamas, kad Masačusetso įlankoje 1630 metais įsikūrusioje puritonų bendruomenėje religiniai interesai atliko dominuojantį vaidmenį kuriant socialinę bei teisinę tvarką, o viena iš puritoniškos doktrinos idėjų buvo tikėjimas, kad vyriausybė egzistuoja tam, kad reguliuotų netobulą žmogų (Quinney R., 1970, p. 61). Tiesa, pagrindai tam buvo padėti dar Europoje, iš kurios į JAV XVII–XIX a. sparčiai kėlėsi naujieji emigrantai. Čia vertėtų paminėti ypatingą to meto žemesniosios vidurinės klasės (pranc. *petite bourgeoisie*⁴³) vaidmenį. XIX amžiuje ši socialinė klasė tapo varomąja blaivybės judėjimo jėga, kadangi anglosaksų *petite bourgeoisie* būdingos vidurinės klasės vertybės ir protestantiška moralė lėmė priešišumą bet kokiems kraštutinumams (pvz., piktnaudžiavimui alkoholiu ar palaidam seksualiniam elgesiui), kurie buvo siejami su aristokratų ar prastuomenės moraliniu „supuvimu“ (Gerritsen J. W., 2000, p. 146, 149). Nuo alkoholio apsvaigęs žmogus buvo laikomas praradusiu savo veiksmų kontrolę ir neatitiko protestantiško idealo apie atsakingą, jaučiantį saiką bei nepasiduodantį pagundoms žmogų. Kaip nurodo H. G. Levine’as, alkoholis buvo blogis, demonas, kadangi jo trumpalaikis ir ilgalaikis poveikis užkirsdavo gėrėjams kelią gyventi nuosaikų, suvaržytą ir santūrų gyvenimą (Levine G. H. cit. iš Granfield R., Reinarman C. (eds), 2015, p. 36). Šiame kontekste verta paminėti, jog lygiai tokio paties požiūrio į alkoholį laikėsi ir bolševikų ideologai V. Leninas ir L. Trockis, kurie buvo entuziastingi dar caro Nikolajaus II 1914 m. įvestos prohibicijos šalininkai ir alkoholį laikė

⁴¹ Tiesa, kai kurios psichoaktyviosios medžiagos (pvz., kofeinas, tabakas) kurį laiką buvo draudžiamos ir anksčiau, tačiau tie draudimai neturėjo tokios svarbios įtakos vėlesnei kontrolės raidai ir buvo atšaukti dar iki pirmųjų alkoholio draudimų Vakaruose. Savo ruožtu islamo pasaulyje alkoholio prohibicija buvo nustatyta dar VII amžiuje, tačiau kitų medžiagų atžvilgiu tokios griežtos pozicijos laikomasi nebuvo.

⁴² Beje, jis buvo ir vieno iš sociologijos „mažųjų klasikų“ N. Elias’o mokinys.

⁴³ Angliškas ekvivalentas yra *petty bourgeois*.

proletariato pavergimo priemone. Naujoji sovietų kultūra turėjo skatinti kuklumą, punktualumą, tvarkingumą ir blaivumą, t. y. visiškai kitokias savybes, kurios buvo būdingos nekenčiamos kapitalistinės praeities – imperinės Rusijos „produktams“ – girtiems, nevalyviems valstiečiams. Todėl V. Leninas ir priešinosi prohibicijos atšaukimui teigdamas, kad nedera sekti kapitalistinių valstybių pavyzdžiu ir grąžinti į rinką svaigalus, nes kad ir kokie jie būtų pelningi valstybei, tai neva būtų kelias atgal į kapitalizmą, o ne pirmyn į komunizmą. Analogiškai, L. Trockio nuomone, jeigu nebus įveiktas girtavimas, bus pragertas socializmas ir Spalio revoliucija (cit. pagal Schrad L. M., 2016, p. 28, 209–226). Kaip matome, bedieviai komunistai šiuo atveju laikėsi tokių pat etinių pozicijų kaip ir jų ideologiniai priešai – religingieji buržua, kadangi tiek vieni, tiek kiti manė, kad svaigalų vartojimas yra nesuderinamas su jų puritoniškais idealais bei įsivaizdavimu apie „naują žmogų“. V. Ruggiero, analizuodamas deviacijų apraiškas literatūroje, įdomiai palygina rašytojo D. Londono ir poeto Ch. Baudelaire'o požiūrį į alkoholį ir kitas psichoaktyvias medžiagas. Pirmojo palaikymą alkoholio prohibicijai V. Ruggiero prilygina paternalistinių politikų pozicijai (ir laiko D. Londoną savotišku moralės antrepreneriu), kurie mano turį teisę ar pareigą patarti, kokį gyvenimo stilių turėtų rinktis narkomanai, ir kovoja, kad išvadotų narkomanus iš jų vergijos ir priverstų juos tapti laisvais. Tuo tarpu Ch. Baudelaire'as laiko alkoholį padedančiu žmogui ne tik dirbti, bet ir gyventi ir kviečia visus „pasigerti nuolat – vynu, poezija, dorybėmis ar kuo tik norit“. Smerkdamas hašišą ir opiumą, jis vis dėlto neragina uždrausti narkotikų galbūt tik todėl, kad kratosi tų, kurie prisiima sau moralinių mokytojų vaidmenį. Buržuazinė moralė poetui primena perdėm drovią „prostitutės už penkis frankus“ reakciją į Luvre išvystas nuogas skulptūras (Ruggiero V., 2005, p. 68–69).

Blaivybės judėjimų atstovų požiūris į kitas psichoaktyvias medžiagas taip pat buvo neigiamas ir grindžiamas iš esmės tokiomis pat prielaidomis, tačiau narkotikų kontrolės istorija JAV pasižymėjo savita dinamika, kadangi tam tikrų psichoaktyviųjų medžiagų draudimo šioje šalyje istorija siejama su dominuojančiais kultūrai nepriklausančiomis etninėmis bei kultūrinėmis mažumomis (t. y. narkotikų prohibicijos kontekste svarbiau tampa ne „klasė“, o „rasė“). Istorikai ilgą laiką, iki pat XX amžiaus pradžios, kanapių vartojimas nebuvo reguliuojamas, o pirmosios kontrolės priemonės (tiksliau – draudimai) atsirado vėlgi JAV, o konkrečiau – Kalifornijoje. Šioje valstijoje XIX a. svaiginimasis kanapėmis vis dar buvo menkai težinomas (skirtingai nuo kur kas populiarnesnio opiumo), nors pirmas rekreacinio vartojimo atvejis aprašytas dar 1854 metais (Gieringer D. H., 1999, p. 239). Nepaisant to, kad

federalinis draudimas įsigaliojo tik 1937 metais, XX amžiuje, dar iki Pirmojo pasaulinio karo, kanapės buvo uždraustos keletą valstijų ir viena pirmųjų tai 1913 metais padarė jau minėta Kalifornija. Tai neturėtų stebinti, nes būtent šioje valstijoje buvo priimtas ir pirmas ne prieš alkoholį nukreiptas draudimas, kai San Francisko miesto taryba 1875 metais priėmė potvarkį, kuriuo buvo uždrausta laikyti opijaus rūkymo užteigas ar tokiose vietose lankytis. San Francisko laikraštyje *Chronicle* buvo paaiškinta, kad tokį valdžios susirūpinimą sukėlė žinios apie tai, jog yra laikomos užteigos, kuriose lankosi išimtinai baltieji vyrai ir moterys, ir kad ten taip pat lankosi garbingų tėvų vaikai. O štai vietos, kuriose lankosi išimtinai kinai, policijos dažniausiai būdavo „nepastebimos“⁴⁴. Kaip matome, kinų etninė mažuma buvo pavaizduota kaip tam tikras pavojus baltajai rasei. Ši tendencija matyti grindžiant ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų draudimų reikalingumą, išskyrus alkoholį, kurio vartojimas buvo plačiai paplitęs visuomenėje ir todėl nesiejamas su atskiromis etninėmis bendrijomis. Tiesa, pirmasis kanapių draudimas Kalifornijoje (ironiška, kad šiuo metu ši valstija yra pati didžiausia legalių kanapių rinka visose JAV) rėmėsi kiek kitokia logika. Kaip nurodo D. H. Gieringer'is, įstatymas, uždraudžiantis kanapes, buvo remiamas valstijos Farmacijos valdybos kaip didelės ir agresyvios prieš narkotikus nukreiptos kampanijos dalis, kuri pirmiausia buvo orientuota prieš opiatų, tačiau nebuvo nukreipta (skirtingai nuo opijaus) prieš konkrečią etninę mažumą. Kalifornijos visuomenė apie šią psichoaktyviąją medžiagą žinojo mažai, hašišo (gaunamo iš Indijos per Jungtinę Karalystę) vartojimo lygis buvo labai žemas, o su meksikietiška marihuana plačioji publika susipažino jau po įstatymo išleidimo. Draudimas buvo nukreiptas siekiant užkirsti kelią kanapių vartojimo plitimui, tačiau tuoj po jo priėmimo vartojimas pradėjo augti (Gieringer D. H., 1999, p. 237).

Vėlesnių prieš kanapių vartojimą nukreiptų įstatymų priėmimas kitose valstijose jau buvo susietas su pavojingomis (tuometinės visuomenės požiūriu) mažumomis. Pavyzdžiui, XX a. 2–4 dešimtmečiais keliose JAV valstijose (daugiausia Pietvakariuose) priimti įstatymai nukreipti prieš kanapių vartojimą, kadangi šią psichoaktyviąją medžiagą daugiausia vartojo meksikiečių darbininkai, kurių didžioji dalis gyveno Teksase. Įtvirtinus alkoholio prohibiciją, kanapių paklausa išaugo ir tarp kitų visuomenės grupių,

⁴⁴ Fisher G. The Drug War at 100. 2014 m. vasario 19 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://law.stanford.edu/2014/12/19/the-drug-war-at-100/>> (žiūrėta 2017 m. balandžio 12 d.).

o spauda tai pateikė kaip didelę grėsmę visai visuomenei (Davenport-Hines R., 2002, p. 185–186). Įdomu tai, jog XX amžiaus pradžioje JAV išpopuliarėjo iš meksikietiško ispanų kalbos dialekto kilęs terminas „marihuana“ (angl. *marihuana* arba *marijuana*⁴⁵), ir yra spėjama, kad kanapių vartojimo priešininkai tikslingai bandė išpopuliarinti meksikietišką žodį anglų kalba įvardijant kanapes, turėdami tikslą demonizuoti narkotiką užsienietišškai skambančiu pavadinimu⁴⁶.

Nepakantumas narkotikams ir griežtas požiūris į juos JAV galutinai susiformavo XX a. pirmojoje pusėje, kaip neigiamo požiūrio į psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą apskritai ir nepasitikėjimo mažumomis išdava. Alkoholio prohibicijai patyrus nesėkmę (iš dalies ir dėl to, kad alkoholį vartojo absoliuti dauguma šalies gyventojų ir jis nebuvo suvokiamas kaip egzotiškas), visa energija buvo nukreipta siekiant pažaboti narkotikų vartojimą, absoliutų draudimą suvokiant kaip tam tikrą panacėją. Kovotojai už moralę skleidė prieš narkotikus nukreiptą propagandą, kuri buvo palaikoma tuometinėje Amerikoje giliai įsišaknijusio rasizmo, ksenofobijos ir „kito“ baimės. Ši propaganda narkotikus pateikdavo kaip gebančius visiškai atimti iš vartotojų laisvą valią ir moralinę atsakomybę bei suteikti jiems antžmogiškų fizinių jėgų. Kaip iliustratyvų pavyzdį galima paminėti 1914 m. *New York Times* straipsnį⁴⁷, kuriame buvo rašoma, kad pietinių valstijų šerifai 32 kalibro ginklus turėtų keisti 38 kalibro pistoletais, kad galėtų apsaugoti save nuo „narkotikais įgalintų juodaodžių“ (Coomber R., McElrath K., Measham F., *et al.*, 2013, p. 148). Įdomu tai, jog dabartinėje lietuviškoje spaudoje ši klasikinė egzotiško ir visuomenei svetimo „kito“ vaidmenį jau kurį laiką užima romų etninė mažuma, nors, žinoma, tokio atviro rasizmo, kaip kad buvo XX a. pradžios JAV spaudoje, ir neaptiksime.

Palyginimui: tuo pačiu laikotarpiu Jungtinėje Karalystėje politika kanapių atžvilgiu buvo kur kas mažiau karinga. Valdžios atstovai nemanė, kad yra kanapių prohibicijos būtinybė, legali prekyba kanapėmis buvo kontroliuojama kai kuriose Britų imperijos dalyse (Indijoje, Šiaurės Borneo, Pietų Afrikoje). 1923 metais Londone buvo sulaikytas ir apkaltintas opijaus platinimu italas,

⁴⁵ Beje, šio žodžio kilmė yra neaiški.

⁴⁶ Spanish Word Histories and Mysteries: English Words That Come From Spanish. Houghton Mifflin Company, Boston, New York. 2007, p. 142.

⁴⁷ New York Times, February 18, 1914 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9901E5D61F3BE633A2575BC0A9649C946596D6CF>> (žiūrėta 2016 m. gruodžio 7 d.).

tačiau pasirodė, kad jo turima rudos spalvos substancija buvo hašišas, kurio turėti nebuvo draudžiama. Spauda gana plačiai nušvietė šitą atvejį, buvo publikuojami straipsniai tokiomis antraštėmis kaip „Iš proto varantis narkotikas – tik paprašyk“, „Hašišo pavojus“, „Naujo narkotiko pavojus“ ir t. t., tai paskatino diskusijas dėl galimo kanapių draudimo šalies viduje. Britų Vyriausybė iš pradžių nesutiko drausti hašišo argumentuodama, kad nėra įrodymų dėl jo pavojingumo, tačiau dėl Egipto Vyriausybės diplomatinį pastangų (1924–1925 m. Ženevos konferencijos dėl opiumo metu Egipto delegatas hašišą apibūdino kaip „pavojingą narkotiką <...> daug pavojingesnį nei opiumas“ ir nurodė, kad „apie 70 proc. psichiškai nesveikų žmonių Egipto psichiatrinėse prieglaudose yra hašišo rūkytojai ar valgytojai“), jas palaikant JAV, buvo susitarta dėl kanapių importo ir eksporto draudimo, išskyrus medicininius ir mokslinius tikslus. Atsižvelgiant į tarptautinius įsipareigojimus, Jungtinėje Karalystėje kanapės buvo uždraustos 1925 metais (Davenport-Hines R., 2002, p. 187–189). Taigi šioje šalyje, skirtingai nuo JAV, kanapių draudimas atėjo ne iš vidaus, o iš išorės.

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Amerikos spaudoje ypač paplito prieš kanapes nukreipti straipsniai spaudoje, o kaip klasikinį prieš kanapes nukreiptos propagandos pavyzdį galima paminėti 1936 metais sukurtą kino filmą *Reefer Madness*⁴⁸ (žr. šio filmo plakatą priede Nr. 2), kuriame buvo itin sutirštintai pateikti pavojai (nuo eismo įvykių ir haliucinacijų iki netyčinės žmogžudystės, pasikėsinimo išžaginti, savižudybės bei beprotybės), kuriuos neva sukelia kanapių vartojimas. Padidėjęs negatyvus medių dėmesys šiai psichoaktyviajai medžiagai netruko atsispindėti ir teisėkūroje, kai 1937 metais galiausiai buvo priimtas federalinis įstatymas – Marihuanos apmokestinimo aktas, kuriuo disponavimas psichoaktyviosiomis kanapėmis ir jų vartojimas buvo uždraustas visoje JAV teritorijoje⁴⁹. Šiame kontekste reikėtų išskirti ir vieną iš esminių kovos su narkotikais simbolių – Federalinio narkotikų biuro vadovą bei lyderį nuo 1930 iki 1962 metų H. J. Anslingerį. Pasibaigus alkoholio prohibicijai, vėlesniu maždaug 30 metų laikotarpiu biuras, vadovaujamas jau minėto asmens, naudodamas galingą isterijos ir rasizmo mišinį, skleidė prieš narkotikus nukreiptą propagandą Jungtinėse Valstijose ir

⁴⁸ *Reefer Madness* (1936) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.imdb.com/title/tt0028346/>> (žiūrėta 2018 m. sausio 16 d.).

⁴⁹ The Marihuana Tax Act of 1937. Full Text of the Marihuana Tax Act as passed in 1937 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.druglibrary.org/schaffer/hemp/taxact/mjtaxact.htm>>.

taip kultūriškai parengė eilinius amerikiečius naujiems antinarkotiniams įstatymams (Coomber R., McElrath K., Measham F., *et al.*, 2013, p. 148). Kaip iliustratyvus pavyzdys pateiktina paties H. J. Anslingerio kalba 1937 m. svarstant jau minėtą Marihuanos apmokestinimo aktą: „Dauguma marihuanos vartotojų yra negrai⁵⁰, ispanakalbiai, filipiniečiai ir atlikėjai. Jų šėtoniška muzika, džiazas ir svingas yra marihuanos vartojimo rezultatas. Ši marihuana skatina baltaodes moteris siekti seksualinių santykių su negrais“ (cit. pagal Gerber R. J., 2004, p. 9). Kaip nurodo R. Davenport-Hines’as, Anslingerio požiūris buvo narkotikų vartotojus apibūdinti kaip sukčius, nusikaltimus vykdančius deviantus, kurie nenori dirbti ir siekia greitų malonumų, ypač seksualinių. Toks požiūris buvo patrauklus tarp žurnalistų, kurie norėjo sensacingos, pikantiškos medžiagos, kuri patvirtintų tai, kad malonumo siekis sulaukia atpildo (Davenport-Hines R., 2002, p. 293). Dėl savo autoritarinio, energingo bei brutalaus valdymo stiliaus ir pažadų visiškai išspręsti chronišką problemą (narkotikų vartojimą) Anslingeris buvo pirmasis amerikietis, gavęs pravardę „narkotikų caras“, vėliau taip buvo vadinami ir jo įpėdiniai, parėmę jo vadovavimo strategijas bei retoriką (Davenport-Hines R., 2002, p. 274).

Atsižvelgiant į Anslingerio veiklą bei retoriką, jį taip pat galima apibūdinti kaip klasikinį moralės antrepreneri, t. y. asmenį, kuris, pasak H. Beckerio, tiki savo „šventa misija“ kovoti prieš kokį nors visuomeninį blogį (kuris, jo paties nuomone, yra „absolutus“) ir dėl to kuria arba įgyvendina taisykles bei vykdo moralines kampanijas su mintimi, kad tikslas pateisina bet kokias priemones. Tiesa, moralės antreprenieris ne tik nori matyti, jog kiti žmonės elgiasi taip, kaip jis mano esant teisinga, tačiau dažnai yra nuoširdžiai įsitikinęs, kad kitiems žmonėms bus geriau, jeigu jie elgsis teisingai. Kaip nurodo H. Beckeris, puikus moralės antreprenierio pavyzdys yra prohibicijos šalininkas, tačiau šiai kategorijai galima priskirti ir kovotojus prieš lošimą ar seksualinius nukrypimus (Becker H. S., 1963, p. 146–147). Žvelgiant per šią prizmę, teisinis reguliavimas, skirtas kovoti prieš tam tikrų psichoaktyviųjų medžiagų prekybą bei vartojimą, iškyla kaip struktūra, kuri yra naudojama paremti visuomenės normoms bei vertybėms (prisiminus R. Quinney socialinės nusikaltimų tikrovės teoriją – ir kaip dominuojančių visuomenės segmentų interesų tenkinimas). Tai paaiškina, kodėl privilegijuotieji visuomenės sluoksniai į tokių medžiagų vartojimą bei prekybą žiūri kaip į kolektyvinę grėsmę, kurią kelia pašaliečių grupės. Tai taip pat paaiškina, kodėl šios veiklos sulaukia neproporcingo visuomenės dėmesio, ypač kai

⁵⁰ Originalioje citatoje vartotas terminas „negroes“.

bendruomenė susiduria su dideliais socialiniais bei ekonominiais iššūkiais (Gerritsen J. W., p. 240). Siekiami savo tikslų, moralės antreprenieriai pasitelkia galingą antinarkotinės propagandos arsenalą, organizuoja ir vykdo prieš narkotikus nukreiptas moralines kampanijas⁵¹, į jas įtraukdami ir didelį visuomeninį svorį turinčius asmenis, pvz., pramogų verslo žvaigždes ar politikus (žr. priedą Nr. 3 – tuometinė pirmoji ledi Nancy Reagan sako kalbą prieš narkotikus nukreiptos kampanijos „Just Say No“ mitinge). Pastarieji irgi gali būti apibūdinami kaip moralės antreprenieriai, nors politikų veikimas įprastai yra mažiau idealistinis, o labiau pragmatinis (t. y. pataikavimas savo potencialiam elektoratui).

Kaip teigia R. Quinney, prieš narkotikus nukreipti įstatymai ne tik vartotojus apibrėžė kaip nusikaltėlius, tačiau kartu ir visuomenėje sukūrė įtarimo bei nepakantumo atmosferą narkotikų vartotojų ir priklausomų nuo jų asmenų atžvilgiu (Quinney R., 1970, p. 93). Atsižvelgiant į tai, bet kokios rūšies psichoaktyviosios medžiagos vartojimas populiacijos segmente (nepaisant to, ar ta medžiaga sukelia priklausomybę ar ne, ar tai narkotikas (angl. *narcotic drug*), marihuana ar psichodelikas) sukūrė tokią visuomenės reakciją, kuri beveik visada pasireiškė kaip reikalavimas priimti represyvius teisės aktus. Lygindamas tuometinę (septintojo dešimtmečio) JAV narkotikų kontrolės politiką su Jungtinės Karalystės, minėtas autorius nurodo, kad Anglijoje priklausomybė nuo narkotikų yra laikoma daugiau medicinine nei teisine problema, todėl priklausomas žmogus ten nėra laikomas nusikaltėliu (Quinney R., 1970, p. 93).

JAV politika narkotikų ir jų vartotojų atžvilgiu buvo nuolat griežtinama, o kulminaciją pasiekė XX a. antrojoje pusėje, paskelbus vadinamąjį karą su narkotikais (angl. *War on Drugs*) ir skirtingoms JAV prezidentų administracijoms jį įgyvendinant tiek retoriškai, tiek ir praktiškai. Atitinkamai pagrindiniais šio karo taikiniai buvo pasirinkti tie visuomenės segmentai, kurie neturėjo pakankamai galios atstovauti savo interesams bei juos ginti ir konfliktavo su galią turinčiomis visuomenės grupėmis. Tokią prielaidą pagrindžia ir 37-ojo JAV prezidento R. Nixono patarėjo komentaras, kad kova su narkotikais buvo pasirinkta kaip politinis įrankis kovoje su prieš karą nusiteikusiais kairiaisiais ir juodaodžių mažuma, pirmuosius asocijuojant su

⁵¹ Viena iš garsiausių – JAV prezidento Ronaldo Reagano žmonos Nancy Reagan inicijuota „Tiesiog pasakyk ne“ (angl. *Just Say No*) kampanija. Žr. Just Say No [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.history.com/topics/just-say-no>> (žiūrėta 2018 m. sausio 12 d.).

marihuana, o antruosius su heroinu. Siekiant suardyti šias bendruomenes, buvo pasirinktas kriminalizavimas⁵². Paminėtina ir paties R. Nixono frazė, kai LSD ir psichodelinių narkotikų šalininką, savotišką hipių ikoną, psichologą T. Leary jis pavadino „pavojingiausiu žmogumi Amerikoje“⁵³. Kitas JAV prezidentas R. Reaganas savo 1981 m. kalboje pareiškė, jog remiantis reikšmingais medicininiais tyrimais marihuana yra turbūt pats pavojingiausias narkotikas Jungtinėse Valstijose⁵⁴. Taigi ir prezidentų retorika rodo, jog kanapės šalia kitų narkotikų buvo laikomos didele grėsme visuomenei, su kuria reikia kovoti.

Kaip jau buvo minėta, masinės medijos suvaidino svarbų vaidmenį skleidžiant narkotikų baimes ir demonizuojant bei stigmatizuojant narkotikų vartotojus. Šiame kontekste paminėtina ir iki šiol JAV vykdoma plataus masto narkotikų (daugiausia – kanapių) vartojimo prevencijos kampanija masinėse informavimo priemonėse⁵⁵. Atlikus jos vertinimą paaiškėjo, kad nors 80 proc. jaunimo prisipažino, jog ne kartą matė (dauguma – kiekvieną savaitę) prieš narkotikus nukreiptas programos žinutes (žr. tipiško kanapių vartotojo pateikimas šios medijų kampanijos plakate priede Nr. 4), tačiau statistškai reikšmingi buvo tik tie įvertinimo rezultatai, kurie parodė, jog kai kurie jaunuoliai nurodė padidėjusį kanapių vartojimą, programos priemonėms suintensyvėjus. Tai parodo, kad baime grįsta informacija kartais gali būti kontrproduktyvi ir skatinti atvirkščią elgesį (Coomber R., McElrath K., Measham F., *et al.*, 2013, p. 142). JAV Kongreso atskaitomybės tarnyba

⁵² *LoBianco T.* Report: Aide says Nixon's war on drugs targeted blacks, hippies. Updated 1914 GMT (0314 HKT) March 24, 2016 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://edition.cnn.com/2016/03/23/politics/john-ehrllichman-richard-nixon-drug-war-blacks-hippie/>> (žiūrėta 2018 m. gegužės 13 d.).

⁵³ *Mansnerus L.* Timothy Leary, Pied Piper Of Psychedelic 60's, Dies at 75. The New York Times, June 1, 1996 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.nytimes.com/1996/06/01/us/timothy-leary-pied-piper-of-psychedelic-60-s-dies-at-75.html>> (žiūrėta 2018 m. gegužės 13 d.).

⁵⁴ Originali citata: „<...> marijuana <...> is probably the most dangerous drug in United States <...>“.

Žr. Ronald Reagan: „Marijuana <...> is probably the most dangerous drug <...>“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.youtube.com/watch?v=kRvD794NP0c>> (žiūrėta 2018 m. gegužės 13 d.).

⁵⁵ JAV Kongreso teisės aktu pradėtą vykdyti 1998 m. Žr. Pub. L. No. 105-61, 111 Stat. 1272 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-105publ61/html/PLAW-105publ61.htm>> (žiūrėta 2018 m. gegužės 13 d.).

(angl. *Government Accountability Office*) 2006 metais atliko oficialų šios programos efektyvumo įvertinimą ir nustatė, kad jokių žymių teigiamų efektų ši kampanija neturėjo tiek vertinant marihuanos vartojimo iniciaciją tarp narkotikų nevartojančio jaunimo, tiek ir kalbant apie marihuanos vartojimo nutraukimą ar sumažinimą tarp egzistuojančių vartotojų. Minėta tarnyba rekomendavo Kongresui nutraukti programos finansavimą, kol nebus pateikta įrodymų apie tokią žiniasklaidos kampaniją, kuri išties galėtų efektyviai prevenciškai veikti ir mažinti jaunimo narkotikų vartojimą⁵⁶. Tokiu būdu milijonai JAV dolerių buvo išleisti (ir iki šiol leidžiami, nes programa nebuvo nutraukta) prevencijos priemonėms, kurių efektyvumas yra mažų mažiausiai abejotinas.

Žymus britų ir amerikiečių kriminologas D. Garlandas, aptardamas narkotikams paskelbtą karą, akcentavo, kad šis karas lėmė kalėjimų sistemos plėtimąsi ir neproporcingai išaugusį neturtingų juodaodžių kalinių skaičių, kadangi iš esmės karo prieš narkotikus deklaravimas praktikoje reiškė karo su mažumomis deklaravimą. Nepaisant daugybės įrodymų, kad šis karas neefektyvus, JAV Vyriausybė jį ir toliau vykdė, kadangi labiausiai jo paveiktos grupės stokojo politinės galios, o mažiausiai paveiktos buvo įtikinėjamos, kad kažkas yra daroma ir neteisėtumas nėra toleruojamas. Be to, labai nedaug politikų prieštarauja idėjoms, jeigu iš to negauna politinės naudos (Garland D., 2001, p. 132). Minėtas autorius akcentavo ir tai, kad karo retorikos priėmimas leidžia nesilaikyti ekonominės logikos, todėl atsiranda visai kitokio tipo mąstymas, palaikantis imperatyvus bausti nusikaltėlius ir ginti visuomenę „bet kokia kaina“. Toks būdas reaguoti į nusikaltimus suardo ekonominei logikai būdingą argumentaciją, pagrįstą kaštų efektyvumu, ir, anot D. Garlando, karas su narkotikais yra akivaizdus to pavyzdys (Garland D., 2001, p. 191).

Analizuojant narkotikų kontrolės istorinę raidą pabrėžtinas ne tik svarbus „moralės antreprenierių“, tačiau ir su jais dažnai glaudžiai susijusių profesinių ar kitų interesų grupių vaidmuo. Kaip nurodo T. D. Courtwrightas, iki šiol dėl priklausomybių lauko kontrolės JAV grumiasi keturios svarbios grupės –

⁵⁶ ONDCP Media Campaign. Contractor's National Evaluation Did Not Find That the Youth Anti-Drug Media Campaign Was Effective in Reducing Youth Drug Use. Report to the Subcommittee on Transportation, Treasury, the Judiciary, Housing and Urban Development, and Related Agencies, Committee on Appropriations, U.S. Senate. United States Government Accountability Office, 2006, p. 6 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.gao.gov/new.items/d06818.pdf>> (žiūrėta 2018 m. kovo 3 d.).

medikai, policija, socialinių mokslų atstovai ir politikai. Kaip vienos ar kitos grupės dominavimo laikotarpius jis mini tokius etapus kaip klasikinę narkotikų kontrolės erą XX a. 3–7 dešimtmečiais, kai daugiausia dėmesio buvo skiriama baudžiamosioms priemonėms, medikų ir kiek mažesniu laipsniu socialinių mokslų mokslininkų įtaką 7–8 dešimtmečiais bei grįžimą prie baudžiamųjų teisinių priemonių 8 dešimtmečio pabaigoje bei 9 dešimtmetyje (Courtwright D. T., cit. iš Granfield R., Reinarman C. (eds), 2015, p. 64–65).

Taigi, JAV narkotikų kontrolės sistema formavosi specifiniame istoriniame kontekste veikiant skirtingoms interesų grupėms, moralės antrepneriams ir konkuruojant bei sąveikaujant dviem skirtingiems požiūriams į narkotikų vartojimą, t. y. į vartojimą kaip į nuodėmę ir kaip į ligą. Nors požiūris į narkotikų vartojimą kaip į nuodėmę ir užleido XIX amžiuje turėtas tvirtas pozicijas, tačiau negalima teigti, jog jis visiškai išnyko, tai parodo ir stiprus noras narkotikų problemą spręsti taikant nulinę toleranciją. Tiesa, tokia dinamika dominavo XIX–XX amžiuose, o XXI amžiaus pradžioje matyti ryškus posūkis link liberalesnės politikos, kuris konkrečiai pasireiškė judėjimais už medicininių ir rekreacinių kanapių legalizavimą atskirose valstijose.

JAV susiklostęs požiūris į psichoaktyviųjų medžiagų kontrolę buvo sėkmingai eksportuotas ir į tarptautinį lygmenį. Kaip kad teigia W. B. McAllisteris, narkotikų kontrolės kaip globalios prohibicijos sistema išsirutuliojo per pastaruosius 100 metų, per kuriuos JAV išplėtė ir konsolidavo savo vaidmenį tarptautiniuose santykiuose (McAllister W. B., 2003). Narkotikų vartojimas atsipalaidavimo, rekreaciniais, malonumo ir eksperimentiniais tikslais (t. y. nemedicininis narkotikų vartojimas) buvo pagrindinis Amerikos prohibicijos šalininkų taikiny. Tiesa, iš pradžių JAV pastangos pasiekti globalų psichoaktyviųjų medžiagų draudimą nebuvo itin sėkmingos, kadangi pradžioje tai buvo mažumos pozicija, kuriai prieštaravo opijaus prekyba užsiimančios kolonijinės šalys Britų imperija ir Nyderlandai, Tarptautinėje opijaus konferencijoje 1912 m. siūliusios ne drausti, o reguliuoti prekybą opijumi (McAllister W. B., p. 147). Anot D. Bewley-Tayloro, tarptautinėmis sutartimis pagrįsta sistema formavosi remdamasi dviem dogmomis: tikėjimu, kad geriausias būdas sumažinti neteisėto narkotikų vartojimo keliamas problemas yra sumažinti nelegalios narkotikų rinkos dydį ir kad tai gali būti pasiekta pasikliaujant į prohibiciją bei pasiūlos mažinimą orientuotomis priemonėmis (Bewley-Taylor D., 2012, p. 49). P. Coheno nuomone, dabartinės (globalios) narkotikų politikos istorinės šaknys gali būti randamos XX a. pr. JAV, kai nauja narkotikų politika atliko tris pagrindines

funkcijas: XIX amžiaus migrantus adaptuoti prie nekatalikiško, anglosaksiško elito; įgyti ekonominės galios Tolimųjų Rytų rinkose; užtikrinti modernaus gydytojo vaistų monopolį uždraudžiant „savigydą“ (Cohen P., 1990).

Tarpukario periodu tarptautinis psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės režimas griežtėjo, į Tautų Lygos tarptautines konvencijas įtraukiant naujas psichoaktyviasias medžiagas (tarp jų ir kanapes), tačiau besikurianti tarptautinė sistema vis dar buvo daugiau reguliacinio nei prohibicinio pobūdžio. Kaip iškalbingas faktas paminėtina tai, jog, nepavykus pasiekti visiško narkotikų naudojimo draudimo kitokiais nei medicininiais ar moksliniais tikslais, JAV ir Kinijos delegacijos pasitraukė iš derybų dėl 1925 m. Ženevos opiumo konvencijos⁵⁷. Tvirčiausiai besipriešinanti amerikietiškam prohibicionizmui Europos valstybė buvo Nyderlandų Karalystė, olandų valdžios atstovams nedarė įspūdžio nei Amerikos prohibicionistų kategoriški įsitikinimai, nei veiklos taktika. Kaip teigė Kinijos delegacijos patarėjas, olandų atstovo Ženevos konvencijoje kalba „skambėjo su kartėliu“, kai jis kalbėjo apie „amerikietišką idealizmą“ ir JAV nusiteikimą „primesti savo valių“ kitų šalių narkotikų politikos atžvilgiu. Olandams 1928 m. visgi kriminalizavus disponavimą opiumu ir kokainu, siekiant įgyvendinti Ženevos konvenciją, vietinė policija vis vien nepersekiojo vartotojų ir toleravo smulkaus masto platinimą (Davenport-Hines R., 2002, p. 206).

Antrasis pasaulinis karas įgalino JAV užimti vis plačiau aprėpiančio narkotikų kontrolės režimo lyderės poziciją, kuri praktiškai realizavosi priėmus 1961 metų Bendrąją narkotinių medžiagų konvenciją, sujungusią ir konsolidavusią devynių iki tol buvusių tarptautinių konvencijų nuostatas, pradedant 1911 m. Hagos konvencija (McAllister W. B., 2003). Daugiašalių tarptautinių sutarčių sudarymas yra ilgas ir labai sudėtingas procesas, kurio metu reikia derinti pačius įvairiausius ir neretai prieštarigus skirtingų valstybių interesus. Kuo būtų galima paaiškinti vienai valstybei būdingo požiūrio į narkotikų kontrolę tokį sėkmingą įgyvendinimą tarptautiniame kontekste? Kaip teigiama vienoje studijoje, kurioje nagrinėjamas tarptautinės narkotikų kontrolės politikos formavimasis, kad tais atvejais, „<...> kai supervalstybė rodo stiprų išitraukimą, yra mažai tikėtina, kad bus didelis pasipriešinimas ar abejingumas iš tų valstybių, į kurias yra kreipiamasi

⁵⁷ Schaffer Library of Drug Policy [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.druglibrary.org/schaffer/library/studies/canadasenate/vol3/chapter19_1925_Geneva.htm> (žiūrėta 2018 m. vasario 11 d.).

paramos, nebent tokia parama prieštarauja nacionaliniams interesams. Apskritai tariant, bendradarbiavimas su JAV narkotikų kontrolės klausimais niekaip reikšmingai neprieštarauja kitų valstybių interesams <...> ir dėl to yra lengvai pasiekiamas <...>“ (Bruun K., Lynn Pan L., Ingemar Rexed I., 1975, p. 142). Pažymėtina, jog šiuo atveju net tradicinės Šaltojo karo priešininkės, Sovietų Sąjunga, Kinija ir kitos socialistinio bloko šalys, nesudarė Jungtinėms Valstijoms opozicijos, veikiau jau atvirksčiai. Tai galima paaiškinti tuo, jog sutapo požiūris į narkotikų problemą ir būdus, kurie yra tinkamiausi jai spręsti, t. y. represinio pobūdžio priemonės. Ne paskutinį vaidmenį suvaidino ir bendros baudžiamosios politikos tendencijos minėtose šalyse, kurios ilgą laiką gana nuosekliai reiškėsi (galima teigti, jog ir šiuo metu reiškiasi) griežtų sankcijų (ilgų įkalinimo bausmių bei mirties bausmės) taikymu įvairių nusikaltimų atžvilgiu⁵⁸.

3.2. Kanapių statusas pagal tarptautinę teisę

Jungtinių Tautų tarptautinės narkotikų kontrolės šerdis yra trys tarptautinės sutartys: 1961 metų Bendroji narkotinių medžiagų konvencija (toliau – Bendroji konvencija)⁵⁹, 1971 metų Psichotropinių medžiagų konvencija (toliau – Vienos konvencija)⁶⁰ ir 1988 metų konvencija „Dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta“ (toliau – 1988 metų konvencija)⁶¹.

⁵⁸ 2018 m. viduryje JAV buvo aiški lyderė pasaulyje su 655 kalintais 100 tūkstančių gyventojų, o Rusija su 409 užėmė 14 vietą.

Žr. Countries with the largest number of prisoners per 100,000 of the national population, as of July 2018. Prieiga per internetą: <<https://www.statista.com/statistics/262962/countries-with-the-most-prisoners-per-100-000-inhabitants/>> (žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 20 d.).

Kinija 2017 m. buvo lyderė pagal įvykdytų mirties bausmių skaičių. Nors tikslus skaičius ir nėra žinomas, kadangi tai yra valstybės paslaptis, manoma, kad šioje valstybėje buvo atlikta tūkstančiai egzekucijų.

Žr. The Death Penalty in 2017: Facts and Figures, 2018. Prieiga per internetą: <<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/04/death-penalty-facts-and-figures-2017/>> (žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 20 d.).

⁵⁹ 1961 metų Bendroji narkotinių medžiagų konvencija. Pataisyta pagal 1972 metų protokolą dėl 1961 metų Bendrosios narkotinių medžiagų konvencijos pataisų // Žin., 2001, Nr. 51-1768.

⁶⁰ 1971 metų Psichotropinių medžiagų konvencija // Žin., 2001, Nr. 50-1743.

⁶¹ 1988 metų Jungtinių Tautų Organizacijos konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta // Žin., 1998, Nr. 38-1004.

Pagal Bendrosios konvencijos nuostatas, kanapės, kanapių derva, kanapių ekstraktai ir tinktūros priklauso **I narkotinių medžiagų sąrašui**, o kanapės ir kanapių derva – IV sąrašui⁶². Taigi dvi paskutinės medžiagos priklauso abiem sąrašams, o kanapių ekstraktai bei tinktūros – tik I sąrašui. Kokias teises pasekmes tai sukelia? Remiantis Konvencijos komentaru, **I sąrašo** medžiagų atžvilgiu taikomos kontrolės priemonės⁶³ yra „standartinis konvencijos režimas“, kuris apima, *inter alia*, „visų prekybos fazių (t. y. gamybos, vidaus, didmeninės ir mažmeninės prekybos), taip pat narkotikų įgijimo bei naudojimo, apribojimą moksliniais bei medicininiais tikslais“⁶⁴.

Dar griežtesnis teisinis režimas taikomas į **IV sąrašą** įtrauktų medžiagų atžvilgiu, kadangi, be visų I sąrašo (į kurį automatiškai įrašomos visos IV sąrašui priskirtos medžiagos) atžvilgiu taikomų kontrolės priemonių, 2 str. 5 d. a) punktu yra įtvirtinta nuostata, jog valstybės „<...> imasi visų specialių kontrolės priemonių, kurios, jos manymu, yra būtinos, atsižvelgiant į ypač pavojingas kokios nors tokiu būdu įrašytos narkotinės medžiagos savybes <...>“, o remiantis b) punktu gali uždrausti tokias medžiagas apskritai, išskyrus kiekį, reikalingą medicinos ir mokslo tiriamiesiems darbams.

Taigi, kanapės ir kanapių derva priskirtos prie medžiagų (kartu su heroinu ir kitomis medžiagomis), **kurių atžvilgiu galioja pats griežčiausias teisinis režimas**, o ekstraktų ir tinktūrų atžvilgiu teisinis režimas yra kiek švelnesnis, nors irgi gana griežtas. Atskirai paminėtinas Bendrosios konvencijos 28

⁶² Remiantis JT konvencijomis, narkotinės ir psichotropinės medžiagos yra suskirstytos į keturis sąrašus, atsižvelgiant į jų pavojų žmogaus gyvybei ir sveikatai, priklausomybės riziką, kontrolės lygmenį ir galimybę panaudoti jas medicinos ar mokslo tikslams. Skirtingiems sąrašams priklausančių medžiagų atžvilgiu galioja skirtingi teisiniai režimai. Pagal Bendrosios konvencijos 1 ir 2 straipsnių nuostatas, „narkotikais“ yra laikomos į I arba II sąrašus įrašytos gamtinės ar sintetinės medžiagos, tačiau šios medžiagos negali būti vienu metu abiejuose sąrašuose, skirtingai nei IV sąrašui priskiriamos narkotinės medžiagos, kurios automatiškai yra priskiriamos ir I sąrašui. I, II ir IV sąrašuose apibrėžiamas „grynų“ narkotinių medžiagų teisinis režimas, o III sąrašu – preparatų, t. y. kietų arba skystų mišinių, kuriuose yra kokių nors narkotinių medžiagų.

⁶³ Išskyrus tas kontrolės priemones, kurios taikomos tik tam tikroms narkotinėms medžiagoms.

⁶⁴ Commentary on the Single Convention on Narcotic Drugs, 1961. Prepared by the Secretary-General in accordance with the paragraph 1 of Economic and Social Council resolution 914 D(XXXIV) of 3 August 1962. United Nations, New York, 1973, p. 51–52 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/treaties/organized_crime/Drug%20Convention/Commentary_on_the_single_convention_1961.pdf> (žiūrėta 2016 m. gruodžio 10 d.).

straipsnis („Kanapių kontrolė“), kuriuo įtvirtinama tai, jog jeigu šalis leidžia kultivuoti kanapių augalus kanapėms ar kanapių dervai gaminti, ji turi taikyti tokią pat kontrolės sistemą, kaip kad numatyta 23 straipsnyje dėl opijinių aguonų kontrolės. 28 str. 2 ir 3 d. numatyta, jog kontrolės režimas netaikomas kanapių augalams, kultivuojamiems vien tik pramoniniams reikalams (pluoštui ir sėkloms) arba sodininkystei bei kad šalys imasi priemonių, reikalingų užkirsti kelią piktnaudžiavimui kanapių lapais bei neteisėtai jų apyvartai. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, jog remiantis Konvencijos 4 straipsnio c) punktu narkotinių medžiagų gamyba, apdirbimas, išvežimas, įvežimas, paskirstymas, prekyba jomis, jų naudojimas ir laikymas gali būti skirti tik medicinos ir mokslo tikslams⁶⁵.

Griežtos kanapių kontrolės įtvirtinimui didelės reikšmės turėjo PSO eksperto P. O. Wolffo vaidmuo XX a. šeštajame dešimtmetyje, Jungtinėse Tautose svarstant kanapių medicininio pritaikomumo galimybes. Anot šio griežtos kontrolės šalininko ir kanapių priešininko, „kanapės yra pavojingas narkotikas visais požiūriais – fiziniu, dvasiniu ar kriminologiniu“ ir kad „ne tik mariuanos rūkymas *per se* yra pavojingas, tačiau jos vartojimas galiausiai veda prie intraveninio heroino vartojimo“. P. O. Wolffas, kuris buvo laikomas JAV Vyriausybės ir H. J. Anslingerio protežė, praktiškai vienasmeniškai formavo PSO poziciją dėl kanapių, tam naudodamas kryptingai atrinktą mokslinę literatūrą bei moksliskai nepagrįstus ideologizuotus teiginius. Jo pozicija turėjo esminės įtakos JT Narkotinių medžiagų komisijos (toliau – Komisija) sprendimui pripažinti kanapes mediciniškai nenaudingomis ir dėl to jas uždrausti (Bewley-Taylor D., Blickman T., Jelsma M., 2014, p. 22–25). Taigi, remiantis tam tikromis politinėmis bei ideologinėmis prielaidomis, kurios net ir XX a. viduryje stokojo mokslinio pagrindimo, kanapės ir kanapių derva buvo priskirtos IV sąrašui, t. y. pavojingiausioms medžiagoms, kurių atveju taikytinos griežčiausios kontrolės priemonės.

⁶⁵ Tiesa, kurį laiką egzistavo specifinė išimtis, numatyta Bendrosios konvencijos 49 straipsnyje („Tarpinės išlygos“), remiantis kuria šalims buvo leista išsilygti teisę laikinai leisti bet kurioje savo teritorijoje kanapes, kanapių dervą, kanapių ekstraktus ir tinkūras vartoti ne medicinos tikslams, tačiau tai turėjo būti nutraukta ne vėliau kaip 25 metai nuo konvencijos įsigaliojimo dienos. Kadangi šis tarptautinis dokumentas įsigaliojo 1975 m. rugpjūčio 8 d., tai ši išimtis yra praradusi aktualumą.

Žr. United Nations Treaty Collection [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VI-18&chapter=6&lang=en> (žiūrėta 2017 m. lapkričio 22 d.).

1971 m. Vienos konvencija esminių pokyčių kalbant apie režimo „klimatą“ neįnešė, tiesa, įvyko tam tikras psichoaktyviųjų medžiagų priskyrimo sąrašams kriterijų sugriežtinimas⁶⁶. Kanapių kontrolės kontekste svarbus aspektas yra tai, jog pagrindinė kanapių veiklioji medžiaga THC (dronabinolis) buvo įtraukta į I šios konvencijos sąrašą, t. y. priskirta prie griežčiausiai kontroliuojamų psichotropinių medžiagų⁶⁷. Remiantis konvencijos 4 straipsniu, šalys negali leisti I sąrašui priskirtos medžiagos turėti asmeniniam vartojimui asmenims, keliaujantiems iš vienos šalies į kitą, o 7 straipsnio a) punkte numatyta, kad šalys draudžia bet kokių tokių medžiagų naudojimą, išskyrus mokslo ir labai ribotiems medicinos tikslams. Tokiu būdu THC galėjo būti naudojamas medicininiais tyrimams, tačiau platesnis panaudojimas farmacijos pramonėje nebuvo leistas. Tiesa, sėkminga farmacijos pramonės lobistinė veikla, paremta stiprėjančiais įrodymais dėl kanapių ir jų veikliųjų medžiagų efektyvumo medicinoje, lėmė tai, jog JAV Vyriausybė 1982 metais pareikalavo perkelti THC iš I sąrašo į ne taip griežtai kontroliuojamą II sąrašą. Kiek vėliau ir PSO ekspertų komitetas pateikė savo teigiamas išvadas dėl tokio pakeitimo, o 1991 metais Komisija nusprendė

⁶⁶ Remiantis Konvencijos 2 straipsnio 4 dalimi PSO teikia rekomendaciją Komisijai dėl tam tikrai medžiagai taikytinų kontrolės priemonių atsižvelgdama ne tik į tai, kad medžiaga gali sukelti priklausomybę ar lemti piktnaudžiavimą bei žalingus padarinius, tačiau ir „<...> stimuliuoti centrinę nervų sistemą arba sukelti depresiją, sukeldama haliucinacijas arba sutrikdydama motorinę funkciją ar mąstymą, ar elgesį, ar suvokimą, ar nuotaiką <...>“. Tokiu būdu kontroliuojamų medžiagų ratui galima priskirti ir tokias psichotropines medžiagas, kurios neturi potencialo sukelti priklausomybę ar piktnaudžiavimą, pavyzdžiui, tokios medžiagos kaip *salvia divinorum* (kvaitulinis šalavijas).

Žr. Controversial hallucinogen Salvia study shows intense, novel effects in humans. 2010 m. gruodžio 10 d. Prieiga per internetą: <<http://medicalxpress.com/news/2010-12-controversial-hallucinogen-salvia-intense-effects.html>> (žiūrėta 2017 m. rugsėjo 8 d.).

Įdomu pastebėti, jog Konvencijos komentare nurodoma, kad alkoholis irgi gali sukelti priklausomybę, piktnaudžiavimą ir centrinės nervų sistemos depresiją bei yra rimta visuomenės sveikatos ir socialinė problema, tačiau dėl jos pobūdžio tarptautinė kontrolė alkoholiui netaikoma, taip pat tokio režimo pritaikymas alkoholiui nebuvo Vienos konvencijos tikslas.

Žr. Commentary on the Convention on Psychotropic Substances. United Nations, New York, 1976, p. 47–48.

⁶⁷ Skirtingai nuo Bendrosios konvencijos, nors psichoaktyviosios medžiagos taip pat priskiriamos 4 sąrašams, tačiau į IV sąrašą įtrauktų medžiagų atžvilgiu, remiantis Vienos konvencija, yra taikomas švelniausias teisinis režimas, kadangi jam priskiriamos medžiagos, kurios kelia nedidelę riziką visuomenės sveikatai ir duoda didelę medicininę naudą.

perkelti dronabinolį į II sąrašą (Bewley-Taylor D., Blickman T., Jelsma M., 2014, p. 27). Kita vertus, PSO ekspertų komiteto vėlesnės iniciatyvos siūlant perkelti THC iš II sąrašo į dar švelniau kontroliuojamus III ir IV sąrašus (pagal Vienos konvenciją) buvo atidėtos, motyvuojant papildomų tyrimų poreikiu bei panaudojant tam tikras procedūrinės kliūtis. Tokiu būdu buvo pademonstruotas Komisijos neįgalumas priimti įrodymais pagrįstas rekomendacijas, kurios prieštarauja narkotikų kontrolės ideologijai, palaikomai keleto dominuojančių valstybių narių. Kai kurios valstybės, ypač JAV, baiminosi, kad PSO pasiūlymas, kuriame teigiama, kad pagrindinė kanapių veiklioji medžiaga turi naudingų medicininių savybių ir dėl to neturi būti griežtai kontroliuojama, gali pasiūsti „klaidinančius signalus“ tuo metu, kai JT narkotikų kontrolės strategija yra apskritai kvestionuojama. Jeigu pagrindinis kanapių psichoaktyvusis elementas neturėtų būti kontroliuojamas pagal griežčiausius sąrašus, kiltų klausimas, kodėl kanapėms ar kanapių dervai griežčiausias režimas turėtų būti taikomas pagal Bendrąją konvenciją? Negana to, kanapėms sudarant didžiąją nelegalios narkotikų rinkos dalį, tai galėtų pakirsti pasitikėjimą ir visa JT narkotikų kontrolės sistema (Bewley-Taylor D., Blickman T., Jelsma M., 2014, p. 71). Kaip nurodoma EMCDDA ataskaitoje, PSO siūlymai dronabinolį perkelti į IV Vienos konvencijos sąrašą buvo Komisijos atmesti iki atsirastis „labiau įtikinamų įrodymų“, o kai kurie delegatai išreiškė ir atvirą priešišumą⁶⁸. Šis režimas nėra pakeistas iki šiol, nors tikėtina, jog diskusijos šiuo klausimu tik stiprės, kadangi atsiranda vis daugiau mokslinių tyrimų, kuriuose akcentuojamos įvairios medicininio kanapių panaudojimo galimybės, o medicininės kanapės jau yra prieinamos ir vis daugiau pasaulio valstybių.

Tarptautinę psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės politiką formuoja institucijos, prižiūrinčios konvencijose prisiimtų įsipareigojimų vykdymą. Svarbiausią vaidmenį (savotiško JT konvencijų „sarginio šuns“) tarptautinėje narkotikų kontrolės sistemoje užima Tarptautinė narkotikų kontrolės valdyba (toliau – Valdyba⁶⁹), kurios įkūrimas buvo numatytas Bendrosios konvencijos

⁶⁸ A cannabis reader: global issues and local experiences. EMCDDA monographs. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Lisbon, 2008, p. 105–106.

⁶⁹ Pagal sudarymo principus tai labiau politinė nei techninio/ekspertinio pobūdžio institucija, ji turi 13 narių, renkamų JT Ekonominės ir socialinės tarybos 5 metų periodui su perrinkimo galimybe. 10 narių yra renkami iš vyriausybės pateikiamų asmenų sąrašo, o likę 3 skiriami PSO, atsižvelgiant į jų medicininę, farmakologinę arba farmacijos darbo patirtį.

17 straipsnyje nustatant, kad ši institucija bus įkurta „Konvencijos nuostatomis vykdyti“. Valdyba yra save įsivardijusi kaip „nepriklausomą ir kvaziteisinę“⁷⁰ sutarčių įgyvendinimo instituciją. Ši institucija vertina į konvencijų sąrašus įtrauktoms medžiagoms valstybių taikomus mokslinius bei medicininius reikalavimus ir prižiūri šių reikalavimų atitiktį konvencijoms (Bewley-Taylor D., 2012, p. 49–50). Taip pat ji yra labiausiai „girdima“ kalbant apie įvairius (ne)atitikties sutartims aspektus, kartais jos vadovai sau leisdavo ir nesilaikyti tarptautinėje plotmėje įprastos aptakios diplomatinės retorikos. Pavyzdžiui, 2013 metais Valdybos prezidentas R. Yansas pareiškė, kad legalizuodamas kanapes Urugvajus pademonstravo „pirato požiūrį“ į tarptautinę teisę, nes žinojo, jog tokiu būdu pažeis Bendrąją konvenciją, tačiau nesikonsultavo dėl to su tarptautinėmis narkotikų kontrolės institucijomis. Tai paskatino Urugvajaus prezidentą aštriai atsikirsti kaltinant R. Yansą melu ir dvejopais standartais (Urugvajaus ir Jungtinių Valstijų atvejais)⁷¹. Teisybės dėlei reikia pastebėti, jog kanapes legalizavusių Kolorado ir Vašingtono valstijų atžvilgiu Valdybos prezidento retorika taip pat buvo gana griežta (reikalavimas „sustabdyti šitą nesąmonę“), tačiau ne tokia aštri – JAV Vyriausybė nebuvo kaltinta nerūpestingumu ar pirato požiūriu (Jelsma M., 2013).

Taigi, Valdyba linkusi gana siaurai aiškinti, kas yra leistina pagal JT konvencijų nuostatas. Iš esmės tai reiškia formalų biurokratinio pobūdžio vertinimą, kai griežtos prohibicionistinės politikos besilaikančios valstybės formaliai „atitinka“ JT konvencijų reikalavimus, nepaisant to, kokių socialinių problemų tai gali sukelti (pvz., didelis įkalintų asmenų už nusikaltimus, susijusių su narkotikais, skaičius ar neadekvačios laisvės atėmimo bausmės). Tiesa, tarptautinės kritikos sulaukia tos valstybės, kurios vis dar taiko mirties bausmę, tačiau formalaus draudimo taikyti šios bausmės nėra, reikalaujama tik tai, jog būtų taikomos „proporcingos“⁷² bausmės. Mirties bausmės draudimo tarptautinėje teisėje nebuvimu Indonezija argumentavo 2015 metais

Žr. The International Narcotics Control Board [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.incb.org/incb/en/about.html>> (žiūrėta 2017 m. sausio 16 d.).

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ 'Stop lying': Uruguay president chides UN official over marijuana law. RT. 2013 m. gruodžio 13 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.rt.com/news/uruguay-marijuana-un-criticism-261/>> (žiūrėta 2017 m. sausio 16 d.).

⁷² Akivaizdu, kad „proporcingumas“ Vakarų Europoje ir Pietryčių Azijoje ar musulmoniškose valstybėse, kuriose galioja Šarijos teisė, suvokiamas skirtingai.

14 egzekucijų (daugiausia užsieniečiams), įvykdytų už nusikaltimus, susijusius su narkotikais. *Amnesty International* duomenimis, iš viso 2015 m. pasaulyje tokių egzekucijų buvo įvykdyta 685, o apie 30 valstybių tokią bausmę už nusikaltimus, susijusius su narkotikais, numato savo baudžiamuosiuose įstatymuose⁷³. Valstybės, kurios vykdė liberalesnę narkotikų kontrolės politiką, nuolat susidurdavo su kritika, nepaisant to, kokių rezultatų tokia politika padėjo pasiekti. Pavyzdžiui, švirksčiamų narkotikų vartojimo kambarių praktika Valdybos buvo kritikuojama kaip kelianti teisinių bei etinių problemų, kadangi skatina neteisėtą ir sveikatai žalingą elgesį, patalpose vartojami narkotikai ateina iš nelegalios rinkos, o pati praktika prieštarauja centriniam JT konvencijų principui – jog narkotikų vartojimas turi būti apribotas moksliniais bei medicininiais tikslais⁷⁴.

Valdybos pozicija kanapių atžvilgiu nuo XX a. devintojo dešimtmečio griežtėjo. 1998–2009 m. UNGASS dešimtmečio metu Valdyba kaip įprasta kritikavo šalis, kurios laikėsi liberalesnės narkotikų kontrolės politikos. Be tradicinio taikinio Nyderlandų ir kavos parduotuvėlių, vadinamųjų *coffeeshops*, sistemos, taip pat buvo kritikuojamos ir tokios valstybės kaip Australija (kanapių „socialinis pripažinimas“) ar Šveicarija („pilkosios verslo zonos“), išreiškiami kritika kanapių priskyrimui prie lengvesnių narkotikų. Metinėse ataskaitose Valdyba taip pat pažymėdavo augančią įtampą tarp dekriminalizacijos ir griežto sutarčių laikymosi, taip pat buvo kritikuojamos diskusijos dėl legalizavimo Šveicarijoje, Belgijoje, Jungtinėje Karalystėje bei JAV (Bewley-Taylor D., Blickman T., Jelsma M., 2014, p. 36). Reaguodama į pokyčius valstybių nacionalinėse politikose, susijusius su švelnesniu požiūriu į kanapes, 2009 m. Valdyba pareiškė, jog tolerantiškas požiūris ir medicininė marihuana siunčia „klaidinančius signalus“ apie narkotikų žalą. Tiesa, reguliuojamų kanapių rinkų pateikimas kaip grėsmių „kilniems visos narkotikų kontrolės sistemos tikslams“ turėjo mažai įtakos įvykiams JAV bei Urugvajuje, jeigu apskritai tokia įtaka buvo. Be to, jau anksčiau minėti Valdybos prezidento komentarai apie Urugvajaus „pirato požiūrį“ į konvencijas negalėjo paslėpti fakto, kad tarptautinis režimas šiuo metu

⁷³ Cara A., Bryan D. Countries clash over death penalty at UN drug policy session. International Drug Policy Consortium. A global network promoting objective and open debate on drug policy. 2016 m. balandžio 20 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://idpc.net/alerts/2016/04/countries-clash-over-death-penalty-at-un-drug-policy-session>> (žiūrėta 2018 m. gegužės 12 d.).

⁷⁴ Report of International Narcotic Control Board for 2004. United Nations Publication. New York, 2005, p. 76–77.

susiduria su didžiausiu iššūkiu per visą jo istoriją nuo to laiko, kai jis veikia „globojamas“ JAV (Bewley-Taylor D., Blickman T., Jelsma M., 2014, p. 5).

Požiūrio į kanapių kontrolę, nepaisant pastaruoju metu vis stiprėjančių kanapių legalizavimo iniciatyvų, Valdyba nekeičia ir 2016 metų metiniame pranešime kai kurių valstybių priimtoms (ar svarstomoms priimti) teisinės kontrolės priemonės, skirtos kanapių naudojimui nemedicininiais tikslais, bei legalios kanapių rinkos rekreaciniam naudojimui sukūrimas buvo kritikuojamas remiantis tokiais argumentais:

- psichoaktyviųjų medžiagų naudojimas remiantis Bendrąja konvencija galimas tik išimtinai moksliniais ir mediciniais tikslais, tai yra fundamentalus tarptautinės narkotikų kontrolės sistemos principas, kurio atžvilgiu negalimos jokios išimtys;
- dėl visuomenės sveikatos rizikų, susijusių su kanapėmis, jos remiantis tarptautinėmis sutartimis yra priskirtos prie griežčiausios kontrolės režimo (t. y. priklauso I ir IV Bendrosios konvencijos sąrašams);
- nors ir sunku numatyti pasekmes, įteisinus kanapių vartojimą nemedicininiais tikslais, piktnaudžiavimas kanapėmis turi potencialo sukelti rimtas pasekmes sveikatai. Taip pat argumentuojama, jog pastebimas didėjantis THC kiekis kanapėse ir su tuo susijęs neigiamas poveikis sveikatai, pvz., didėjantis greitosios pagalbos iškvietimų skaičius;
- galimas vartojimo lygio (ypač tarp jaunų žmonių) augimas, kadangi legalizavimas gali pakeisti suvokimą apie kanapių žalą ir mažiau žmonių jas laikys žalingomis;
- legalizavimo proponentų teiginys, kad sumažės kriminalinių organizacijų vykdoma nelegali prekyba legalizavusiose valstybėse, daromas neatsižvelgiant į tai, jog kaimyninėse jurisdikcijose kanapių vartojimas liks nelegalus, ir todėl atsiranda rizika, kad kriminalinės organizacijos kanapes legalizavusias valstybes gali panaudoti kaip tranzito šalis kanapių kontrabandai;
- atsakant į legalizavimo proponentų argumentus, kad legalizavimas gali būti pateisinamas siekiant apsaugoti

mažumoms priklausančius narkotikų vartotojus nuo jų neproporcingo reprezentavimo baudžiamosios justicijos sistemoje, Valdyba nurodo, jog konvencijos nereikalauja narkotikų vartotojų bausti įkalinimo bausmėmis ir kiekviena valstybė gali rinktis alternatyvas; valstybės, kuriose už mažareikšmius su narkotikais susijusius nusikaltimus dažnai taikomi areštas ar įkalinimas, turėtų apsvarstyti tarptautinės teisės suteikiamas galimybes taikyti nebaudžiamąsias priemones, užuot leidusios kanapių naudojimą nemedicininiais tikslais, nes tai gali ateityje pasirodyti neproduktyvu⁷⁵.

Toks Valdybos griežtumas kanapių legalizavimo atžvilgiu gali būti paaiškinamas žvelgiant į jau aptartas istorines tarptautinės narkotikų kontrolės sistemos atsiradimo priežastis ir aplinkybes.

Taigi, nors konvencijų nuostatos ir palieka tam tikrą veikimo laisvę valstybėms narėms, tačiau tai nereiškia, kad konvencijų interpretavimo galimybės yra beribės, ypač turint omenyje aukščiau minimos Valdybos polinkį kritiškai vertinti bet kokius nukrypimus nuo griežtos linijos. Nyderlandų praktika, kurią galima pavadinti *de facto* kanapių legalizacija, bei keliose Vakarų Europos valstybėse taikoma medicininio heroino terapija yra savotiškoje pilkojoje zonoje ir kelia diskusijų, ar tokios praktikos neprieštarauja (ypač dėl prekybos kavos parduotuvėlėse, vadinamosiose *coffeeshops*) konvencijų nuostatoms. Mokslininkų nuomonės šiais atvejais išsiskiria, nors Valdyba yra ne kartą išreiškusi savo neigiamą poziciją, kurios patvirtinimą matome ir paskutiniame metiniame pranešime. Visgi tikrai negalima teigti, jog minėtos praktikos *akivaizdžiai* prieštarauja tarptautinei teisei, kadangi, bent jau formaliai teisiškai žiūrint, tarptautiniai reikalavimai yra vykdomi (ar raidė atitinka turinį, yra jau kitas klausimas). Kita vertus, galima gana tvirtai teigti, jog konvencijas ratifikavusios valstybės negali vienašališkai *de jure* legalizuoti į draudžiamus sąrašus įtrauktų narkotinių bei psichotropinių medžiagų ir likti nepažeidusios konvencijų nuostatų. Todėl

⁷⁵ Report of the International Narcotics Control Board for 2016. United Nations: International Narcotics Control Board, January 2017. New York, 2017, p. 42–43 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.incb.org/documents/Publications/AnnualReports/AR2016/English/AR2016_E_ebook.pdf> (žiūrėta 2018 m. gegužės 12 d.).

Urugvajaus retorika, jog kanapių legalizavimas atitinka konvencijų dvasią, apeliuojant į visuomenės sveikatą ir žmogaus teises, neįtikina⁷⁶. Tai, jog JAV kanapės yra legalizuotos tik kai kuriose valstijose ir yra kriminalizuotos federaliniu lygmeniu, taip pat negali būti laikoma praktika, atitinkančia konvencijų nuostatas, atsižvelgiant į oficialiame Bendrosios konvencijos komentare pateiktą išaiškinimą⁷⁷.

Reziumuojant galima teigti, kad konvencijų nuostatose ir JT institucijų dokumentuose atsispindi du konkuruojantys požiūriai į narkotikų problemą. Vartojimas yra labiau suprantamas kaip liga, kurią reikia gydyti, o platinimas – nuodėmė, su kuria reikia kovoti. Kanapės ir jų produktai nėra traktuojami kaip „lengvieji“ narkotikai, atvirkščiai, kanapės ir jų derva yra priskirtos IV Bendrosios konvencijos sąrašui, t. y. psichoaktyvioms medžiagoms, kurių atveju taikomos pačios griežčiausios kontrolės priemonės. Abstraktus konvencijų tekstų pobūdis ir subjektyvi teisinė interpretacija leidžia tam tikrą veikimo laisvę formuojant nacionalines politikas, tačiau tas lankstumas yra ribotas. Kaip nurodoma 2008 m. EMCDDA ataskaitoje dėl kanapių, nepaisant to, jog šios medžiagos atžvilgiu turi būti taikomos pačios griežčiausios tarptautinės kontrolės priemonės, valstybėms suteikiama tam tikra veiksmų laisvė, sprendžiant dėl būtinybės imtis griežtų priemonių. Kita vertus, nėra abejonų, kad JT sutartis ratifikavusios valstybės negali leisti nemedicininio kanapių vartojimo, kaip hipotetinio⁷⁸ legalizavimo režimo sukūrimo, ir tuo pačiu metu neatmesti JT konvencijų. Šalys privalo imtis priemonių, skirtų

⁷⁶ Walsh J., Ramsey G. Uruguay's Drug Policy: Major Innovations, Major Challenges. Center for 21st Century Security and Intelligence. Latin America Initiative [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/Walsh-Uruguay-final.pdf>> (žiūrėta 2017 m. sausio 19 d.).

Uruguay aseguró este jueves ante las Naciones Unidas que su regulación de la marihuana “enmarca plenamente en el espíritu de las convenciones”. En su exposición, el prosecretario de Presidencia Diego Cánepa enfatizó que la fiscalización internacional de drogas debe ir en consonancia con los Derechos Humanos [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<<http://www.montevideo.com.uy/contenido/Marihuana-Uruguay-se-defendio-ante-ONU-228901?plantilla=1149>> (žiūrėta 2017 m. sausio 19 d.).

⁷⁷ Commentary on the Single Convention on Narcotic Drugs, 1961. Prepared by the Secretary-General in accordance with the paragraph 1 of Economic and Social Council resolution 914 D(XXXIV) of 3 August 1962. United Nations, New York, 1973, p. 429 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/treaties/organized_crime/Drug%20Convention/Commentary_on_the_single_convention_1961.pdf> (žiūrėta 2017 m. rugsėjo 13 d.).

⁷⁸ „Hipotetinis“ klausimas 2008 metais šiuo metu jau toks nėra.

sumažinti kanapių vartojimą asmeninėms reikmėms, prevencijos, taip pat jeigu yra tam būtinybė, tokią veiklą uždrausti bei taikyti už ją sankcijas⁷⁹.

Atsižvelgiant į tai, kas aukščiau išdėstyta, nepaisant ilgalaikio nacionalinių politikų varijavimo, kai politikos spektras apima nuo kvazilegalių kanapių pardavimo punktų Nyderlanduose iki nulinės tolerancijos kitose valstybėse, tarptautinis režimas apriboja nacionalinę veikimo laisvę. D. Bewley-Tayloras nurodo, kad nė viena valstybė narė negali sukurti reguliuojamos kanapių rinkos rekreaciniam naudojimui ir vis dar likti sutarčių rėmuose. Dar daugiau, anot šio autoriaus, konvencijos sukuria didžiulį lūkestį, kad valstybės narės laikysis prohibicionistinės politikos ir narkotikų vartojimo savo reikmėms atžvilgiu (Bewley-Taylor D., 2012, p. 50).

3.3. Kanapių dekriminalizavimas ir legalizavimas kaip prohibicijos alternatyva

Ankstesniuose skyriuose daugiausia dėmesio buvo skiriama tarptautinės psichoaktyviųjų medžiagų sistemos plėtotei ir jos sąlygotiems gan griežtiems juridiniams bei politiniams psichoaktyviųjų medžiagų (tarp jų ir kanapių) kontrolės rėmams, t. y. „žaidimo taisyklėms“, kurių privalo laikytis tarptautinius įsipareigojimus priėmusios valstybės. Atskirų užsienio valstybių patirtis psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės srityje taip pat fragmentiškai buvo nagrinėta, kai to reikalavo kontekstas, daugiausia dėmesio skiriant JAV istorinei patirčiai šioje srityje bei tos patirties sąlygotiems pokyčiams tarptautinėje plotmėje. Šiame skyriuje aptarsime, kaip pasireiškia požiūris į kanapių kontrolę kaita skirtingose valstybėse bei kokios priežastys tai galėtų lemti.

Nacionaliniu lygmeniu kanapių kontrolė skirtingose valstybėse skiriasi drastiškai – nuo legalaus statuso vienoje valstybėse iki drakoniškų bausmių kitose. Pavyzdžiui, analizuodamas kanapių kontrolės trajektorijas Nyderlanduose ir Anglijoje bei Velse, D. Brewsteris nurodo, jog tarp šių šalių esama tiek skirtumų, tiek ir panašumų. Kalbant apie smulkaus masto platinimą ir vartojimą, egzistuoja labai dideli skirtumai: olandai, toleruodami *coffeeshop'us*, palaiko *de facto* legalizaciją, skirtingai nuo perteklinio

⁷⁹ A cannabis reader: global issues and local experiences. EMCDDA monographs. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Lisbon, 2008, p. 104.

kriminalizavimo Anglijoje ir Velse. Tuo tarpu auginimo ir didelio masto platinimo atžvilgiu abiejose šalyse tolydžio vis labiau stiprėjo požiūris, kad tai yra baudžiamosios teisės reikalas (Brewster D., 2017, p. 568). Griežtesnę politiką pasirinkusiose valstybėse kanapių kontrolė vystėsi gana nuspėjamai, kaip draudimų nacionalinėje teisėje atsiradimas, o jeigu tų draudimų anksčiau nebuvo – kaip JT įtvirtintų nuostatų recepcija. Lietuvos atvejis šiuo atveju yra kiek kitoks, kadangi teisinės sistemos vystymasis buvo nutrauktas sovietmečio, o narkotikų (ir kanapių tarp jų) kontrolės politika buvo tiesiog „paveldėta“ iš SSRS. Liberalios politikos kanapių atžvilgiu (ten, kur jos yra dekriminalizuotos arba legalizuotos) atsiradimas yra kiek sudėtingesnis ir įprastai sąlygojamas gana specifinių nacionalinių ypatumų.

Psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės pokyčius atskirose valstybėse paskatino tai, jog griežtos priemonės nedavė to rezultato, kurio buvo tikimasi, ypač kalbant apie sunkiųjų narkotikų vartojimą. Kaip nurodo P. Reuteris, prevencija, gydymas ar teisėsaugos veikla neparodė gebėjimo iš esmės paveikti narkotikų vartojimo bei priklausomybės masto, todėl geriausia, ką gali padaryti valstybė savo įsikišimu – sumažinti narkotikų vartojimo bei narkotikų kontrolės sukeltas žalingas pasekmes (Reuter P., p. 225). Tiesa, čia derėtų pažymėti tai, jog tokie racionalūs ir pragmatiški argumentai labiau paveikūs kalbant apie gan siauras ekspertų grupes, kurios turi specialių žinių pagal savo veiklos sritis (pvz., medikai iš savo profesinės patirties ir mokslinės literatūros, teisėsaugos atstovai – iš kasdienių susidūrimų su nelegalia psichoaktyviųjų medžiagų rinka ir pan.), o didžioji dalis visuomenės neturi pakankamo informuotumo lygio ir todėl yra stipriai veikiama masinių medijų bei jų formuojamo viešo psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės diskurso. Politikai atitinkamai gali būti arba gerai informuoti, arba nebūtinai, bet jų retorika ir konkretūs veiksmai narkotikų kontrolės srityje priklauso ne tik nuo asmeninės pasaulėžiūros ir vertybių, tačiau ir nuo žvilgsnio į potencialaus elektorato nuotaikas. Kaip nurodo J. Kingdonas, politiniai veikėjai (angl. *political actors*), siekdami savo tikslų, save susieja su koncepcijomis, kurios atitinka jų ideologines schemas ir patraukia jų pagrindinį elektoratą. Jų sudarytos sąjungos, neformalios grupės ir organizacijos, veikiančios tiek politikos mašinerijos viduje, tiek ir išorėje, sudaro griežta forma nepasižyminčias politikos bendruomenes, kurios tam tikrais specifiniais atvejais susivienija kartu agituoti už jų palaikomas politikos alternatyvas (Kingdon J., 1995). Pridėjus tai, jog narkotikų kontrolės instituciniai mechanizmai įprastai yra inertiški bei linkę išlaikyti *status quo*, akivaizdu, kad psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės sistemos pokyčiai yra negreitas, sudėtingas ir daugelio veiksmų veikiamas procesas.

Kalbant apie bendro pobūdžio tendencijas narkotikų kontrolės srityje konstatuotina, jog pastaruoju metu Vakarų valstybėse matyti poslinkis **žalos mažinimo** narkotikų politikoje link ir netgi tradiciškai griežtosios retorinės linijos atstovės (kaip kad Prancūzija ir Švedija) šiuo metu teikia paramą pagrindinėms žalos mažinimo priemonėms, tokioms kaip metadono terapija bei švirkštų keitimas (Reuter P., p. 225). Kaip kiti žalos mažinimo doktrinos stiprinimo aspektai paminėtina disponavimo visų ar kai kurių rūšių narkotikų, skirtų asmeniniam vartojimui, dekriminalizavimas Portugalijoje, Čekijoje, Italijoje bei Ispanijoje, taip pat heroino terapijos kaip papildomos gydymo galimybės įvedimas Nyderlanduose, Šveicarijoje bei Vokietijoje. Dar vienas labai svarbus aspektas yra tai, kad Europos Sąjunga tarptautiniuose susitikimuose daugiausia vieningai reiškia aiškia paramą žalos mažinimui (Reuter P., p. 225).

Taigi, nepaisant bendro prohibicinio fono (kuris iki šiol egzistuoja didelėje dalyje pasaulio teisinių sistemų), Vakarų Europos ir Šiaurės bei Pietų Amerikos valstybėse galima pastebėti du svarbius pokyčius: psichoaktyviųjų medžiagų (visų arba tik kanapių) vartojimo savo reikmėms **dekriminalizavimą** ir **kanapių legalizavimą** (plačiau apie juridinius šių procesų niansus žr. Lankauskas M., 2017, p. 42–47, 64–68). Nors atrodytų, jog šie procesai yra panašūs, tačiau nepaisant to, kad pirmasis gali būti pradinis antrojo etapas, jie gali būti grindžiami visiškai skirtingomis ideologinėmis prielaidomis. Dekriminalizavimo atveju tai beveik visada siejama su žalos mažinimu. Žiūrint plačiau, dekriminalizacija yra suprantama ne kaip grynai juridinis teisės aktų pakeitimas, tačiau kaip represyvos valstybės politikos keitimas į atsakomybės už deviacinių bei socialiai marginalizuotų grupių socialinių problemų sprendimą kitais būdais (Cohen P., Uitermark J., 2005). Legalizavimas gali būti nulemtas tiek žalos mažinimo, tiek ir „normalizacijos“ doktrinos arba savotiško jų abiejų lydinio.

Kaip jau buvo minėta, baudžiamosioms priemonėms neduodant reikiamo efekto, kai kurios valstybės ryžosi savo narkotikų politiką orientuoti narkotikų problemos medikalizavimo linkme ir dekriminalizuoti visų narkotikų (neskirstant į lengvuosius ar sunkiuosius) disponavimą savo reikmėms, tokius pažeidimus traktuojant kaip administracinius teisės pažeidimus (nuo 2001 m. tokie pasikeitimai įsigaliojo Portugalijoje, nuo 2009 m. – Čekijoje (platesnę Čekijos, kaip įrodymais pagrįstos narkotikų kontrolės politikos pavyzdžio, analizę žr. Lankauskas M., 2017, p. 69), o nuo 2018 m. tai ruošiamasi įgyvendinti ir Norvegijoje), užtraukiančius baudas ar išpėjimus. Dekriminalizavimas konkrečiai kanapių atžvilgiu pasireiškė tuo, kad kai kuriose valstybėse (daugiausia Pietų Amerikoje, taip pat kai kuriose JAV

valstijose bei atskirose Europos šalyse) dekriminalizuotas disponavimas (įgijimas, laikymas) nedideliu kiekiu kanapių ir/ar jų auginimas savo reikmėms privačiai ar specialiuose klubuose (specifinis teisinis režimas, egzistuojantis Ispanijoje).

Kanapių legalizavimas taip pat gali turėti žalos mažinimo bruožų, bet tai priklauso nuo to, kokių tikslų yra siekiama legalizuojant ir koku būdu tai daroma. Pavyzdžiui, legalizavimas kaip žalos mažinimas pasireiškia tose valstybėse, kur tokia politika buvo palaikoma politinio ar profesinio elito, motyvuojant visuomenės sveikata ir (neneigiant kanapių žalos) laikant, jog reguliuojama rinka yra mažesnė blogybė. Iš tokių valstybių galima paminėti dar aštuntajame dešimtmetyje *de facto* kanapes legalizavusius Nyderlandus (nors „normalizacija“ taip pat turėjo tam tikros įtakos) bei 2013 m. tai *de jure* padariusį bei valstybinį monopolį sukūrusį Urugvajų. Kita vertus, JAV vykstantys procesai yra kiek kitokio pobūdžio, kai prekyba kanapėmis buvo legalizuota referendumais (t. y. iniciatyva atėjo „iš apačios“, kanapėms „prigijus“ kultūriškai) ir komercializuota, sukuriant panašų teisinį režimą kaip ir prekybai alkoholiu.

Kaip teigia P. Reuteris, nėra atsakymo į klausimą, kiek narkotikų vartojimas bei priklausomybės išaugtų, jeigu prohibicija būtų atšaukta. Minėtas autorius nurodo, jog remdamasis savo 10 metų tyrinėjimų rezultatais jis yra įsitikinęs, kad nėra patikimo būdo pateikti įtikinamų prognozių, o nesant pagrindo teigti, jog priklausomybių mastas staigiai neišaugtų, yra nedaug vilties tikėtis, kad tokių narkotikų kaip amfetaminai, kokainas ar heroinas teisinis statusas iš esmės pasikeistų. Atsižvelgiant į tai, legalizavimo šalininkai (išskyrus kanapių) artimoje ateityje turėtų likti narkotikų politikos debatų paribiuose (Reuter P., 2011, p. 232). Išties, svarstydamas legalizavimo klausimą 2011 metais P. Reuteris gana tiksliai nuspėjo ateitį, kadangi apie „stipriųjų“ narkotikų legalizavimą nekalbama nė vienoje valstybėje. Tiesa, nors minėtas autorius ir mini kanapes kaip išimtį legalizavimo diskurse, matyt, nei jis, nei kiti ekspertai ar pasaulio bendruomenė negalėjo tikėtis, jog kanapių legalizavimo iniciatyvos bus tokios sėkmingos valstybėje, kuri ilgą laiką buvo griežtos narkotikų kontrolės politikos šalininkė.

Kalbant apie kanapių legalizavimą *de jure* kai kuriose JAV valstijose ir Urugvajuje bei planus tai padaryti nuo 2018 m. rudens Kanadoje, nereikėtų pamiršti to, jog pirmoji kregždė (ir ilgą laiką – vienintelė) šioje srityje buvo Nyderlandai, kur kanapės *de facto* yra legalios nuo 1976 metų. Tai lėmė gana specifinės istorinės aplinkybės ir olandiški kultūriniai ypatumai. Turint omenyje tuometinį geopolitinį kontekstą, kai buvo paskelbtas karas prieš narkotikus ir dominavo karinga retorika, olandišką narkopolitikos fenomeną

galima būtų apibūdinti kaip savotišką „Juodąją gulbę“. Pasak N. N. Talebo, kuriam priklauso šios metaforos autorystė, „Juodoji gulbė“ yra įvykis, kuriam yra būdingi trys požymiai:

- pirmasis požymis – **išskirtinis**, t. y. išskirtinis įvykis, pranokstantis įprastus lūkesčius, nes pagal jokių praeities duomenis neįmanoma įtakingamai numatyti, kad tai gali įvykti;
- antrasis požymis – šis įvykis daro **nepaprastą poveikį** (skirtingai nei tas juodas paukštis, kurio atradimas nėra labai reikšmingas);
- trečiasis požymis – nors įvykis ir išskirtinis, žmogiškoji prigimtis leidžia sugalvoti jo atsiradimo paaiškinimą **jam jau įvykus** ir taip padaryti jį paaiškinamą ir nuspėjamą (Taleb N. N., 2013, p. 9–10).

Išties buvo sudėtinga prognozuoti, jog būtent Nyderlandai taps valstybe, kurios narkotikų kontrolės politika ilgą laiką iš esmės skirsis net ir nuo artimiausių kaimynių politikos, kad šalyje susiformuos prekybos kanapėmis vietų, vadinamųjų *coffeeshop*, tinklas ir bėgant laikui tai taps netgi ir gana svarbia šalis (ypač – Amsterdamo) įvaizdžio dalimi. Tai lėmė gan specifinės istorinės aplinkybės, tokios kaip olandų patirtis su opiumo prekyba Indonezijoje, nuo septintojo dešimtmečio išaugęs kanapių vartojimo populiarumas ir jų „normalizacija“, taip pat stipriai išaugęs heroino vartojimo mastas ir su tuo susijęs visuomenės spaudimas imtis priemonių. Buvo sudarytos dvi mokslininkų komisijos (dalis narių dalyvavo abiejų komisijų darbe) psichoaktyviųjų medžiagų problematikai spręsti. Viena iš jų buvo sudaryta iš teisėsaugos atstovų, alkoholio gydymo ekspertų, psichiatrų, narkotikų vartojimo tyrėjo ir sociologo ir vadovaujama Louko Hulsmano, Roterdamo universiteto baudžiamosios teisės profesoriaus, kuris buvo iš esmės labai kritiškas baudžiamosios teisės taikymo atžvilgiu (Cohen P., 1994). Komisijų ataskaitose buvo pabrėžiama fiziologinių, psichologinių ir sociologinių faktorių svarba vartojimui ir žala, kurią patiria marginalizuojamos narkotikų vartotojų subkultūros, ir siūloma dekriminalizuoti kanapių vartojimą bei atskirti skirtingų rūšių narkotikų rinkas (siekiant atriboti kanapių vartotojus nuo kriminalizuotos sunkiųjų narkotikų rinkos). Vyriausybė atsižvelgė į šių komisijų išvadas ir 1976 metais priėmus įstatymų pakeitimus buvo padėti pamatai dabatinei Nyderlandų narkotikų kontrolės sistemai, kuri su tam tikromis modifikacijomis nuo aštuntojo dešimtmečio stipriai nesikeitė (plačiau dėl istorinių aplinkybių,

olandiškų kultūrinių ypatumų, P. Baano ir L. Hulsmano komisijų darbo eigos ir pateiktų išvadų žr. Lankauskas M., 2017, p. 43–44). Nuo to meto kanapės laikytinos keliančiomis „priimtina riziką“, o „sunkieji“ narkotikai – „nepriimtina“. Remiantis tuo, narkotikai buvo apibrėžti kaip sveikatos problema, o kanapes conceptualizuojant kaip keliančias „priimtina riziką“, buvo siekiama užkirsti kelią su kriminalizavimu siejamiems marginalizavimui ir stigmatizavimui (ypač jaunų žmonių). Svarbu ir tai, kad už narkotikų politiką šioje valstybėje pirmiausia yra atsakinga Sveikatos, gerovės ir sporto ministerija, o paramą jai teikia Teisingumo ir Vidaus reikalų ministerijos (Brewster D., 2017, p. 568). Taigi, olandišką narkotikų kontrolės politiką galima pavadinti pragmatine, turinčia žalos mažinimo bruožų bei normalizuojančia kanapių vartojimą. Įdomu tai, jog didelio visuomenės palaikymo tuo metu toks požiūris neturėjo, iniciatyva atėjo „iš viršaus“, tai buvo tuometinio mokslinio elito sprendimas. Dar daugiau, galima sakyti, jog tai nebuvo ir nacionalinis olandiškas fenomenas, kadangi marihuanos vartojimą šalyje išpopuliarino Vakarų Vokietijos karinėse bazėse tarnavę JAV kariai, o liberalus požiūris vėlgi atėjo iš kitos Atlanto pusės, per hipių subkultūrą ir kontrkultūrinį judėjimą⁸⁰.

Nyderlandų praktika ženkliai skyrėsi nuo kitų valstybių požiūrio į narkotikų problemą, tiek kalbant apie problemos apibrėžimą, tiek ir apie priemones, skirtas su ja kovoti (arba ją spręsti). Kaip nurodo D. Brewsteris, kontrolės kultūros prasme Nyderlandai dėl savo aiškiai besiskiriančio požiūrio į kanapių politiką priskirtini prie „deviacinių atvejų“ kalbant apie kontrolės kultūrą (taip, kaip ją apibrėžia D. Garlandas) (Brewster D., 2017, p. 571). Kaip visiškai priešingą pavyzdį (ir „tipinį“ atvejį kontrolės kultūros kontekste) galima paminėti nulinės tolerancijos politikos narkotikų atžvilgiu atstovę – Švediją. Šioje šalyje narkotikų problema buvo apibrėžta kaip sudaranti didžiulę grėsmę visuomenei, kuri tuo metu (kaip ir Olandijoje) išgyveno pokyčius. Švedijoje bet koks nemedicininis narkotikų vartojimas buvo apibrėžiamas kaip piktnaudžiavimas, o Nyderlanduose buvo pripažįstama, jog galimas ir socialiai integruotas narkotikų vartojimas. Be to, Švedijoje buvo laikomasi vieningos priešiškos nuostatos, nukreiptos prieš visus narkotikus, o tai jau būtų nesuderinama su olandiška politika, jog priklausomai nuo rizikos įvertinimo yra taikytinos skirtingo pobūdžio priemonės. Kaip nurodo

⁸⁰ Remiamasi autoriaus stažuotės metu turėtomis konsultacijomis su Bonger instituto mokslininkais dėl istorinės Nyderlandų narkotikų politikos susiformavimo priežasčių ir aplinkybių.

N. Christie, griežta narkotikų politika Skandinavijoje susijusi su skandinaviškais gerovės valstybės ypatumais, kadangi vienas iš globos valstybės elementų yra rūpinimasis žmonėmis, rūpinimasis net prieš jų pačių valią, kai jie saugomi nuo gyvenimo pavojų. Minėtas autorius nurodo, kad toks rūpinimasis nesunkiai gali virsti prievartiniu besispyriojančių pacientų gydymu ir baudžiamosiomis priemonėmis tiems, kurie laikomi pavojingais likusiai visuomenei (Christie N., 1999, p. 62). Principinis Švedijos narkotikų politikos tikslas gali būti apibrėžtas kaip gyventojų apsauga nuo narkotikų, o Nyderlanduose narkotikų politika orientuota į individų bei visuomenės apsaugą nuo skirtingų rizikos rūšių, kurios gali atsirasti kaip narkotikų vartojimo pasekmė (Tam H., 2003, p. 43.). Dar vienas svarbus skirtumas – atskirų asmenybių ir profesinio elito įtaka. Nyderlandų narkopolitikos formavimasi veikė socialinių mokslų atstovai, kriminologai kaip L. Hulsmanas, o Švedijos narkotikų politikos vystymuisi daugiausia įtakos turėjo psichiatras N. Bejerotas, kuris buvo aršus nulinės tolerancijos ir restriktyvios narkotikų kontrolės politikos šalininkas, taip pat ir klasikinis moralės antreprenieris, vartojant H. S. Beckerio terminologiją. N. Bejeroto nuomone, restriktivi narkotikų politika mažina nelegalių narkotikų prieinamumą, be to, narkotikų politika turėtų būti nukreipta ir prieš vartotojus, kadangi vartotojas yra nepakeičiama platinimo grandinės dalis, o prekeiviai arešto atveju gali būti lengvai pakeičiami. Šis švedų psichiatras taip pat manė, kad reikalingos masinės informacijos kampanijos, sutelkiančios visuomenę prieš narkotikų epidemijas, taip pat kad svarbu kovoti prieš kanapių vartojimą kaip pirmojo narkotiko, vedančio link piktnaudžiavimo (remiantis *gateway drug* hipoteze)⁸¹.

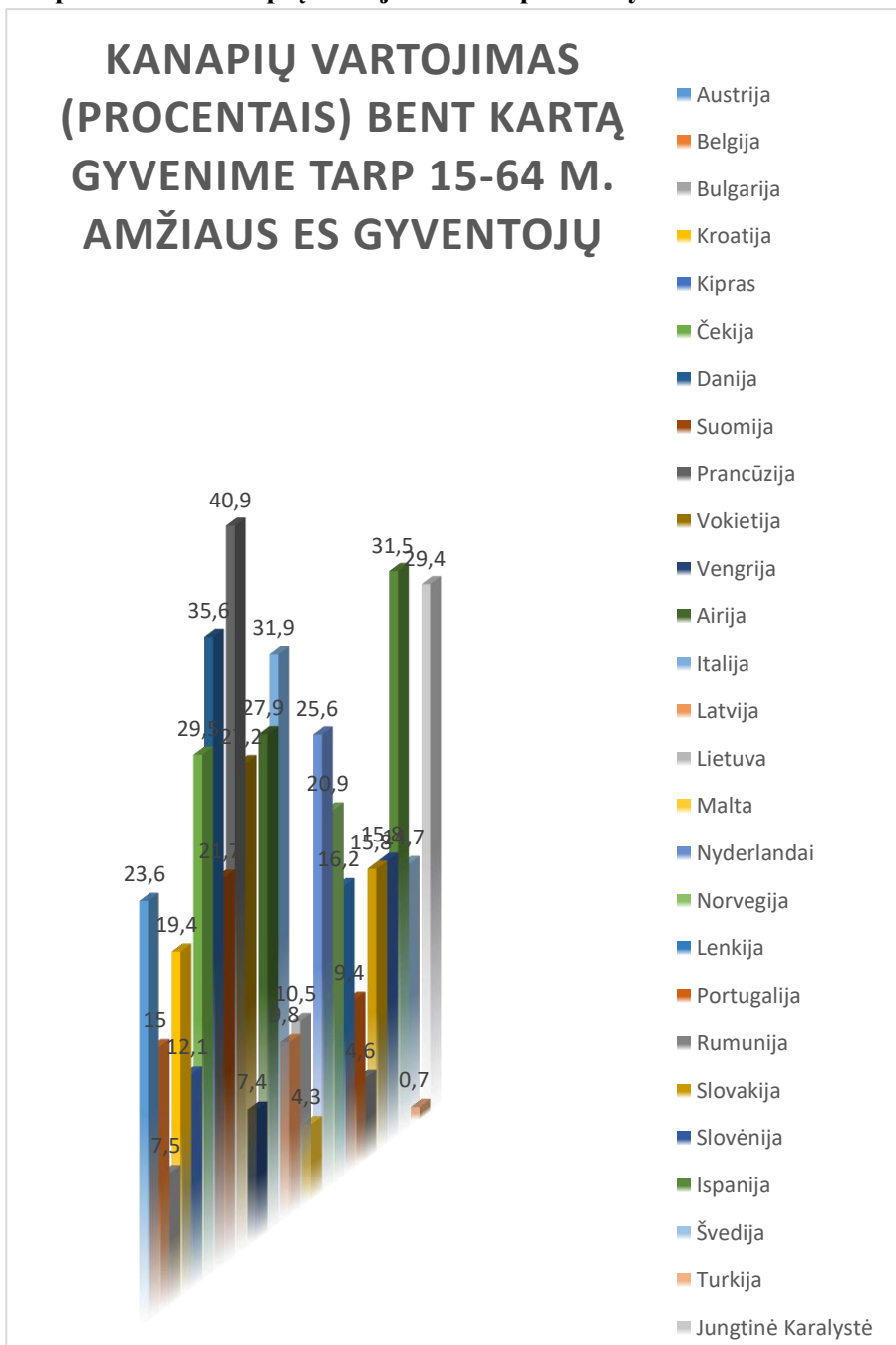
Lyginant Nyderlandų ir Švedijos psichoaktyviųjų medžiagų statistinius rodiklius, pažymėtina, kad Nyderlanduose gerokai daugiau žmonių nei Švedijoje yra bandę narkotikų ir didesnė dalis yra vartoję kanapių, tačiau intraveninių narkotikų vartojimas yra panašus (Tam H., 2003, p. 18–19). Naujaisiais EMCDDA duomenimis, 2015 m. 25,6 proc. Nyderlandų 15–64 m. amžiaus gyventojų bent kartą gyvenime buvo bandę kanapių (per paskutinius metus – 8,7 proc., per paskutinį mėnesį – 5,3 proc.), Švedijoje atitinkamai – 14,7 proc. bent kartą gyvenime, 3,2 proc. paskutinius metus ir

⁸¹ Sweden's Successful Drug Policy: a Review of the Evidence. United Nations Office on Drugs and Crime, 2007, p. 12–13 [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <http://www.unodc.org/pdf/research/Swedish_drug_control.pdf> (žiūrėta 2018 m. birželio 9 d.).

0,9 proc. per paskutinį mėnesį. Švedijoje vartojusių kanapes gyventojų skaičius yra mažesnis nei ES vidurkis, tačiau dar mažesni skaičiai yra Rytų bloko valstybėse (Bulgarijoje, Rumunijoje, Lietuvoje, Latvijoje), taip pat Kipre, Maltoje ir visas psichoaktyviausias medžiagas nuo 2001 m. dekriminalizavusioje Portugalijoje (9,4 proc. 2012 m. duomenimis). Nyderlanduose kanapių vartojimo mastas yra didesnis nei ES vidurkis, tačiau atsilieka nuo tokių valstybių kaip Prancūzija (40,9 proc. vartojusių kanapes bent kartą gyvenime 2015 m.), Danija (35,6 proc. 2013 m.), Italija (31,9 proc. 2014 m.), Ispanija (31,5 proc. 2015 m.), Čekija (29,5 proc. 2015 m.), Airija (27,9 proc. 2015 m.) ir Vokietija (27,2 proc. 2015 m.)⁸².

⁸² European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Statistical Bulletin 2017 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.emcdda.europa.eu/data/stats2017_en> (žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 12 d.).

3 paveikslas. Kanapių vartojimas Europos valstybėse⁸³

⁸³ Sudaryta darbo autoriaus, remiantis EMCDDA pateikiamais duomenimis.

Kaip matome, kanapių vartojimo mastas neatspindi valstybių pasirinktų kanapių kontrolės politikos priemonių, nulinės tolerancijos besilaikančioje Švedijoje vartotojų skaičius yra didesnis nei Portugalijoje, o Nyderlanduose, kur vartojimas yra *de facto* legalus (tai didina prieinamumą, kadangi sumažėja kliūčių įsigyti), kanapių vartotojų skaičius yra mažesnis nei griežtos politikos kol kas besilaikančioje Prancūzijoje. Kai kuriose kanapes dekriminalizavusiose valstybėse (Italija, Ispanija, Čekija) vartotojų skaičius yra didesnis nei Nyderlanduose, o Portugalijoje jis yra net kelis kartus mažesnis. Kita vertus, nuo politikos priklauso baudžiamosios justicijos sistemos reakcija į narkotikų problemas sprendimą. 2015 m. Švedija pagal registruotą su narkotikais susijusių nusikaltimų (angl. *drug law offences*) skaičių (94 035 veikos) iš pateikusių duomenis valstybių⁸⁴ nusileido tik Vokietijai (292 227 veikos). Registruotų veikų skaičius Švedijoje buvo tik 3 kartus mažesnis, nors gyventojų šioje šalyje skaičius net 8 kartus mažesnis nei Vokietijoje. Nyderlanduose atitinkamai 2015 m. buvo registruota 20 503 su narkotikais susijusios nusikalstamos veikos ir tai buvo daugiau nei 4 kartus mažesnis skaičius nei Švedijoje ir daugiau nei 2 kartus mažesnis skaičius nei kaimyninėje ir mažiau gyventojų turinčioje Belgijoje (47 083 veikos). Atitinkamai su *vartojimu* susijusių veikų Nyderlanduose 2005–2008 m. (vėlesnių duomenų nepateikiama) buvo registruojama apie 6–7 tūkstančius kasmet, o platinimo atvejų – apie 11 tūkstančių (2014–2015 m.). Švedijoje su vartojimu susijusių veikų skaičius 2009–2015 m. laikotarpiu buvo apie 70–80 tūkstančių kasmet, o su platinimu susijusių – beveik po 10 tūkstančių (2014–2015 m. duomenimis)⁸⁵. Taigi matome, kad olandų baudžiamosios justicijos sistema pirmiausia yra orientuota į pasiūlos mažinimą ir platintojus (o tai daugiausia nulemta kanapių teisinio režimo ir specifinės teisės saugos praktikos šioje šalyje), kai švedams svarbiau yra paklausa ir vartotojai.

Atsižvelgiant į tai, kad olandiškas modelis buvo sukurtas siekiant atskirti sunkiųjų ir lengvųjų narkotikų rinkas, tikslinga paanalizuoti ir opioidų vartojimo statistinius duomenis. Be to, atsižvelgiant į kanapių ir opioidų vartojimo santykį, galima kelti klausimą, kiek remiantis statistiniais duomenimis yra pagrįsta teorija, jog kanapių vartojimas yra pirmas žingsnis link sunkiųjų narkotikų vartojimo, kadangi, esant tokiam ryšiui, kanapių ir

⁸⁴ Tarp kurių nebuvo tokių didelį gyventojų skaičių turinčių valstybių kaip Jungtinė Karalystė, Prancūzija, Italija ir Ispanija.

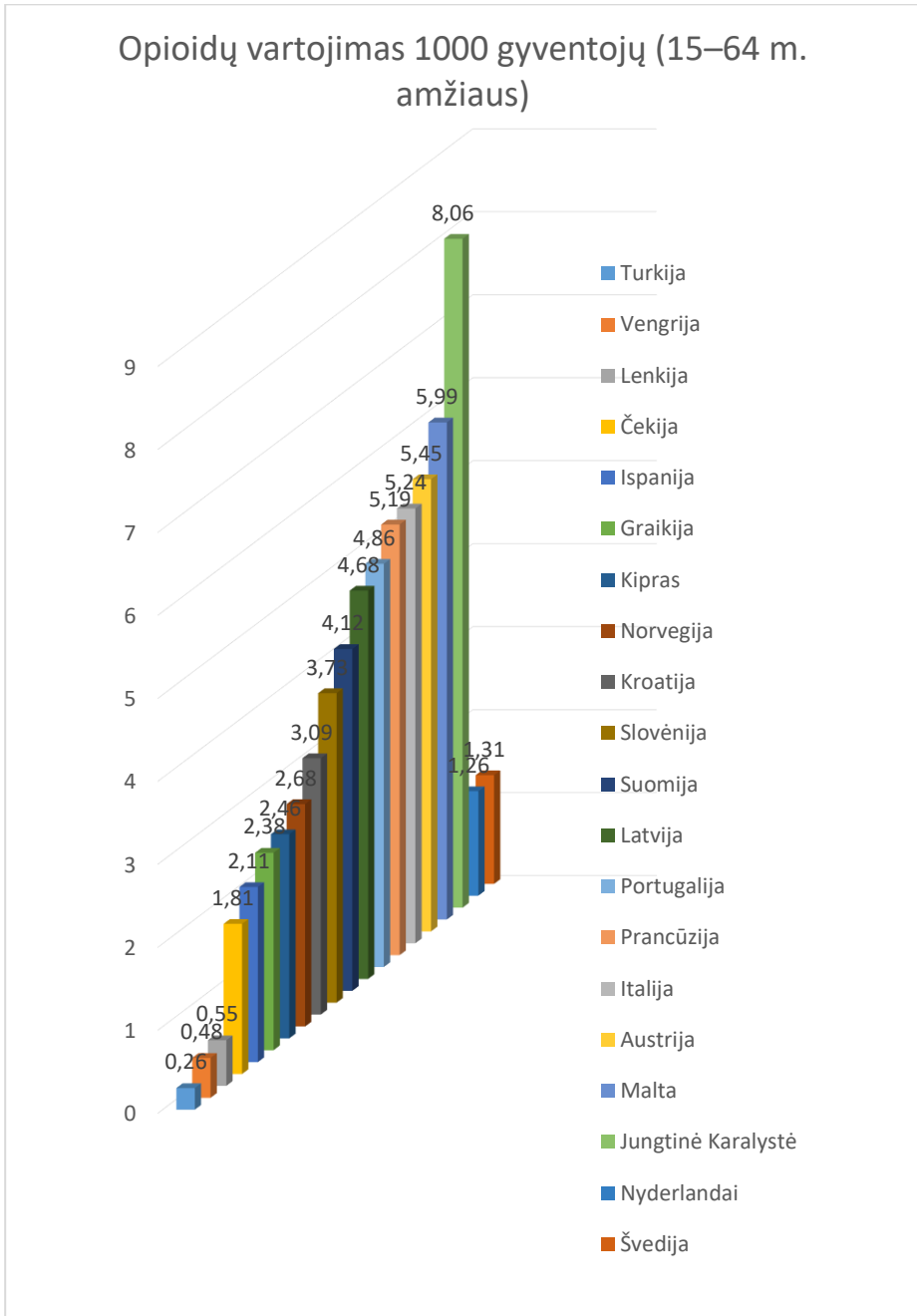
⁸⁵ *Ibid.*

opioidų vartojimo proporcijos turėtų būti daugiau ar mažiau panašios. Žinoma, dėl sociokultūrinių veiksnių, prieinamumo, nelegalios rinkos struktūros ir kitų veiksnių tos proporcijos neturėtų būti identiškos, tačiau tendencija turėtų atsispindėti.

2012 m. opioidų vartojimas Nyderlanduose siekė 1,26 atvejo tūkstančiui 15–64 m. amžiaus gyventojų ir ši šalis iš pateiktųjų duomenis buvo ketvirta nuo galo, mažesni skaičiai Europoje buvo fiksuoti Turkijoje (0,26 atvejo 2011 m.), Vengrijoje (0,48 atvejo 2010–2011 m.) ir Lenkijoje (0,55 atvejo 2014 m.). Didžiausias opioidų vartojimo mastas buvo Jungtinėje Karalystėje (8,06 atvejo 2010–2011 m.), Maltoje (5,99 atvejo 2015 m., beje, šioje šalyje, 2013 m. duomenimis, tik 4,3 proc. gyventojų bent kartą gyvenime buvo vartoję kanapes ir tai yra vienas iš mažiausių skaičių visoje ES) ir Austrijoje (5,45 atvejo 2015 m.). Švedijoje imant tik intraveniniu būdu vartojamų opioidų statistiką, 2008 metų duomenimis, ji siekė 1,31 atvejo. Čia derėtų pabrėžti, jog Nyderlanduose dėl žalos mažinimo politikos akcentuojamo mažiau pavojingų vartojimo būdų propagavimo ir santykinio pigumo juodojoje rinkoje opioidai dažniau rūkomi nei švirksčiami⁸⁶, o Švedijoje rūkymas nėra populiarus, todėl nors duomenys dėl opioidų vartojimo apskritai yra panašūs, tačiau Švedijoje vartojama žymiai pavojingesniu būdu.

⁸⁶ Remiamasi asmenine komunikacija su Amsterdamo Bonger kriminologijos instituto mokslininkais.

4 paveikslas. Opioidų vartojimas ES valstybėse⁸⁷

⁸⁷ Sudaryta darbo autoriaus, remiantis EMCDDA pateikiamais duomenimis.

Mirčių nuo perdozavimo skaičiai Švedijoje, turinčioje mažiau gyventojų, paskutiniaisiais duomenimis, absoliučiais skaičiais yra kelis kartus didesni nei Nyderlanduose (2010 m. – 369 ir 94, 2011 m. – 371 ir 103, 2012 m. – 427 ir 118, 2013 m. – 476 ir 144, 2014 m. – 614 ir 123, 2015 m. – 661 ir 197)⁸⁸. Šiuo atveju atkreiptinas dėmesys į tai, kad Skandinavijoje diskutuojama apie perdozavimus yra ganėtinai jautrus dalykas. Pavyzdžiui, vienos Norvegijos (kuri taip pat pasižymėjo pakankamai represyvia politika ir dideliais perdozavimų rodikliais) nevyriausybinių organizacijų nuomone, didelis perdozavimų skaičius (270 per metus) yra rimtas dalykas, tačiau diskusijos apie tai, kokių priemonių dėl to reikia imtis, pasitarnauja žalos mažinimo, o kartu ir legalizavimo judėjimui. Taigi, akcentuojant žalos mažinimo priemones yra neva siunčiami „klaidinantys signalai“ ir taip esą pilamas vanduo ant legalizavimo malūno. Remiantis tokia logika, nulinės tolerancijos politiką palaikančios organizacijos prieštarauja ir metadono terapijai bei švirkštų keitimui, nepaisant to, kad tai rekomenduoja PSO (Tam H., 2003, p. 67–68). Kaip matyti iš pateiktų duomenų (taip pat žr. duomenis dėl registruotų nusikalstamų veikų skaičiaus), griežtos represinės priemonės galimai duoda atvirkščią rezultatą, jeigu kalbėsime apie probleminį vartojimą. Pagrindimą tam galima rasti ir mokslinėje literatūroje, pavyzdžiui, medicininio žurnalo *The Lancet* ir Johno Hopkinso universiteto tyrimo ataskaitoje, skirtoje visuomenės sveikatai ir tarptautinei narkotikų politikai, nurodoma, kad kriminalinių platinimo tinklų, griežtos policijos reakcijos ir baudžiamosios justicijos sistemos intervencijos sąlygoti prievarta ir nesaugumas sukelia didžiausią su narkotikais susijusią žalą (didesnę, nei sukelia patys narkotikai) ir tai yra prohibicionistinės politikos ir jos įgyvendinimo praktikos rezultatas (Csete J., *et at.*, 2016). Tiesa, galbūt represyvi politika veikia kaip tam tikras kultūrinis barjeras ir sulaiko nuo eksperimentavimo tam tikrą populiacijos dalį. Visgi, kaip nurodo H. Tamas, sunkiųjų narkotikų vartojimą lemia kiti faktoriai nei eksperimentinį ar rekreacinį vartojimą, kadangi jis susijęs su marginalizavimu ir ypač sudėtingais išbandymais tiek individualiu, tiek ir visuomeniniu lygmeniu. Remiantis įvairiais tyrimais, piktnaudžiaujantieji narkotikais žymiai dažniau būna kilę iš nepasiturinčių šeimų, patyrę konfliktus šeimose, turėję fizinių bei

⁸⁸ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Statistical Bulletin 2017 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.emcdda.europa.eu/data/stats2017_en> (žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 12 d.).

psichologinių sveikatos problemų ir prastai besimokę mokykloje – ir visa tai prieš jų narkotikų vartojimą (Tam H., 2003, p. 19). Statistiniai duomenys taip pat neparodo ryšio tarp kanapių ir opioidų vartojimo, nėra proporcingumo tarp šių dviejų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo masto, vienos valstybės aukštas kanapių ir žemas opioidų vartojimo lygis, kitose – atvirkščiai, dar kitose abiejų vartojimo lygis yra žemas arba abiejų aukštas. Tai leidžia daryti prielaidas dėl skirtingos „lengvųjų“ ir „sunkiųjų“ narkotikų vartojimo specifikos ir neigia teoriją, kad kanapės skatina vėlesnį opioidų vartojimą (arba tas skatinantis poveikis nėra labai reikšmingas).

2016 m. lapkričio mėn. JAV referendumais rekreacinės kanapės buvo legalizuotos Kalifornijoje, Meine, Masačusetse ir Nevadoje. Šios valstijos prisijungė prie Kolorado, Aliaskos, Oregono, Vašingtono valstijų ir Kolumbijos federalinės apygardos, kur tai buvo padaryta keleriais metais anksčiau. 2018 m. Vermontas tapo pirmąja JAV valstija, kurioje marihuana buvo legalizuota ne referendumu, o įstatymų leidžiamojo organo⁸⁹. Dar didesnis skaičius valstijų yra legalizavusios medicininės kanapės ar dekriminalizavusios kanapių vartojimą asmeninėms reikmėms. Ypač reikšminga tai, jog rekreacinės kanapės buvo legalizuotos ekonomiškai stipriausioje ir kultūriškai įtakingiausioje JAV valstijoje Kalifornijoje. „Gallup“ duomenimis, 2016 metais nacionaliniu mastu legalizavimą palaiko apie 60 proc. visų JAV gyventojų ir tai yra pats didžiausias rodiklis nuo 1969 metų, kai tas palaikymas tesiekė 12 proc.⁹⁰ Legalių kanapių pramonė yra sparčiai auganti ūkio dalis ir todėl sulaukia didelio verslo susidomėjimo⁹¹. Šie veiksniai leidžia daryti prielaidą, jog legalizavimo judėjimas JAV ateityje gali plėstis, nebent konservatyvi naujai išrinkto prezidento D. Trumpo

⁸⁹ *Zeizima K.* Vermont is the first state to legalize marijuana through legislature. January 24, 2018. The Washington Post [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<https://www.washingtonpost.com/news/post-nation/wp/2018/01/23/vermont-is-the-first-state-to-legalize-marijuana-through-legislature/?utm_term=.60f657862ccf> (žiūrėta 2018 m. balandžio 29 d.).

⁹⁰ *Swift A.* Support for Legal Marijuana Use Up to 60% in U.S. 2016 m. spalio 19 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.gallup.com/poll/196550/support-legal-marijuana.aspx>> (žiūrėta 2018 m. balandžio 29 d.).

⁹¹ *Yakowitz W.* Legal Marijuana Blooms Into the Fastest-Growing Industry in America. Inc. 2015 m. sausio 27 d. Prieiga per internetą: <<http://www.inc.com/will-yakowicz/legal-marijuana-is-fastest-growing-industry.html>> (žiūrėta 2018 m. balandžio 29 d.).

administracija imsis prieš tai nukreiptų priemonių, o tai kol kas sudėtinga nuspėti.

Reziumuojant galima teigti, jog globaliai narkotikų kontrolės sistemai šiuo metu didžiausia grėsmė ir iššūkis yra ne dekriminalizacijos procesai, o naujasis „kanapių kapitalizmas“ JAV. Jeigu legalizavimo procesai bus sėkmingi (tiek ekonominiu, tiek sąnaudų visuomenei požiūriu), tikėtina, jog šią praktiką gali perimti ne tik kitos JAV valstijos, tačiau ir kitos valstybės, pirmiausia kalbant apie Vakarų Europos ir Pietų Amerikos valstybes. Tiesa, dėl skirtingos politinės santvarkos (t. y. didesnio centralizavimo ir valstybės vaidmens) daugiau tikėtina, jog Europos valstybėse ši praktika nebus perimta visiškai legalizuojant, o imtasi politikos, kuri kol kas bent jau formaliai leistų nepažeisti JAV konvencijų drauge inicijuojant ir pačių sutarčių reviziją, patsižvelgiant į pasaulyje vykstančius pokyčius.

4. KANAPĖS LIETUVOS NARKOTIKŲ KONTROLĖS SISTEMOJE

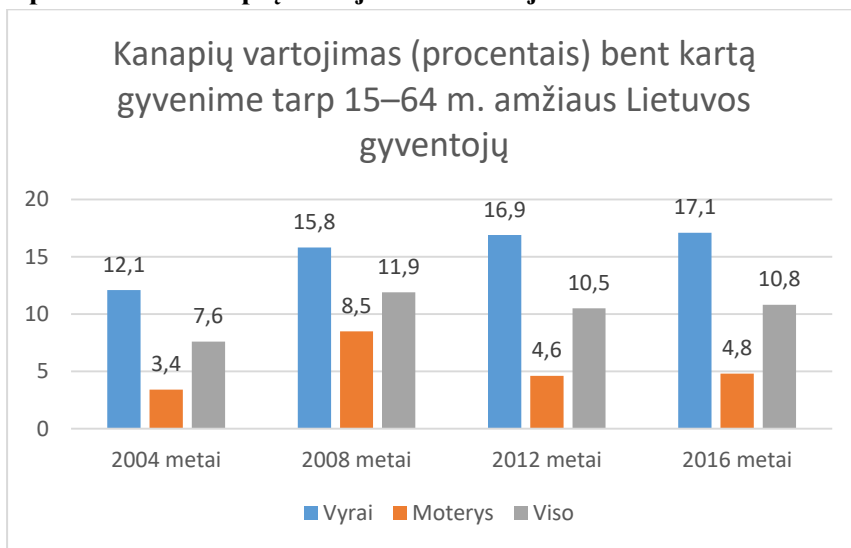
Dalis šio skyriaus 4.2 ir 4.3 skyreliuose pateikiamos Lietuvos politinės ir juridinės psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės prielaidų ir teisinės kanapių kontrolės ypatumų analizės rezultatų buvo publikuota ankstesnėse autoriaus publikacijose disertacinio darbo tema (Lankauskas M., 2013; Lankauskas M., 2017). Siekiant tyrimo nuoseklumo ir integralumo, dalis šių publikacijų medžiagos naudojama ir disertacijoje.

4.1. Kanapių ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas Lietuvoje

Remiantis naujausiais (2016 metų) duomenimis, Lietuvoje kanapių vartojimas yra mažesnis už Europos vidurkį. Tiesa, kanapės išlieka populiariausiu nelegaliu narkotiku, remiantis 2016 metų duomenimis, tarp 15–64 metų Lietuvos gyventojų, bent kartą gyvenime vartojusių kanapes, buvo 10,8 proc. (atitinkamai bet kokią narkotinę medžiagą buvo vartoję 11,5 proc. respondentų, taigi kanapės sudaro didžiąją dalį vartotų nelegalių psichoaktyviųjų medžiagų), per paskutinius metus vartojo 2,7 proc., o per pastarąjį mėnesį – 1,1 proc. Tarp jaunų suaugusiųjų (15–34 m. amžiaus), vartojusių kanapes, skaičiai buvo kiek didesni – 18 proc. nors kartą gyvenime,

6 proc. per paskutinius metus ir 2,3 proc. per paskutines 30 dienų⁹². Kalbant apie skirtingų lyčių vartojimo ypatumus, ši psichoaktyvioji medžiaga buvo populiareesnė tarp vyrų (17,1 proc. vartojusių bent kartą gyvenime 2016 m. duomenimis, 16,9 proc. – 2012 m., 15,8 proc. – 2008 m. ir 12,1 proc. – 2004 m. duomenimis) nei tarp moterų (atitinkamai – 4,8 proc. 2016 m. duomenimis, 4,6 proc. – 2012 m., 8,5 proc. – 2008 m. ir 3,4 proc. – 2004 m. duomenimis)⁹³. 2011 m. moksleivių tyrimo duomenimis, bent 1–2 kartus gyvenime marihuaną vartojo 20 proc. moksleivių (25 proc. berniukų ir 14 proc. mergaičių, europinis vidurkis buvo 17 proc.) ir, lyginant su 2007 m., kanapių vartojimo paplitimas buvo padidėjęs 2 proc.⁹⁴

5 paveikslas. Kanapių vartojimas Lietuvoje⁹⁵

Palyginimui: Europos vidurkis tarp 15–64 m. amžiaus grupės asmenų buvo atitinkamai 26,3 proc. vartojusių nors kartą gyvenime, o tarp jaunų europiečių (15–34 m. amžiaus) 13,9 proc. buvo vartoję per paskutinius 12 mėnesių.

⁹² Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. Metinis pranešimas, 2017, p. 52.

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ Alkoholio ir kitų narkotikų tyrimas Europos mokyklose. ESPAD tyrimo Lietuvoje ataskaita, 2017, p. 6 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://old.ntakd.lt/files/Apklausa_ir_tyrimai/ESPAD_2011_ataskaita_SMM.pdf> (žiūrėta 2018 m. sausio 18 d.).

⁹⁵ Sudaryta, remiantis Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento 2017 metų metiniame pranešime pateikiamais duomenimis.

Žr. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. Metinis pranešimas, 2017, p. 52.

Taigi, Europos vidurkiai šiose skirtingose statistinėse kategorijose daugiau nei dvigubai viršijo Lietuvos vidurkius. Kanapių vartojimas Europoje tarp jaunimo per pastaruosius 12 mėnesių svyravo nuo 3,3 proc. Rumunijoje iki 22 proc. Prancūzijoje⁹⁶. Bendras kanapių vartojimo lygis Lietuvoje kiek padidėjo lyginant su 2012 m. (10,5 proc.) ar 2004 m. (7,6 proc.), tačiau yra kiek mažesnis nei 2008 m. (11,9 proc.). Tokia pati tendencija yra matoma ir tarp jaunimo bei žvelgiant į vartojimo dažnumą per paskutinius 12 mėnesių ar paskutines 30 dienų.

Pažymėtina, jog Vakarų Europos valstybėse kanapių vartojimo paplitimas yra gerokai didesnis, Jungtinėje Karalystėje, Danijoje, Prancūzijoje, Italijoje ir Ispanijoje jis siekia 30–40 proc. bent kartą gyvenime vartojusių 15–64 m. amžiaus gyventojų. Šiame kontekste reikėtų atkreipti dėmesį, jog tai gali būti vienas iš paaiškinimų, kodėl būtent šiose valstybėse buvo pradėta kalbėti apie kanapių dekriminalizavimą, o kai kur tai ir buvo padaryta. Remiantis normalizacijos doktrina, kanapių vartojimas pasiekė tokį lygį, kai tai tapo gana įprastu ir normaliu dalyku, o ne gana reta ir dažnai nusikalstamai subkultūrai priskirtina praktika. Lyginant su kaimyninėmis ES šalimis Latvija ir Lenkija (Estijos duomenys EMCDDA tinklalapyje nėra pateikiami), pažymėtina, jog Lietuva pagal bendrą vartojimo lygį šiek tiek „pirmauja“ lyginant su Latvija, kurioje 2015 m. bent kartą kanapių vartojusių gyventojų buvo 9,8 proc., tačiau „atsilieka“ kalbant apie jaunus vartotojus (tarp 15–34 m. amžiaus asmenų Latvijoje, bent kartą vartojusių kanapes, buvo 20,8 proc., o per paskutinius metus – 10 proc.). Galima teigti, jog rodikliai yra gana panašūs, o štai Lenkijoje, 2014 m. duomenimis, bent kartą gyvenime vartojusių kanapes buvo 16,2 proc. (tarp 15–34 m. amžiaus – 28,6 proc., iš jų per paskutinius metus – 9,8 proc.)⁹⁷.

Taigi, tiek lyginant su kitomis valstybėmis (ypač – Vakarų Europos), tiek ir kalbant apie vartojimo paplitimo dinamiką, Lietuvoje kanapės (kaip ir kitos draudžiamos psichoaktyviosios medžiagos) nėra labai populiarios. Beje, viena iš hipotezių, dėl ko yra tokia situacija, gali būti tai, jog alkoholis yra

⁹⁶ Europos narkotikų vartojimo paplitimo ataskaita: tendencijos ir pokyčiai. Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centras, 2017, p. 43 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4541/TDAT17001LTN.pdf>> (žiūrėta 2018 m. kovo 12 d.).

⁹⁷ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Statistical Bulletin 2017 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.emcdda.europa.eu/data/stats2017_en> (žiūrėta 2018 m. kovo 12 d.).

kultūriškai priimtinesnė ir visuomenėje išsisknijusi bei labai tvirtas pozicijas turinti psichoaktyvioji medžiaga. Tai patvirtina ir PSO duomenys apie Lietuvoje suvartojamą gryno alkoholio kiekį litrais *per capita*, kuris 2010 m. siekė 15,4 litro kiekvienam vyresniam nei 15 m. asmeniui ir pagal kurį Lietuva atsiliko tik nuo Baltarusijos ir Moldovos⁹⁸. Tokią prielaidą pagrindžia ir jungtinis dviejų JAV universitetų tyrėjų tyrimas, remiantis kuriuo alkoholio vartojimo sumažėjimas iki 15 procentų kai kuriose valstijose buvo susijęs su medicininės marihuanos įteisinimu ir atsižvelgiant į tai buvo konstatuota, kad marihuana ir alkoholis yra stiprūs vienas kito substitutai ir bent jau JAV iš esmės apima panašią vartotojų grupę⁹⁹.

Nepaisant gana žemo kanapių vartojimo lygio Lietuvoje, Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento (toliau – NTAKD) 2015 metų metiniame pranešime buvo pabrėžiama, kad kanapės išlieka populiariausia medžiaga Lietuvoje, ir teigiama, jog „šiam populiarumui turi įtakos nuomonė, kad tai – priklausomybės nesukeliantis narkotikas, be žalingų padarinių“, tiesa, nenurodant, kuo toks teiginys grindžiamas, t. y. tokios nuomonės buvimas yra tiesiog numanomas. Taip pat nurodoma, jog „neretai masinėse informavimo priemonėse pateikiama informacija apie svarstymus dėl šios narkotinės medžiagos legalizavimo įvairiose šalyse bei galimybė šią medžiagą vartoti medicinos tikslais taip pat daro įtaką, kuri gali būti žalinga, ypač jaunimui“¹⁰⁰. Šiame kontekste įdomus teiginys apie informavimą dėl kanapių vartojimo medicinos tikslais, kuris yra pateikiamas kaip tam tikra žalinga praktika arba, pasinaudojant prohibicionistine retorika – kaip siunčiantis „klaidinančius signalus“, nors kaip matome iš aukščiau pateiktos studijos rezultatų, vien medicininės marihuanos įteisinimas galėtų turėti įtakos mažinant didžiausios Lietuvos problemos, alkoholio vartojimo, mastą, jau nekalbant apie įvairias medicininio panaudojimo galimybes. Tiesa, tokia NTAKD pozicija yra suprantama kanapių kontrolės atžvilgiu pritaikius socialinės nusikaltimų realybės teoriją. Departamentas vertintinas kaip

⁹⁸ Global status report on alcohol and health. World Health Organization, 2014, p. 293.

⁹⁹ *Pellechia T.* Alcohol Sales Dropped 15% In States With Medical Marijuana Laws. *Forbes*, Jan 22, 2018 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.forbes.com/sites/thomaspellechia/2018/01/22/alcohol-sales-dropped-15-percent-in-states-with-medical-marijuana-laws/#1c162ad65f22>> (žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.).

¹⁰⁰ Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. Metinis pranešimas, 2015, p. 119–120.

pagrindinė kontrolės institucija, vykdanči valstybinę politiką ir atstovaujanti interesams tų (politikų ir jų atstovaujamų visuomenės segmentų), kurie turėjo galią apibrėžti tam tikrą veiklą kaip nusikalstamą (šiuo atveju – disponavimą kanapėmis savo reikmėms) arba pažeidžiančią administracinę teisę (vartojimas nesant disponavimo fakto). Kaip nurodo R. Quinney, JAV Federalinis narkotikų biuras turėjo interesą visiškai uždrausti narkotikus, galutinai įgyvendinti juos draudžiančius teisės aktus, o šis interesas tapo standartu, remiantis kuriuo visuomenė suformavo tuometinį požiūrį į narkotikų vartojimą ir į tai, kaip reikėtų oficialiai į tokį elgesį reaguoti (Quinney R., 1970, p. 37). Tai, kad departamentas galimai laikėsi selektyvaus požiūrio į kanapes (nelegalios ir plačiai nevartojamos psichoaktyviosios medžiagos) ir alkoholį (legalios, plačiai paplitusios ir toleruojamos medžiagos, kurios gamyba ir pardavimas yra verslo interesas), atskleidžia ir tai, jog NTAKD leidinyje apie kanapes tėvams¹⁰¹ (kuriame perspausdinta medžiaga iš amerikietiško analogo) teigiama, kad „<...> 9 proc. kanapių vartotojų išsivysto priklausomybė nuo kanapių. Ši tikimybė padidėja iki 16 proc., jei kanapes vartoti pradėdama paauglystėje, ir išauga iki 25–50 proc., jei vartojama kasdien <...>“. Kaip teisingai pastebėta vienoje iš publikacijų populiariame naujienų portale, „<...> kitaip negu amerikietiškoje versijoje, lietuviškojoje nepateikta nuoroda į šių duomenų šaltinį – 1994 metų Jameso C. Anthony ir kolegų studiją, kurioje yra ir daugiau priklausomybės statistikos: alkoholis – 15,4 proc., tabakas – 31,9 proc., heroinas – 23,1 proc., kokainas – 16,7 proc., psichodelinės medžiagos – 4,9 proc. <...>“¹⁰². Taigi, verčiant leidinį šita informacija (didesnis alkoholio priklausomybės potencialas nei kanapių ar juo labiau psichodelikų) pateikta nebuvo, nors ir negalima griežtai teigti, jog tai buvo padaryta tikslingai, kadangi leidinys buvo skirtas informacijai apie konkrečią psichoaktyviąją medžiagą – kanapes.

¹⁰¹ Kanapės: faktai, kuriuos turėtų žinoti tėvai. JAV sveikatos ir socialinių paslaugų departamentas NIH leidinys Nr. 10-4036. Spausdinta 1995 m., atnaujinta 2011 m. Į lietuvių k. išvertė ir adaptavo Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas, www.ntakd.lt [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/Nida.pdf>> (žiūrėta 2018 m. gegužės 24 d.).

¹⁰² *Naktinis R.* Baisiausia priklausomybė ir kiti apmąstytini faktai apie narkotikus. 2017 m. sausio 6 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/sveikata/sveikatos-naujienos/r-naktinis-baisiausia-priklausomybe-ir-kiti-apmastytini-faktai-apie-narkotikus.d?id=73344946>> (žiūrėta 2018 m. gegužės 24 d.).

Kitas svarbus aspektas – bendras vartojimo mastas konkrečioje populiacijoje dar nieko savaime nesako apie vartojimo problemišumą. Tam tikrų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas gali būti intensyviausias tarp konkrečių visuomenės grupių atstovų (kaip matėme, konkrečiai kanapių – tarp jaunimo ir vyrų), tačiau ne itin didelė problema kitose grupėse. Klubų lankytojų tyrimo 2013 metais duomenimis, gana problemiška grupė buvo didžiųjų miestų naktinių klubų lankytojai, tarp kurių 34,4 proc. buvo vartoję kanapes bent kartą gyvenime, 18,1 proc. – per paskutinius 12 mėn., o 7,2 proc. – per paskutines 30 dienų¹⁰³, ir šie skaičiai apytiksliai dvigubai didesni nei duomenys apie vartojimo mastą tarp 15–34 m. amžiaus Lietuvos jaunimo.

Bendras bent kartą gyvenime vartojusiųjų kanapes skaičius pasako mažiau negu, tarkim, EMCDDA dažnumui apibūdinti vartojamas terminas „kasdienis ar beveik kasdienis vartojimas“, kai kanapės yra vartojamos 20 ar daugiau dienų per mėnesį. Tiesa, 2012 m. šio rodiklio neatitiko nė vienas iš 4831 apklausto Lietuvos respondento (nuo 15 iki 64 m. amžiaus) ir tai buvo pats mažiausias skaičius lyginant su kitomis duomenis pateikusiomis valstybėmis. Daugiausia tokių vartotojų buvo Ispanijoje (2,85 proc. nuo visų vartojusių per paskutines 30 d. 2015 m. duomenimis), Prancūzijoje (2,17 proc. 2014 m.) ir Nyderlanduose (1,46 proc. 2015 m.). Daugiausia gana nedažnai (t. y. nuo 1 iki 3 dienų per 30 dienų laikotarpį) per paskutinį mėnesį vartojusių kanapes asmenų buvo valstybėse, kuriose kanapių vartojimo lygis bendrai yra gana aukštas, t. y. Lenkijoje (83,33 proc. 2014 m. duomenimis), Jungtinėje Karalystėje (71,44 proc. 2015 m.) ir Danijoje (68,77 proc. 2013 m.), o Lietuvoje tokių vartotojų skaičius buvo 62,29 proc.¹⁰⁴ Kaip matome, vienose valstybėse, kur kanapių vartojimo lygis buvo aukštas ir kasdienis vartojimas buvo labiau paplitęs (Ispanija, Prancūzija, Nyderlandai), o kitose (Danija, Jungtinė Karalystė) tai taip stipriai nepasireiškė ir vartojimas buvo gerokai

¹⁰³ Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimas tarp Lietuvos naktinių klubų lankytojų. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas, 2014, p. 15–16 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/Klubai.pdf>> (žiūrėta 2018 m. kovo 17 d.).

¹⁰⁴ Tiesa, Lenkijos ir Lietuvos imtį sudarė tik atitinkamai 24 ir 34 vartotojai, kurie nurodė, jog kanapes vartojo per paskutines 30 dienų, taigi šie duomenys nėra reprezentatyvūs.

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Statistical Bulletin 2017 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.emcdda.europa.eu/data/stats2017_en> (žiūrėta 2018 m. kovo 17 d.).

retesnis (atitinkamai kasdien ar beveik kasdien vartojo 0,4 ir 0,25 proc. nuo visų vartojusiųjų per paskutines 30 d.).

Reikėtų paminėti ir tai, kad bendras **visų psichoaktyviųjų medžiagų** vartojimo mastas nelabai ką pasako apie situaciją konkrečioje visuomenėje ir jos atskiruose segmentuose. Pavyzdžiui, išaugus kanapių vartojimui gali atrodyti, kad narkotikų problema padidėjo, kadangi kanapės yra pats populiariausias narkotikas ir daro didžiausią įtaką statistikai, kai kalbame apie visas psichoaktyvias medžiagas. Šiuo atveju nereikėtų pamiršti ir to, kiek išaugęs kanapių vartojimas galėjo paveikti alkoholio rinką, sumažindamas šios psichoaktyviosios medžiagos suvartojimą. Atitinkamai, stipriai išaugus heroino vartojimui, o kanapių – sumažėjus, gali atrodyti, kad narkotikų problema sumažėjo, nors heroino vartojimas (ypač intraveninis) kelia patį didžiausią pavojų juos vartojantiems individams. Kaip jau buvo minėta anksčiau, priklausomai nuo pasirinkto atskaitos taško, pavyzdžiui, Švedijos narkotikų kontrolės politika gali būti vertinama dvejopai: kaip sėkmės istorija, padėjusi pasiekti žemą nelegalių narkotikų suvartojimo lygį tarp visų gyventojų (abejotina, ar kontrolės politikai galima priskirti visus laurus dėl šio rodiklio; taip pat galima kvestionuoti ir visų nelegalių narkotikų suplakimą į vieną vietą), ir kaip nesėkmė dėl didelio su narkotikais susijusių mirčių skaičiaus. Analogiškai Nyderlandų politika gali būti vertinama lygiai taip pat dvejopai, tik akcentus tada reikėtų sukeisti vietomis. Viena vertus – gana aukštas kanapių vartojimo lygis, kita vertus – nedidelis mirčių skaičius bei mažiau su narkotikų vartojimu susijusių sveikatos problemų.

4.2. Lietuvos psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės politinės ir juridinės prielaidos

Lietuvos psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės politika (kaip ir bet kurios kitos srities politika) yra sąlygojama įvairių socialinių veiksnių, jos lauke veikia įvairios daugiau ar mažiau galios turinčios interesų grupės (medikai, teisėsaugos atstovai, politikai, nevyriausybinių organizacijų atstovai ir kt.), turinčios skirtingus interesus, ideologines nuostatas bei požiūrį į problemą, taip pat yra daugiau ar mažiau veikiama ankstesniuose skyriuose analizuoto tarptautinio politinio bei juridinio fono. Kalbant apie teisinę perspektyvą, konstatuotina, kad globali Jungtinių Tautų narkotikų kontrolės sistema nubrėžia pagrindines gaires ir supranacionalinėms organizacijoms, tarp jų ir Europos Sąjungai, kadangi jai priklausančios valstybės yra ratifikavusios JT

narkotikų kontrolės konvencijas. Tai matyti ir iš oficialių ES dokumentų, pvz., ES kovos¹⁰⁵ su narkotikais strategijos (2013–2020) 3 punkto, kuriame pabrėžiama šių tarptautinių sutarčių svarba¹⁰⁶. Lietuva yra ratifikavusi visas tris pagrindines JT narkotikų kontrolės konvencijas, šios tarptautinės sutartys kartu su atitinkamais ES dokumentais nustato juridinius rėmus Lietuvos nacionalinei narkotikų kontrolės politikai. Taigi, valstybių (tarp jų ir Lietuvos) savarankiškumas formuojant nacionalinę narkotikų kontrolės politiką yra gana stipriai ribojamas.

Kalbant apie nacionalinę psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės politiką derėtų pažymėti tai, jog kai kurie interviu davę ekspertai išreiškė gana skeptišką požiūrį dėl aiškios valstybės strategijos šioje srityje nebuvimo:

„[...] apskritai tai aš tos politikos nematau [...] nematau strategijos, matau tik tai tuos, kurie už kanapes mitinguoja... [...]“ (tyrimo dalyvė – teisėja, interviu Nr. 11).

„[...] manau, narkotikų politikos Lietuvoje išvis nėra ir niekada nebuvo [...] vienintelį dalyką, ką mintinai moka politikai, tai organizuoti prevenciją. Ir prevencijai, man atrodo, Lietuvoje buvo ištaškyta milijonų milijonai ir ta

¹⁰⁵ Atkreiptinas dėmesys, kad oficialiame lietuviškame pavadinime (žr. išnašą žemiau) atsiranda žodis „kovos“, nors angliškame pavadinime („EU Drugs Strategy (2013–2020)“) karingos retorikos apskritai nerasime. Tokiu būdu lietuviška dokumento pavadinimo versija skamba „karingiau“ nei ganėtinai neutrali angliška ar kiek labiau neigiamo pobūdžio prancūziška („Stratégie antidrogue de l'UE (2013–2020)“).

Žr. EU Drugs Strategy (2013–20) 2012/C 402/01 // Official Journal of the European Union [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1418815184800&uri=CELEX:52012XG1229\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1418815184800&uri=CELEX:52012XG1229(01))> (žiūrėta 2017 m. sausio 18 d.).

¹⁰⁶ „<...> Strategijoje taip pat remiamasi tarptautinės teisės aktais, atitinkamomis JT konvencijomis (1), kurios yra neteisėtų narkotikų reiškinio sprendimo tarptautinis teisinis pagrindas, ir Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Šioje ES kovos su narkotikais strategijoje atsižvelgiama į atitinkamus JT politinius dokumentus, įskaitant JT politinę deklaraciją ir veiksmų planą dėl tarptautinio bendradarbiavimo siekiant Integuotos ir subalansuotos kovos su pasauline narkotikų problema strategijos, priimtą 2009 m., kuriame teigiama, kad narkotikų paklausos mažinimas ir narkotikų pasiūlos mažinimas yra kovos su neteisėtais narkotikais politikos viena kitą stiprinančios sudedamosios dalys, ir į JT Politinę deklaraciją dėl ŽIV/AIDS. <...>“.

Žr. ES kovos su narkotikais strategija (2013–2020 m.) 2012/C 402/01 // Europos Sąjungos oficialusis leidinys [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?qid=1444722207872&uri=CELEX:52012XG1229\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?qid=1444722207872&uri=CELEX:52012XG1229(01))> (žiūrėta 2017 m. sausio 18 d.).

prevencija buvo visiškai neefektyvi. Tai yra aš labai džiaugiuosi, kad tos prevencijos sumažėjo, tokios kvailos visokios. Prevencija turi būti tikslinė, labai apskaičiuota, į konkrečią grupę taikoma [...] mano supratimu, politikos nėra, o kontrolę vykdo policija, teisėsauga. Kokie yra įstatymai, tokius jie ir įgyvendina [...]“ (tyrimo dalyvis – nevyriausybinių organizacijos atstovas, interviu Nr. 4).

Pabrėžtina ir tai, jog **atskira kanapių kontrolės politika Lietuvoje neegzistuoja**, kadangi ši psichoaktyvioji substancija neturi jai skirto specifinio teisinio režimo. Iš dalies tai galėjo būti sąlygota nuomonės, kad nelegalūs narkotikai neturėtų būti skirstomi į lengvuosius ir sunkiuosius, kadangi pagal poveikį silpnesnės kanapės gali būti pavojingos tuo, kad jos gali paskatinti vartoti ir kitas, stipresnes narkotines ar psichotropines medžiagas. Pavyzdžiui, Vilniaus universiteto Toksikologijos centro vadovas R. Badaras (taigi ir įtakingos narkotikų kontrolės kontekste interesų grupės – gydytojų toksikologų atstovas) interviu teigia, jog sąvoka „lengvieji narkotikai“ yra tolygi pasakymui apie „lengvą nėštumą“¹⁰⁷, panašios pozicijos laikosi ir kai kurie iš apklaustų ekspertų:

„[...] ir iš tiesų tai mane pykdo, kai procesuose ir viešoj erdvėj aš girdžiu: „lengvi narkotikai“, „sunkūs narkotikai“. Kai kanapės įvardina lengvais narkotikais, aš negaliu to klausyt, nes jeigu bėdos prasideda kažkam, tai prasideda būtent nuo kanapių. Tai yra pagrindų pagrindas ir aš [...] pavojingumą (*kanapių – aut. past.*) vertinu netgi didesnę nei heroino, amfetamino, kokaino, nes tai yra pasekmė kanapių vartojimo. Tai yra pirmas žingsnis (*į kitų draudžiamų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą – aut. past.*)

¹⁰⁷ „– Visuomenėje dažnai vartojamas toks terminas „lengvieji narkotikai“. **Kas jiems priklauso?**

– Man „lengvieji narkotikai“ yra kaip „lengvas nėštumas“. Aš manau, kad jis arba yra, arba nėra. Seniau dar buvo logika juos skirstyti. Dabar medžiagos yra kuriamos labai greitai ir pardavinėjamos be jokios garantijos, kad tai yra ta medžiaga, kurią užsakei. Visa sintetika priklauso vienai rizikos grupei. Galbūt išskiriant katinonus, kurie yra labiau pavojingi gyvybei <...>.“

Plačiau žr. *Balkūnas V.* Toksikologas Robertas Badaras: „Lengvi narkotikai“ tai kaip „lengvas nėštumas“ – to nebūna. 2017 m. gegužės 9 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/sveikata/toksikologas-robotas-badaras-lengvi-narkotikai-tai-kaip-lengvas-nestumas-to-nebuna-1028-793290>> (žiūrėta 2018 m. birželio 18 d.).

ir aš sau niekada neleidžiu įvardinti kanapės lengvais narkotikais [...]“ (tyrimo dalyvė – prokurorė, interviu Nr. 1).

Atsižvelgiant į tai, „kanapės“ ir „narkotikai“ straipsniuose (ir jų antraštėse) masinėse medijose dažnai minimi kaip sinonimai, kartais kanapės nėra atskirai įvardijamos, o pateikiamos biurokratiiniu-protoliniu stiliumi kaip „narkotinės ar psichotrofinės medžiagos“:

„[...] sakykime, tie pranešimai spaudai, kurie platinami apie žmones, kurie sugaunami su kanapėmis. Jie atrodo, kad neva policija kaip ir praneša, jog kovoja dabar su organizuotu nusikalstamumu, grupes kažkokias sulaukė, kurios ten vienoj ar kitoj vietoj buvo su tokiu kiekiu. Dažnai labai absurdiškai tai atrodo, nes aprašymuose jie dažnai nemini, kad tai yra kanapės, o nurodoma, kad tai yra narkotinės ar psichotropinės medžiagos [...]“ (tyrimo dalyvis – žurnalistas, interviu Nr. 8).

Tiesa, kaip matysime, viešasis kanapių diskursas išties turi specifinių bruožų, besiskiriančių nuo bendro narkotikų kontrolės diskurso. Legalizavimas ar jau minėta „lengvųjų narkotikų“ samprata aptinkami beveik išimtinai tik kanapių kontekste (tarkim, niekas viešojoje erdvėje nekalba apie haliucinogeninių grybų ar LSD legalizavimą, nors, remiantis minėtais *World Drug Survey* ar D. Nutt'o tyrimais dėl žalos individui ar visuomenei, jie gali būti laikomi „lengvesniais“ ir už kanapes), o dekriminalizavimas gali apimti tiek kanapes, tiek ir kitas draudžiamas psichoaktyviasias medžiagas. Atsižvelgiant į tai, kanapių kontrolės politika Lietuvoje analizuojama bendrame **visų** draudžiamų psichoaktyviųjų medžiagų kontekste, atskirai išskiriant būtent kanapių kontrolei būdingus ypatumus.

Formuojant nacionalinę narkotikų kontrolės strategiją labai svarbu yra tai, kaip yra apibrėžiama problema, kokiuose rėmuose (visuomenės sveikatos, moralės, baudžiamosios justicijos) ji yra įtvirtinama bei kokie tikslai deklaruojami valstybės mastu. Tai diktuoja siūlomus sprendimo būdus, politikos kryptis ir galiausiai – kokių rezultatų yra tikimasi pasiekti (ir ar jų apskritai įmanoma pasiekti taikant atitinkamas priemones, o gal jos kaip tik gali duoti priešingą rezultatą?). Tokiu būdu, jeigu pernelyg didelis psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo mastas yra apibrėžiamas kaip problema (lyginant Lietuvą Europos kontekste – taip nėra), reikėtų kelti klausimą – kokios kontrolės priemonės gali turėti įtakos kanapių ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo mastams bei priklausomų asmenų skaičiui suvaldyti? Lietuvoje nebuvo atlikta jokių mokslinių tyrimų, kuriuose būtų nagrinėjamas santykis tarp vykdomos politikos ir vartojimo lygio ar kitų su narkotikų politika susijusių rodiklių. Šiuo atveju akcentuotina, jog bendras visų psichoaktyviųjų medžiagų arba kai kurių iš jų vartojimo lygio augimas arba

kritimas gali būti sąlygotas pačių įvairiausių veiksnių, tačiau būti klaidingai priskiriamas atsakingų institucijų veiklos „sėkmei“ arba „nesėkmei“. Juridinės psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės ir baudžiamųjų priemonių poveikis gali būti tiek pervertintas, tiek ir neįvertintas, priklausomai nuo to, apie kokius aspektus kalbama. Įdomiausia tai, jog šią klaidą (kartais – tikslingai, tokiais atvejais tai nėra klaida, o tikslinga strategija siekiant savo interesų užtikrinimo – ar tai būtų prohibicija, ar legalizavimas) yra linkę daryti, atrodytų, net ir nesutaikomi ideologiniai priešininkai, t. y. prohibicijos šalininkai ir jos priešininkai. Kalbant apie vartojimo ypatumus konkrečioje valstybėje, reikia turėti omenyje ne tik **narkotikų politiką** (orig. *drug policy*), kuri apima teisinį reguliavimą ir praktiką, gydymą nuo priklausomybių bei vartojimo prevenciją, tačiau ir **socialinę politiką** (orig. *social policy*), kurios sudėtinės dalys yra sveikatos ir gerovės politika, valstybės bei individo teisių santykio klausimas, bei **socialinį kontekstą**, t. y. visuomenėje vyraujančias nuostatas, normas, ekonominę padėtį, demografiją ir kt. (Korf D., 1995, p. 66). Tiesa, tikėtina, jog ir juridiniai pokyčiai gali turėti įtakos vartojimo mastui – itin liberalus teisinis reguliavimas, t. y. kanapių legalizavimas, gali kiek padidinti jų vartojimo mastą (iš dalies galbūt ir alkoholio sąskaita, bent jau tarp jaunesnių gyventojų), kadangi padidėtų prieinamumas nelikus įsigijimo barjerų bei sumažėtų vartotojų stigmatizavimas. Atitinkamai baudžiamosios teisės liberalizavimas dekriminalizavus su narkotikais susijusias veikas turėtų svarbių pokyčių daliai visuomenės, nuklijuojant nuo vartotojų „nusikaltėlių“ etiketę su visomis su tuo susijusiomis pasekmėmis, o turinčiuosius priklausomybės problemų paskatintų nebijoti kreiptis pagalbos: „[...] narkotikų vartojimas nėra teisinė problema. Narkotikų vartojimas yra socialinė, psichologinė situacija, kurioje yra žmogus. Na, sutikim, jeigu žmogus vartoja alkoholį, tai yra rizikingas tas vartojimas, tai lygiai tas pats yra su kanape. Tai šitoj vietoj kriminalizuoti ir siūlyt baudžiamąją atsakomybę už turėjimą savo reikmėm... aš nematau jokio pagrindo tam, nes tada žmonės yra išstumiami į atskirtį, jie slepiasi, slėpdamiesi jie daro kitus nusikaltimus ir nusižengimus ir norėdami netgi ieškot pagalbos tada žmonės irgi slepiasi. Vietoj to, kad ateitų į ligoninę ar ten specialią gydymo įstaigą ir sakytų, kad turi bėdų. Na, arba imkim tuos pačius festivalius, kur pasitaiko apsvaigusių nuo narkotinių medžiagų. Jie bijo kreiptis, pavyzdžiui, apsvaigus nuo tos pačios kanapės arba nuo kokio LSD ar amfetaminų. Tie, tas jaunimėlis, bijo kreiptis į oficialias gydymo įstaigas, nes jie bijo būti pagauti [...]“ (tyrimo dalyvis – nevyriausybinės organizacijos atstovas, interviu Nr. 4).

Lietuvoje vyraujančią valstybinę požiūrį į narkotikų kontrolę galime įvertinti ir analizuodami Parlamento priimtus politinius dokumentus. Pirmiausia

paminėtina dar 2002 m. Seimo priimta rezoliucija dėl narkomanijos prevencijos Lietuvoje¹⁰⁸, kurioje buvo akcentuota tai, jog, nepaisant dedamų pastangų, „<...> jaunimo, moksleivių, vartojančių narkotines ir psichotropines medžiagas, skaičius grėsmingai auga <...>“, ir pabrėžta, jog „<...> sparčiai plintantis narkotikų vartojimas ir kiti žalingi įpročiai, nusikalstamas narkotikų verslas yra pavojingi visuomenės sveikatai ir intelektualiam potencialui, stabdo socialinę plėtrą, sudaro palankias sąlygas organizuotam nusikalstamumui plisti ir tuo kelia realią grėsmę tautos išlikimui <...>“, bei nurodoma, kad narkomaniją ir AIDS būtina pripažinti veiksniais, keliančiais pavojų nacionaliniam saugumui. Taigi, čia matyti klasikiniai karo prieš narkotikus atgarsiai, kai esant gana žemam europiniame kontekste narkotikų vartojimo lygiui tai vis tiek norima įvardyti kaip didelę grėsmę valstybei. 2003 metų rezoliucijoje „Dėl narkotikų kontrolės politikos“¹⁰⁹ Seimas, remdamasis JT konvencijomis ir minėta rezoliucija dėl narkomanijos prevencijos Lietuvoje, „<...> **griežtai pasisako prieš mėginimus legalizuoti narkotikus ir prieš politiką, skatinančią narkomanijos plitimą**, palaiko visų vyriausybinių ir nevyriausybinių organizacijų iniciatyvas užkirsti kelią piktnaudžiavimui narkotikais, remia narkomanijos prevenciją, gydymą, reabilitaciją ir **privalomus apribojimus bei draudimus**, kaip pagrindinius veiksmingos narkotikų kontrolės politikos principus <...>“. Taip pat yra išreiškiamas palaikymas 2003 m. Vienos deklaracijos (Švedijos NVO iniciatyva, nukreipta prieš lengvųjų narkotikų legalizavimo siūlymus) principinėms nuostatomis. Taigi, narkotikų vartojimas iš esmės apibrėžiamas kaip teisinė ir medicininė problema, akcentuojant prevencijos, reabilitacijos poreikį bei siekį užkirsti kelią piktnaudžiauti narkotikais. Privalomi apribojimai bei draudimai yra priskiriami prie „pagrindinių veiksmingos narkotikų kontrolės politikos principų“ (žr. tikslią citatą aukščiau). Taip pat aiškiai išreiškiama politinė nuostata, jog pasisakoma prieš mėginimus legalizuoti narkotikus ir prieš politiką, skatinančią narkomanijos plitimą. Šiuo atveju turbūt legalizavimas ir laikomas politika, skatinančia narkomanijos plitimą (dėl didesnio prieinamumo), tačiau tokia nuostata taip pat gali būti suprantama ir kaip orientuota į atgrasančią prevenciją, kadangi neutralus informavimas taip pat gali būti traktuojamas kaip „skatinantis“.

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. sausio 24 d. rezoliucija „Dėl narkomanijos prevencijos Lietuvoje“ // Žin., 2002, Nr. 12-394.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 18 d. rezoliucija „Dėl Narkotikų kontrolės politikos“ // Žin., 2003, Nr. 30-1234.

2009 m. rezoliucijoje „Dėl narkotikų kontrolės politikos tęstinumo“¹¹⁰ randame labai panašią retoriką kaip ir ankstesniuose dokumentuose. Remdamasis JT konvencijomis, 2002 m. rezoliucija dėl Narkomanijos prevencijos, 2003 m. rezoliucija dėl narkotikų kontrolės politikos bei Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymu, Seimas „<...> pažymėdamas, kad **vis labiau plintanti narkomanija** kenkia žmonių sveikatai, trukdo jų socialinei raidai, taip pat sudaro sąlygas organizuotam nusikalstamumui ir kelia grėsmę visuomenės saugumui ir gerovei, **griežtai pasisako prieš mėginimus legalizuoti narkotikus ir prieš politiką, skatinančią narkomanijos plitimą**; remia narkomanijos prevenciją, gydymą, reabilitaciją ir **privalomus apribojimus bei draudimus** kaip pagrindines veiksmingos narkotikų kontrolės politikos kryptis ir ragina Lietuvos nevyriausybinės organizacijos ir visuomenę prisidėti įgyvendinant bendras kovos su narkotikų platinimu priemones <...>“. Šiuo atveju matome identiškas nuostatas dėl legalizavimo bei medicininių priemonių rėmimo ir pareiškiamas raginimas nevyriausybiniams organizacijoms bei visuomenei prisidėti prie kovos su platinimu. Taigi akcentuojama, kad narkotikų prekyba yra ne tik teisėsaugos, tačiau ir visos visuomenės bendras reikalas. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad privalomi **apribojimai bei draudimai** priskirtini prie pagrindinių veiksmingos narkotikų kontrolės politikos kryptių, t. y. represyvumas pateikiamas kaip tam tikras politikos efektyvumo garantas. Ironiška, kad akcentuojama organizuoto nusikalstamumo grėsmė ir kartu griežta nuostata prieš „mėginimus legalizuoti“, turint omenyje tai, kad kanapės ir sudaro didžiąją dalį (sprendžiant pagal vartojimo mastą) iš prekybos narkotikais gaunamų nusikalstamo pasaulio pajamų, tačiau ši loginė neatitiktis yra puikiai paaiškinama remiantis jau minėta D. Garlando idėja, kad kare ekonominė logika negalioja.

Šiuo atveju pastebėtina, kad represyvi narkotikų kontrolės politika daugiausia žalos daro ne rekreaciniams ar eksperimentuojantiems kanapių vartotojams, o labiausiai pažeidžiamai psichoaktyviųjų medžiagų vartotojų grupei – probleminiams vartotojams (daugiausia – intraveniniu būdu vartojantiems opiatams). Vartotojų stigmatizavimas ir griežtos sankcijos už su narkotikais susijusius nusikaltimus yra išties labai veiksmingas būdas papildant įkalinimo įstaigas naujais „klientais“, kurių galimybės sveikti nelaisvėje dėl įvairių priežasčių yra ribotos. Tai parodo faktas, jog, 2015 metų

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 2009 m. spalio 22 d. rezoliucija „Dėl narkotikų kontrolės politikos tęstinumo“ // Žin., 2009, Nr. 128-5534.

duomenimis, Lietuvos laisvės atėmimo vietose 12,7 proc. nuteistųjų turėjo psichikos ir elgesio sutrikimų, atsiradusių vartojant narkotines ir psichotropines medžiagas, ir tai apima tik **registruotus** asmenis¹¹¹. Šiame kontekste derėtų pažymėti ir tai, jog Lietuvoje 2015 m. mirčių nuo perdozavimų skaičius (115 atvejų) absoliučiais skaičiais pirmą kartą viršijo 100 ir per pastaruosius 5 metus pastebimas augimas (2011 m. – 45 atvejai, 2012 m. – 70, 2013 m. – 54, 2014 m. – 87). Estijoje matyti atvirkštinė tendencija, kai perdozavimų skaičius nuo rekordinių 133 atvejų 2009 metais sumažėjo iki 88 atvejų 2015 metais, o Latvijoje šis skaičius per pastaruosius metus niekada nesiekė ir 20¹¹². Nors tikslios to staigaus mirčių skaičiaus išaugimo priežastys nėra aiškios, tai kelia klausimų dėl tinkamo Lietuvos narkotikų kontrolės politikos subalansavimo ir adekvatumo sunkiųjų narkotikų vartotojų atžvilgiu, kadangi istoriškai šis rodiklis dažniausiai būdavo vienas iš prasčiausių tarp represyviausių narkotikų politiką vykdančių valstybių, tokių kaip, pavyzdžiui, Švedija ar Norvegija, nepaisant jose užtikrinamų aukšto lygmens sveikatos sistemos paslaugų. Viena iš to priežasčių Švedijos atveju buvo valstybės suformuluotas utopinis siekinys „laisva nuo narkotikų Švedija“, kuris blokuoja bet kokias įžvalgas dėl Švedijos narkotikų politikos socialinių ir ekonominių kaštų. Kaip savotiškai antrindamas D. Garlandui teigia H. Tam’as, visos politikos kryptys turi kaštus, kurie turėtų būti pasverti atsižvelgiant į teikiamą naudą, ir tai yra savaime suprantama visose politikos kryptyse, išskyrus narkotikų kontrolę (Tam H., 2003, p. 83).

Toliau tęsiant narkotikų kontrolės politikos Lietuvoje aptarimą, paminėtinas šiuo metu šioje srityje aktualiausias politinio-strateginio pobūdžio dokumentas – Nacionalinė narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2010–2016 metų programa¹¹³. Remiantis 31 punktu, šios programos **tikslas** – stabdyti ir mažinti neteisėtą narkotinių ir psichotropinių

¹¹¹ Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. Metinis pranešimas, 2016, p. 169 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/30826%20NTAKD%20metinis%20prane%C5%A1imas.pdf>> (žiūrėta 2017 m. vasario 6 d.).

¹¹² European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Statistical Bulletin 2017 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.emcdda.europa.eu/data/stats2017_en> (žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 12 d.).

¹¹³ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2010–2016 metų programos patvirtinimo. 2010 m. lapkričio 4 d. Nr. XI-1078, Vilnius // Žin., 2010, Nr. 132-6720.

medžiagų bei jų pirmtakų (prekursorių) pasiūlą ir paklausą, narkomanijos plitimą, stiprinant asmens ir visuomenės sveikatą bei saugumą. 32 punkte išskiriami tokie programos **prioritetai**: 1) pasiūlos mažinimas; 2) paklausos mažinimas, ypač tarp vaikų ir jaunimo; 3) tarptautinio ir nacionalinio valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų, asociacijų, verslo subjektų, pilietinės visuomenės bendradarbiavimo ir koordinavimo narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos srityse stiprinimas; 4) informacinių sistemų ir mokslinių tyrimų plėtra (pabraukimai mano – *aut. past.*).

Akivaizdu, jog pagrindinis dėmesys Lietuvos narkotikų kontrolės strategijoje yra akcentuojamas į **pasiūlos**¹¹⁴ bei **paklausos mažinimą**¹¹⁵, o žalos mažinimas, kaip vienas iš tikslų, net nėra išskiriamas, nors vienas iš paklausos mažinimo aspektų, remiantis programos 6.3 punktu, yra įvairios priemonės, kurios mažina narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimą ir su tuo susijusius padarinius. Taigi, nors kova su vartojimo padariniais ir yra paminėta, tačiau vengiama tiesiogiai įvardyti, kas tuo konkrečiai turima omenyje. Įdomus aspektas, jog programos 4 punkte yra nurodoma, kad ji buvo „<...> parengta atsižvelgiant į tai, kad sėkminga tik tokia narkotikų kontrolės politika, kurios kryptys yra: vaikų, jaunimo ir visuomenės švietimas, pasiūlos ir paklausos mažinimas, informacijos rinkimas ir analizė, mokslinių tyrimų plėtra, bendradarbiavimas ir koordinavimas. Programa pagrįsta nuolatiniu narkotikų kontrolės politikos stiprinimu, teisinės bazės tobulinimu, stebėseną ir vertinimu, koordinuotu tarpinstitucinių programų įgyvendinimu, efektyviu lėšų naudojimu, griežta atskaitomybe ir kontrole <...>“. Ši citata puikiai iliustruoja, kaip biurokratinuose dokumentuose galima sugeneruoti nemažai teksto nieko per daug konkrečiai nepasakant. Šiuo atveju vėlgi nematome atskirai išskirto žalos mažinimo, daugiausia vardinami bendro pobūdžio dalykai, kurie tiktų bet kokios srities politikai ir jų taupant tekstą net nebūtina

¹¹⁴ Remiantis programos 6.4 punktu pasiūlos mažinimas apibūdinamas kaip „<...> kompleksinės priemonės, kuriomis siekiama užkardyti neteisėtą disponavimą narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis bei jų pirmtakais (prekursoriais) ir sumažinti neteisėtą narkotinių ir psichotropinių medžiagų bei jų pirmtakų (prekursorių) apyvartą <...>“.

¹¹⁵ Remiantis programos 6.3 punktu paklausos mažinimas yra „<...> kompleksinės ir integruotos narkomanijos prevencijos, ankstyvosios intervencijos, sveikatos priežiūros, reabilitacijos ir reintegracijos priemonės, skatinančios visuomenę nevartoti narkotinių ir psichotropinių medžiagų, mažinančios narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimą ir su tuo susijusius padarinius <...>“.

vardyti¹¹⁶. Iš konkretesnių nuostatų iš esmės lieka tik pasiūlos ir paklausos mažinimas ir gana aptakus „nuolatinis kontrolės politikos stiprinimas“. Ar tai reiškia orientaciją į baudžiamojo pobūdžio priemones ir jeigu taip, tai kokios „sėkmės istorijos“ čia turėtos omenyje?

Atskirai paminėtini ir programos 33 punkte suformuluoti uždaviniai: 1) mažinti neteisėtą narkotinių ir psichotropinių medžiagų bei jų pirmtakų (prekursorių) pasiūlą stiprinant šių medžiagų apyvartos kontrolę; 2) stabdyti ir mažinti neteisėtą narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimą ir jų paklausą ugdant neigiamą požiūrį į narkotines ir psichotropines medžiagas tarp vaikų ir jaunimo, šeimose, bendruomenėse ir visuomenėje, diegiant žmogaus gyvenimo reikšmės ir vertybinių nuostatų bei sveikos gyvensenos sampratą; 3) užtikrinti ir stiprinti tarpinstitucinį ir tarptautinį bendradarbiavimą ir koordinavimą narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos srityse; 4) atlikti neteisėto narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, jo padarinių, pasiūlos ir paklausos mažinimo priemonių stebėseną bei vertinimą ir plėtoti mokslinius tyrimus. Kaip matome, pirmuoju uždaviniu yra akcentuojamas kontrolės stiprinimas kaip pasiūlą mažinantis veiksnys, o antruoju – švietimas, kaip mažinantis paklausą.

Reziumuojant galima teigti, kad Lietuvos politinių narkotikų kontrolės dokumentų nuostatos yra gana abstrakčios ir deklaratyvios, jose iš esmės akcentuojami panašūs tikslai kaip ir JT ir ES dokumentuose, tiesa, labiau koncentruojantis į baudžiamojo pobūdžio priemones nei į žalos mažinimą, kuris tampa vis svarbesniu narkotikų kontrolės aspektu ES mastu. Aptarus Lietuvos psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės ypatumus politiniuose dokumentuose ir galimas jų konstravimo prielaidas, toliau bus nagrinėjamas svarbiausias (tiesioginių pasekmių kanapių vartotojams prasme) narkotikų kontrolės elementas – teisinė kanapių kontrolė bendrame psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės fone.

4.3. Teisinė kanapių kontrolė

¹¹⁶ Tokie, kaip vaikų, jaunimo ir visuomenės švietimas, informacijos rinkimas ar analizė, mokslinių tyrimų plėtra, bendradarbiavimas, koordinavimas, teisinės bazės tobulinimas, stebėseną ar vertinimas, koordinuotas programų įgyvendinimas, efektyvus lėšų naudojimas, griežta atsakomybė ir kontrolė.

Mokslinėje literatūroje pateikiama daugybė apibrėžimų, kas yra teisinė sistema ar teisė apskritai. Pasak V. Šlapkausko, sociologiniu požiūriu teisė gali būti suprantama kaip socialinės grupės vertybės ir interesai, jos paversti visuotinai privalomo elgesio normomis, skirtomis reglamentuoti grupei priklausiančių individų santykius. Šiuo atveju socialinė grupė – tai sąlygiškai pastovi bendrija žmonių, kuriuos sieja bendros vertybės ir interesai, elgesio normos ir socialinė erdvė. Teisės sociologinė samprata pabrėžia trijų elementų – socialinės grupės valios, elgesio normų privalomumo ir šių normų kintamumo – ryšį (Šlapkauskas, 2006, p. 22).

Kaip nurodo R. Quinney, teisė yra daugiau nei tiesiog formalios socialinės kontrolės sistema, tai yra specializuotų taisyklių rinkinys, kuris yra kuriamas ir interpretuojamas *politiškai organizuotoje visuomenėje*, ji yra integrali visuomenės dalis, veikianti joje kaip jėga ir kaip socialinis produktas. Kaip politinės prigimties produktas, teisė ir teisiniai sprendimai nereprezentuoja visų visuomenės narių interesų, teisėkūros ir teisės aktų interpretavimo metu dalies visuomenės interesai yra užtikrinami, o dalies – ignoruojami ar paneigiami (Quinney R., 1970, p. 36–37). Taigi, remiantis minėtu autoriumi, teisė laikytina daugiau *konflikto* nei kad *konsensuso* išraiška. Narkotikų kontrolės kontekste galima pastebėti, jog nuo valstybės politinės ir visuomeninės sanklodos priklauso ir platesnis ar siauresnis interesų spektro atstovavimas.

Remiantis anksčiau nagrinėtomis programinių dokumentų nuostatomis, matyti, jog Lietuvos psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės politika yra gana griežta, o kanapės neturi išskirtinio teisinio režimo ir yra traktuojamos taip pat kaip ir kitos medžiagos, kurių legali apyvarta yra draudžiama¹¹⁷. Kaip sprendžiami teisinės kontrolės klausimai Lietuvoje, priklauso nuo įvairių socialinių bei kultūrinių faktorių, egzistuojančios politinės konjunktūros, konkrečių asmenybių iniciatyvų ir kitų veiksnių. Didesnį ar mažesnį poveikį šiam procesui daro ir interesų grupės (pagal R. Quinney teoriją, jos atstovauja tam tikriems visuomenės segmentams), pavyzdžiui, teisininkai (ypač besispecializuojantys baudžiamojoje teisėje), nevyriausybių organizacijų atstovai, Bažnyčia ir kt. Įpareigojimai ar rekomendacijos (de)kriminalizuoti

¹¹⁷ Remiantis Narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrolės įstatymo 7 straipsniu, Lietuvos Respublikos teritorijoje draudžiama auginti opijines aguonas, kanapes bei kokamedžius.

Žr. Lietuvos Respublikos narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrolės įstatymas (Žin., 1998, Nr. VIII-602).

tam tikras veikas gali būti įtvirtinti ir tarptautinėse sutartyse ar ES teisės aktuose. Taigi, teisinė psichoaktyviųjų medžiagų kontrolė yra kompleksiškas procesas, kurio rezultatas – toli gražu ne visada optimalus (mokslo požiūriu) reguliavimas. Lietuvos narkotikų kontrolės kontekste prie baudžiamosios politikos represyvumo dar prisideda ir sovietinis palikimas, politikų siekis krautis politinį kapitalą siūlant griežtinti bausmes bei masinių medijų palaikomas baimės diskursas, kurio pasekmė yra ta, jog racionali diskusija dažnai skandinama informaciniame triukšme (žr. pagrindinių portalų antraštes bei komentarus straipsniuose dėl prekybos narkotikais Vilniaus romų tabore ir kt.). Tiesa, konkrečiai kanapių atžvilgiu vyrauja kiek švelnesnio pobūdžio diskursas (žr. viešojo diskurso analizės rezultatus 4.4 skyrelyje).

Lietuvoje pats kanapių ir kitų narkotikų *vartojimo* faktas nėra kriminalizuotas ir užtraukia administracinę atsakomybę, o narkotinių medžiagų įgijimas ir laikymas *be tikslo platinti* iki 2017 metų galėjo užtraukti dvejopą atsakomybę – administracinę¹¹⁸ arba baudžiamąją, tai kėlė tam tikrų neaiškumų dėl identiškų veikų teisinio kvalifikavimo¹¹⁹. Svarbus pakeitimas

¹¹⁸ Remiantis iki 2017 m. sausio 1 d. galiojusio Administracinių teisės pažeidimų kodekso 44 straipsnio 1 d. atsakomybė kildavo ir už įgijimą bei laikymą be tikslo platinti:

„Neteisėtas narkotinių ar psichotropinių medžiagų įgijimas ar laikymas nedideliais kiekiais be tikslo parduoti ar kitaip platinti –

užtraukia baudą iki dviejų šimtų aštuoniasdešimt devynių eurų su psichotropinių ar narkotinių medžiagų konfiskavimu arba administracinį areštą iki trisdešimties parų su narkotinių ar psichotropinių medžiagų konfiskavimu.“

Žr. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (Žin., 1985, Nr. 1-1 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

¹¹⁹ Egzistavo dalinė kolizija tarp Administracinių teisės pažeidimų kodekso 44 str. 1 d. ir Baudžiamojo kodekso 259 str. 2 d.:

BK 259 str. 2 d.	ATPK 44 str. 1 d.
Tas, kas neteisėtai gamino, perdirbo, įgijo, laikė , gabeno ar siuntė nedidelį kiekį narkotinių ar psichotropinių medžiagų neturėdamas tikslo jų parduoti ar kitaip platinti, padarė baudžiamąjį nusižengimą ir <i>baudžiamas viešaisiais darbais arba laisvės apribojimu, arba bauda, arba areštu.</i>	Neteisėtas narkotinių ar psichotropinių medžiagų įgijimas ar laikymas nedideliais kiekiais be tikslo parduoti ar kitaip platinti – <i>užtraukia baudą iki dviejų šimtų aštuoniasdešimt devynių eurų su psichotropinių ar narkotinių medžiagų konfiskavimu arba administracinį areštą iki trisdešimties parų su narkotinių ar psichotropinių medžiagų konfiskavimu.</i>

įvyko nuo 2017 m. pradėjus galioti naujam Administracinių nusižengimų kodeksui (toliau – ANK¹²⁰), kurio 71 straipsnyje¹²¹ numatyta administracinė atsakomybė už narkotinių ir psichotropinių medžiagų *vartojimą* be gydytojo paskyrimo, tačiau administracinės atsakomybės už *įgijimą ir laikymą* nelieka, tokiu būdu tai paliekant išimtinai baudžiamosios teisės reglamentavimo sričiai. Kokių pagrindų teisinis reguliavimas buvo keičiamas, nėra aišku, kadangi aiškinamajame rašte šio pakeitimo motyvai nėra nurodomi. Taip vartotojai, psichoaktyviausias medžiagas vartojantys *savo reikmėms*, yra suskirstomi į dvi grupes:

- **administracine tvarka atsako** tie, kurių organizme yra aptinkama narkotinių ir psichotropinių medžiagų, tačiau jie jomis nedisponuoja;
- **baudžiamąja tvarka atsako** tie, kurie disponuoja tokiomis medžiagomis (šiuo atveju nėra svarbu, ar jie jų yra vartoję, užtenka paties disponavimo fakto).

Tiesa, šiuo metu tolimesnis šio klausimo reglamentavimas nėra visiškai aiškus, kadangi vyksta diskusija¹²² dėl atsakomybės rūšies, kuri turėtų būti

¹²⁰ Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas // TAR, 2015, Nr. 11216.

¹²¹ „1. Narkotinių ar psichotropinių medžiagų vartojimas be gydytojo paskyrimo arba už administracinių nusižengimų (išskyrus šio kodekso 227 straipsnio 3 dalyje, 379 straipsnio 2 dalyje, 401 straipsnio 6, 21 dalyse, 406 straipsnio 5 dalyje, 420 straipsnio 3, 4 dalyse, 422 straipsnio 3, 6, 7 dalyse, 423 straipsnio 3 dalyje, 427 straipsnio 1 dalyje, 428 straipsnio 5, 8 dalyse numatytus nusižengimus) padarymą sulaikytų ir apsvaigimu nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų įtariamų asmenų vengimas pasitikrinti dėl apsvaigimo

užtraukia baudą nuo trisdešimt iki vieno šimto penkiasdešimt eurų.

2. Šio straipsnio 1 dalyje numatytas administracinis nusižengimas, padarytas pakartotinai,

užtraukia baudą nuo vieno šimto penkiasdešimt iki dviejų šimtų trisdešimt eurų.

3. Už šio straipsnio 2 dalyje numatytą administracinį nusižengimą gali būti taikoma administracinio poveikio priemonė – įpareigojimas dalyvauti alkoholizmo ir narkomanijos prevencijos, ankstyvosios intervencijos, sveikatos priežiūros, resocializacijos, bendravimo su vaikais tobulinimo, smurtinio elgesio keitimo ar kitose programose (kursuose).

4. Asmuo, kuris savanoriškai kreipėsi į sveikatos priežiūros įstaigą dėl asmens sveikatos priežiūros paslaugų suteikimo dėl narkotinių ar psichotropinių medžiagų vartojimo be gydytojo paskyrimo, atleidžiamas nuo administracinės atsakomybės už šiame straipsnyje numatytus veiksmus.“

Ibid.

¹²² Žr. *Vireliūnaitė L.* Po Naujųjų už menkiausią kiekį marihuanos – baudžiamoji atsakomybė ir milžiniškos baudos. 2016 m. gruodžio 21 d. [interaktyvus]. Prieiga per

taikoma už minėtus teisės pažeidimus. Pažymėtina, jog 2017 m. kovo 30 d. Seimui svarstyti buvo pateikti įstatymų projektai dėl nedidelio kiekio narkotinių medžiagų dekriminalizavimo, tačiau projektams buvo nepritarta ir šie pasiūlymai buvo gražinti iniciatoriams tobulinti¹²³. Kiek patobulintas narkotikų vartojimo savo reikmėms dekriminalizavimo projektas buvo pateiktas rudens sesijoje, tačiau po aštrių diskusijų buvo atmetas¹²⁴. Valdančiosios frakcijos seniūnas¹²⁵ bei ministras pirmininkas¹²⁶ griežtai

interneta: <<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/po-naujuju-uz-menkiausia-kieki-marihuanos-baudziamoji-atsakomybe-ir-milziniskos-baudos-56-730424>> (žiūrėta 2018 m. balandžio 15 d.).

A. Veryga nepritaria, kad už narkotikų laikymą iškart grėstų baudžiamoji atsakomybė. BNS. 2016 m. gruodžio 26 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/a-veryga-nepritaria-kad-uz-narkotiku-laikyma-iskart-grestu-baudziamoji-atsakomybe.d?id=73270972>> (žiūrėta 2018 m. balandžio 15 d.).

¹²³ Lietuvos Respublikos Seimas. II (pavasario) sesijos vakarinio posėdžio Nr. 42 stenograma. 2017 m. kovo 30 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/0b91c390160111e7b6c9f69dc4ecf19f>> (žiūrėta 2018 m. balandžio 15 d.).

¹²⁴ Lietuvos Respublikos Seimas. III (rudens) sesijos vakarinio posėdžio Nr. 133 stenograma. 2017 m. gruodžio 14 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/e7d8f640e19211e7b4d1bdd5f1a9ff0e>> (žiūrėta 2018 m. balandžio 15 d.).

¹²⁵ „Aš manau, kad mes neturėtume lengvinti atsakomybės. <...> Mes turime padaryti viską, kad mūsų švietimo sistema laiku paaikšintų mūsų vaikams, kad cigarečių rūkymas iki 18 metų yra draudžiamas, kad narkotikų vartojimas iš viso netoleruotinas, ir tai gali baigtis labai skaudžiomis pasekmėmis ir jam pačiam, ir tėvams“, – DELFI konferencijoje sakė R. Karbauskis.“

Žr. *Plikūnė D.* R. Karbauskis dėl „žolės“ kategoriskas: jaunimas turi žinoti, kas jų laukia [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/r-karbauskis-del-zoles-kategoriskas-jaunimas-turi-zinoti-kas-ju-laukia.d?id=76278029>> (žiūrėta 2018 m. balandžio 15 d.).

¹²⁶ „Premjeras Saulius Skvernelis BNS sako nekeičiantis ankstesnės nuomonės, jog narkotinių medžiagų platinimas yra sunkus nusikaltimas, už kurį turėtų būti taikoma baudžiamoji atsakomybė. „Tai yra nuomonės išreiškimas, norint, kad nebūtų atsakomybės už narkotinių medžiagų turėjimą. Bet aš manau, kol kas laikausi tos pačios nuomonės, kad tai yra ypatingai pavojingas dalykas <...>. Reikėtų pasigilinti, esu kiek nutolęs nuo baudžiamosios teisės, bet kol kas nematau reikalo ką nors keisti“, – BNS šeštadienį teigė premjeras. Vis dėlto jis neatmeta, kad galbūt reikėtų įvertinti, ar „viena ar kita veika iškrenta“ iš bendro bausmių konteksto.“

Žr. Prie Seimo apie 100 žmonių protestuoja prieš griežtas bausmes už kanapes. Lietuvos žinios, BNS, 2017 m. gruodžio 2 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

pasisakė prieš galimybę švelninti atsakomybę, taigi šiuo metu kanapių ir kitų narkotikų dekriminalizavimo klausimas yra įšaldytas.

Lietuvoje uždraustos vartoti medicinos tikslams **psichoaktyviosios medžiagos rūšis** neturi įtakos sprendžiant klausimą dėl administracinės ar baudžiamosios atsakomybės taikymo. Tuo Lietuva skiriasi nuo, pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės, kur sankcijos griežtumas priklauso nuo to, kuriai klasei (A, B ar C) konkreti narkotinė ar psichotropinė medžiaga priskiriama. Tai, jog psichoaktyviosios medžiagos nėra skirstomos į atskiras kategorijas, kaip jau buvo minėta, gali atspindėti bendrą sampratą, jog visi narkotikai yra pavojingi ir negalima jų skirstyti į „lengvuosius“ bei „sunkiuosius“. Kanapės (ir jų dalys), kanapių aliejus, derva, ekstraktai ir tinktūros, taip pat ir veikioji medžiaga tetrahidrokanabinolis Sveikatos apsaugos ministro įsakymu patvirtintomis Narkotinių ir psichotropinių medžiagų nedidelio, didelio ir labai didelio kiekio nustatymo rekomendacijomis¹²⁷ yra priskirti (kartu su kokainu, heroinu ir kt.) prie narkotinių ir psichotropinių medžiagų I sąrašo¹²⁸, kuriam priklausančias medžiagas draudžiama vartoti medicinos tikslais. Minėtu įstatymu yra patvirtinami psichoaktyviųjų medžiagų **kiekiai**, kurie turi esminę reikšmę asmenims taikant teisinę atsakomybę¹²⁹. „Nedidelis kiekis“ apibrėžiamas kaip tam tikras kiekis, neviršijantis nustatyto, o „didelis“ ar

<<https://www.lzinios.lt/lzinios/lietuva/prie-seimo-apie-100-zmoniu-protestuoja-pries-grieztas-bausmes-uz-kanapes/255510>> (žiūrėta 2018 m. balandžio 15 d.).

¹²⁷ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl narkotinių ir psichotropinių medžiagų nedidelio, didelio ir labai didelio kiekio nustatymo rekomendacijų“. 2003 m. balandžio 23 d. Nr. V-239 (Žin., 2003-04-30, Nr. 41-1899).

¹²⁸ Remiantis narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrolės įstatymo 4 str. 2 d. 1 p. „pirmąjį sąrašą sudaro augalai, narkotinės ir psichotropinės medžiagos, uždrausti vartoti sveikatos priežiūros tikslams dėl žalingų padarinių žmogaus sveikatai, kai jais piktnaudžiaujama“.

Žr. Lietuvos Respublikos narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrolės įstatymas (Žin., 1998, Nr. VIII-602).

¹²⁹ Kadangi Sveikatos apsaugos ministerijos sąrašai yra rekomendacinio pobūdžio, teismas konkrečiu atveju, atsižvelgęs į aplinkybes, turi diskreciją spręsti dėl lentelėje numatytų ribų peržengimo. Visgi, kaip pastebi E. Gruodytė, praktikoje tokie nuokrypiai įvyksta retai ir tik esant ypatingoms aplinkybėms. Minėta autorė nurodo, kad „teismai galėtų nuo kiekio rekomendacijų nukrypti ir dažniau, ne tik vertindami subjektyvius požymius, bet, pavyzdžiui, ir tais atvejais, kai rastas medžiagų kiekis labai nedaug viršija rekomendacinėje lentelėje nustatytą kiekį, atsižvelgus į visas kitas bylos faktines aplinkybes“.

Žr. *Gruodytė E.* Nusikalstamų veikų, susijusių su neteisėtu disponavimu narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, dalyko probleminiai aspektai // *Jurisprudencija*, 2010, Nr. 4(122), p. 161.

„labai didelis“ – kai viršijamas nustatytas kiekis. Šie kiekiai yra nustatyti visų kanapių produktų atžvilgiu, o pačių kanapių (išskyrus pluoštines) antžeminių dalių nedideliu kiekiu yra laikoma ne daugiau kaip 5 g, dideliu – daugiau kaip 500 g, o labai dideliu – daugiau kaip 2500 g.

Baudžiamoji atsakomybė reglamentuota Baudžiamojo kodekso¹³⁰ (toliau vadinama – BK) XXXVII skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingosiomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis“, taip pat ir kai kuriuose kituose BK straipsniuose (pvz., BK 199 str. 2 d. numatyta atsakomybė už narkotinių medžiagų kontrabandą). Šiame skyriuje numatyta atsakomybė už įvairaus pobūdžio veikas (pvz., narkotinių medžiagų platinimą nepilnamečiams, tokių medžiagų vagystę ir kt.), tačiau reikšmingiausi baudžiamosios atsakomybės taikymo prasme yra du šio skyriaus straipsniai – **259 straipsnis**¹³¹, kuriame nustatyta atsakomybė už neteisėtą disponavimą narkotinėmis medžiagomis be tikslo platinti, ir **260 straipsnis**¹³², kuriame

¹³⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 89-2741) (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

¹³¹ 259 straipsnis. Neteisėtas disponavimas narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis be tikslo jas platinti

1. Tas, kas neteisėtai gamino, perdirbo, įgijo, laikė, gaben o ar siuntė narkotines ar psichotropines medžiagas neturėdamas tikslo jas parduoti ar kitaip platinti, baudžiamas bauda arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų.

2. Tas, kas neteisėtai gamino, perdirbo, įgijo, laikė, gaben o ar siuntė nedidelį kiekį narkotinių ar psichotropinių medžiagų neturėdamas tikslo jų parduoti ar kitaip platinti, padarė baudžiamąjį nusižengimą ir baudžiamas viešaisiais darbais arba laisvės apribojimu, arba bauda, arba areštu.

3. Asmuo, kuris savo noru kreipėsi į sveikatos priežiūros įstaigą dėl medicinos pagalbos ar kreipėsi į valstybės instituciją norėdamas atiduoti neteisėtai pasigamintas, įgytas, laikytas be tikslo platinti narkotines ar psichotropines medžiagas, atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės už vartotų ar atiduotų narkotinių ar psichotropinių medžiagų gaminimą, įgijimą ir laikymą.

¹³² 260 straipsnis. Neteisėtas disponavimas narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis turint tikslą jas platinti arba neteisėtas disponavimas labai dideliu narkotinių ar psichotropinių medžiagų kiekiu

1. Tas, kas neteisėtai gamino, perdirbo, įgijo, laikė, gaben o ar siuntė narkotines ar psichotropines medžiagas turėdamas tikslą jas parduoti ar kitaip platinti arba pardavė ar kitaip platino narkotines ar psichotropines medžiagas, baudžiamas laisvės atėmimu nuo dvejų iki aštuonerių metų.

2. Tas, kas neteisėtai gamino, perdirbo, įgijo, laikė, gaben o ar siuntė didelį kiekį narkotinių ar psichotropinių medžiagų turėdamas tikslą jas parduoti ar kitaip platinti arba pardavė ar kitaip platino didelį kiekį narkotinių ar psichotropinių medžiagų, baudžiamas laisvės atėmimu nuo aštuonerių iki dešimties metų.

įtvirtinta atsakomybė už neteisėtą disponavimą turint tikslą platinti arba disponavimą labai dideliu narkotinių medžiagų kiekiu.

Remiantis BK 259 str. 1 ir 2 d. baudžiamoji atsakomybė kyla už kanapių **gaminimą, perdirbimą, įgijimą, laikymą, gabenimą ar siuntimą**, jeigu tai daroma **be tikslo platinti** narkotines medžiagas. Tokiu atveju disponavimas **nedideliu kiekiu** kanapių (ne daugiau kaip 5 g) pagal straipsnio 2 d. laikytina baudžiamuoju nusižengimu, už kurį negali būti skiriama laisvės atėmimo bausmė. Tokiu atveju asmuo gali būti baudžiamas viešaisiais darbais, laisvės apribojimu, bauda¹³³ arba areštu. Analogiški veiksmai, kai disponuojama didesniu nei nedidelis¹³⁴ kiekiu (daugiau kaip 5 g kanapių), jau yra laikoma nesunki nusikaltimu ir pagal straipsnio 1 dalį gali būti baudžiama bauda¹³⁵, areštu arba **laisvės atėmimu iki dvejų metų**. Tiesa, esant alternatyvoms, pirmą kartą teisiamiesiems asmenims įprastai laisvės atėmimo bausmė remiantis BK 55 str. nėra skiriama. Kaip nurodo J. Venckevičienė, pagal BK 259 str. 1 d. laisvės atėmimo bausmė 2009–2012 m. buvo skiriama 40,6 proc. atvejais, bauda – 39,2 proc.¹³⁶ (Venckevičienė J., 2013, p. 26).

3. Tas, kas neteisėtai gamino, perdirbo, įgijo, laikė, gabeno, siuntė, pardavė ar kitaip platino labai didelį kiekį narkotinių ar psichotropinių medžiagų, baudžiamas laisvės atėmimu nuo dešimties iki penkiolikos metų.

4. Už šiame straipsnyje numatytas veikas atsako ir juridinis asmuo.

¹³³ Baudos dydis remiantis BK 47 str. 3 d. 1 p. už baudžiamąjį nusižengimą gali svyruoti nuo 15 iki 500 bazinių socialinių išmokų (anksčiau – MGL) ir šiuo metu siektų nuo 570 iki 19 000 eurų. Taigi, BK numatomas baudos dydis yra ženkliai didesnis nei iki tol Administracinių teisės pažeidimų kodekso 44 str. 1 d. numatytas 289 eurų maksimumas arba šiuo metu ANK 71 str. numatyta bauda už vartojimą (nuo 30 iki 150 eurų).

Baudų dydžiai apskaičiuoti remiantis nuo 2015 m. sausio 1 d. nustatyto bazinės socialinės išmokos dydžiu, kuris sudarė 38 eurus. Žr. Pagrindiniai socialiniai rodikliai. „Sodros“ oficialus tinklalapis [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.sodra.lt/lt/situacijos/statistika/pagrindiniai-socialiniai-rodikliai>>.

¹³⁴ Nėra konkrečios sąvokos šiam dydžiui pavadinti, E. Gruodytė siūlė tokį kiekį vadinti „žymiu“. *Gruodytė E.* Narkotikai ir baudžiamoji atsakomybė. Teisinės informacijos centras, 2004, p. 303.

¹³⁵ Remiantis BK 47 str. 3 d. 2 p. už nesunkų nusikaltimą turi būti skiriama nuo 50 iki 2000 socialinių bazinių išmokų dydžio bauda, kas šiuo metu sudarytų nuo 1900 iki 76000 eurų.

¹³⁶ *Venckevičienė J.* Kriminologinė atsakomybės už nusikaltimus, susijusius su disponavimu narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, analizė: nuteistųjų socialinis demografinis portretas. Mokslo studija. Vilnius, Lietuvos teisės institutas, 2013, p. 26.

Remiantis BK 260 str. atsakomybė išskyla už disponavimą kanapėmis **turint tikslą jas platinti** (1 d.), disponavimą **dideliu kiekiu** (daugiau kaip 500 g kanapių) **turint tikslą platinti** (2 d.) arba **disponavimą labai dideliu kiekiu** (daugiau kaip 2500 g) (3 d.) kanapių, net jeigu tikslo platinti ir nėra. Pastaruoju atveju preziumuojama, kad disponavimas labai dideliu kiekiu suponuoja tai, kad yra tikslas platinti, todėl jo papildomai įrodinėti nebereikia. Pažymėtina, jog už šiame straipsnyje numatytas veikas, kurios laikomos sunkiais arba labai sunkiais nusikaltimais, fiziniai asmenys gali būti baudžiami išskirtinai **tik laisvės atėmimo bausme**. Žr. žemiau pateikiamą lentelę dėl baudžiamosios atsakomybės už kanapių ir kanapių dervos disponavimą bei platinimą:

Psichoaktyviosios medžiagos rūšis	Nedidelis kiekis	Didesnis nei nedidelis kiekis	Didelis kiekis	Labai didelis kiekis
Kanapės	Ne daugiau kaip 5 g	Nuo 5 iki 500 g	Daugiau kaip 500 g	Daugiau kaip 2500 g
Kanapių derva	Ne daugiau kaip 0,25 g	Nuo 0,25 iki 25 g	Daugiau kaip 25 g	Daugiau kaip 125 g
Atsakomybė už disponavimą be tikslo platinti	Viešieji darbai, laisvės apribojimas, bauda, areštas	Bauda, areštas, laisvės atėmimas iki 2 m.	Bauda, areštas, laisvės atėmimas iki 2 m.	Laisvės atėmimas nuo 10 iki 15 m.
Atsakomybė už platinimą	Laisvės atėmimas nuo 2 iki 8 m.	Laisvės atėmimas nuo 2 iki 8 m.	Laisvės atėmimas nuo 8 iki 10 m.	

Atkreiptinas dėmesys, kad kanapių dervos (hašišo) kiekiai yra gerokai mažesni nei kanapių, nors nėra aišku, koku pagrindu yra būtent taip sureguliuota.

Narkotinių medžiagų platinimas yra sunkus nusikaltimas ir tarptautiniai dokumentai įpareigoja už jį bausti atgrasančiomis bausmėmis, tačiau tam tikrais atvejais toks įstatymo griežtumas gali sąlygoti neproporcingos bausmės skyrimą. Tokiu pavyzdžiu galėtų būti situacija, kai asmuo tarpininkauja ir padeda įsigyti narkotikų arba neatlygintinai „pavaišina“. Akivaizdu, kad

tokios veikos pavojingumas nėra lygus profesionalaus narkotikų prekeivio *modus operandi*, tačiau už tokius veiksmus (pvz., kanapių įgijimas iš prekeivio ir jų pardavimas galutiniam adresatui) gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn ir baudžiamas realia laisvės atėmimo bausme. Tiesa, teismai turi galimybę individualizuoti bausmę, kadangi remiantis BK 260 str. 1 d. numatomos sankcijos „žirklės“ yra nuo 2 iki 8 metų. Tos „žirklės“ yra gerokai siauresnės kalbant apie šio straipsnio 2 ir 3 d. numatytas sankcijas (atitinkamai – nuo 8 iki 10 metų ir nuo 10 iki 15 metų), o tai palieka labai siauras galimybes teismams. Kita vertus, įvertinti konkrečius atvejus galima pasinaudojant tokiais baudžiamosios teisės institutais kaip bausmės vykdymo atidėjimas ar švelnesnės, nei numatyta, sankcijos skyrimas esant tam pagrindui, tačiau tai iš esmės priklauso nuo teismo valios (laisvės atėmimo bausmė pagal BK 260 str. 1 d. buvo skirta 82,9 proc. visų atvejų (Venckevičienė J., 2013, p. 26). Pažymėtina, jog nuo 2017 m. spalio 5 d. įsigaliojusių BK pakeitimų¹³⁷ buvo panaikinta galimybė taikyti laisvės atėmimo bausmės **vykdymo atidėjimą sunkių nusikaltimų** (prie kurių priskirtinas ir platinimas) **atžvilgiu**. Atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės remiantis BK 38 straipsniu už tokius nusikaltimus nebuvo galimybės ir anksčiau. Taigi, platinimo atveju teismams galimybės taikyti kitokias sankcijas nei realus laisvės atėmimas yra labai suvaržytos.

Žvelgiant į bendras baudžiamosios atsakomybės taikymo tendencijas **ikiteisminiame tyrime**, galima pastebėti gana stabilią užregistruotų nusikalstamų veikų, susijusių su neteisėtu narkotikų disponavimu, kilimo tendenciją nuo 2004 m. (1552 veikos) iki 2014 m., kai buvo pasiektas pikas (2587 veikos), vėliau sekė nežymus sumažėjimas 2015 m. (2524 veikos) ir gana žymus kritimas 2016 m. (2288 veikos), kai veikų skaičius tapo panašus į 2009–2011 m. vyravusius skaičius (tuomet jų buvo registruojama kiek per 2 tūkstančius)¹³⁸. Pagal Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenis (toliau – IRD)¹³⁹, 2017 m. buvo užfiksuotos 2622

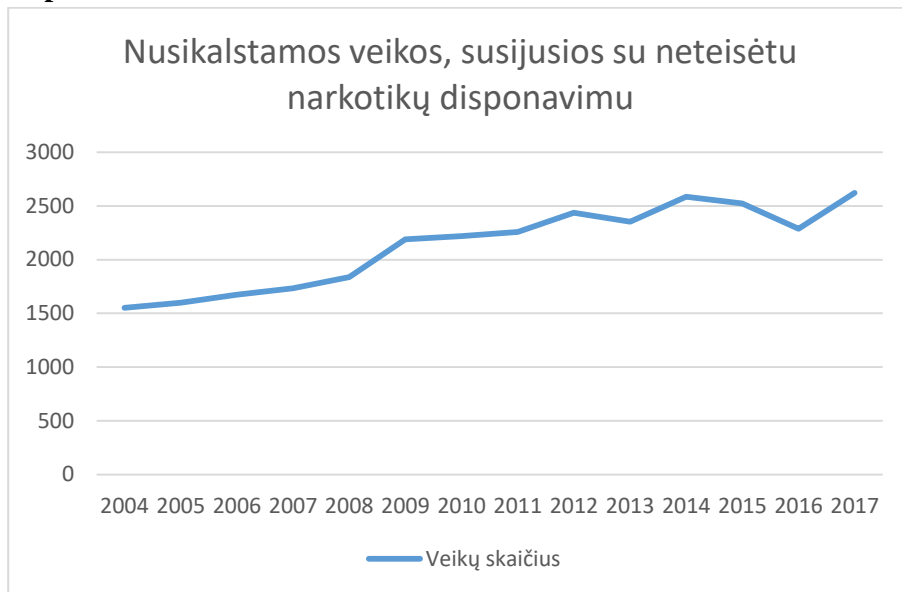
¹³⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 43, 47, 54, 62, 63, 64, 68¹, 68², 71, 75, 90, 226 ir 227 straipsnių pakeitimo įstatymas. 2017 m. rugsėjo 28 d. Nr. XIII-653, Vilnius // TAR, 2017-10-05, Nr. 15859.

¹³⁸ Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. Metinis pranešimas, 2017, p. 110.

¹³⁹ Duomenys apie nusikalstamas veikas ir asmenis, susijusius su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis ir jų kontrabanda (FORMA_NARK-SAV). Oficialioji statistika apie nusikalstamumą LR savivaldybėse. Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos [interaktyvus]. Prieiga per

nusikalstamos veikos, susijusios su neteisėtu narkotikų disponavimu, taigi matomas 15 proc. augimas lyginant su 2016 m.

6 paveikslas. Nusikalstamos veikos, susijusios su neteisėtu narkotikų disponavimu¹⁴⁰

Įdomu tai, kad nusikaltimų užregistruota kiek mažiau (1516 lyginant su 1555 atvejais 2016 m.), tačiau baudžiamųjų nusižengimų išaugo net 50 proc. (nuo 733 iki 1106). Toks nemažas augimas gali būti paaiškinamas įgijimo ir laikymo kriminalizavimu nuo 2017 metų. Tai patvirtina ir duomenys, jog smarkiai išaugo veikų, kvalifikuotų pagal BK 259 str. (disponavimas be tikslo platinti) – nuo 1590 atvejų 2016 m. iki 1993 atvejų 2017 m. (imant procentą nuo visų su narkotikais susijusių veikų – padaugėjo nuo 69 proc. iki 76 proc.), o platinimo atvejų (pagal BK 260 str.) sumažėjo nuo 614 iki 509 (tiesa, iš šio skaičiaus kiek padidėjo labai didelio kiekio platinimo pagal BK 260 str. 3 d. atvejų – nuo 61 iki 76).

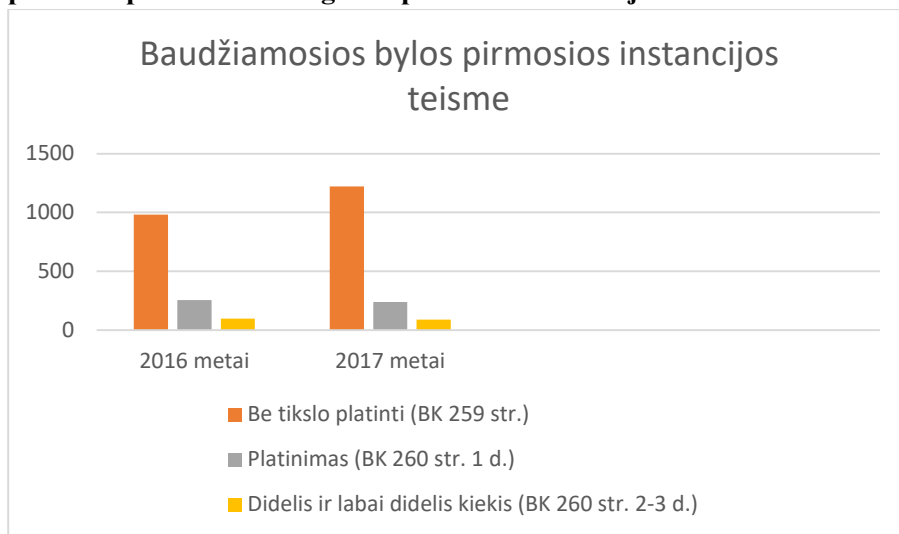
interneta: <<https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminiu-tyrimu-statistika-1?year=2017&period=1-12&group=163>> (žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 20 d.).

¹⁴⁰ Sudaryta darbo autoriaus, remiantis IRD duomenimis.

Kalbant apie **teisminį nagrinėjimą**, Nacionalinės teismų administracijos duomenimis¹⁴¹, 2017 metais pirmąją instanciją buvo išnagrinėtos 1382 baudžiamosios bylos (gauta – 1441, neišnagrinėtų likutis – 216) dėl nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų, susijusių su disponavimu narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis (2016 m. – 1163 išnagrinėtos bylos, gauta – 1134 bylos, neišnagrinėtų likutis – 238). Matyti tiek išnagrinėtų, tiek ir gautų baudžiamųjų bylų skaičiaus padidėjimas. Iš išnagrinėtų bylų skaičiaus net 1222 (88 proc. nuo visų bylų pagal BK XXXVI skyrių; 2016 m. – atitinkamai 982 bylos ir 84 proc.) buvo iškeltos dėl BK 259 str. numatytų veikų (825 bylos buvo išnagrinėtos pagal BK 259 str. 2 d., o 466 – pagal 1 d.), taigi taip pat matomas ryškus augimas lyginant su 2016 m. (982 bylos, arba 84 proc. pagal BK 259 str.). Išnagrinėtų platinimo atvejų skaičius, nors ir nežymiai mažėjo, bet liko panašus – 2017 m. buvo išnagrinėta 240 bylų pagal BK 260 str. 1 d. (2016 m. – 256) ir 91 byla dėl disponavimo dideliu arba labai dideliu kiekiu pagal BK 260 str. 2 ir 3 d. (2016 m. – 97 bylos). Konstatuotina, jog iš teismo nagrinėjimo pirmąją instanciją statistikos taip pat matyti, jog baudžiamasis persekiojimas po 2017 m. tapo intensyvesnis būtent vartotojų atžvilgiu.

¹⁴¹ Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaita. Bylų procesas (I instancijos teismuose). Statistinės ataskaitos, pateikiamos Lietuvos teismų tinklalapyje. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>>.

7 paveikslas. Baudžiamosios bylos dėl disponavimo narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis pirmosios instancijos teisme¹⁴²

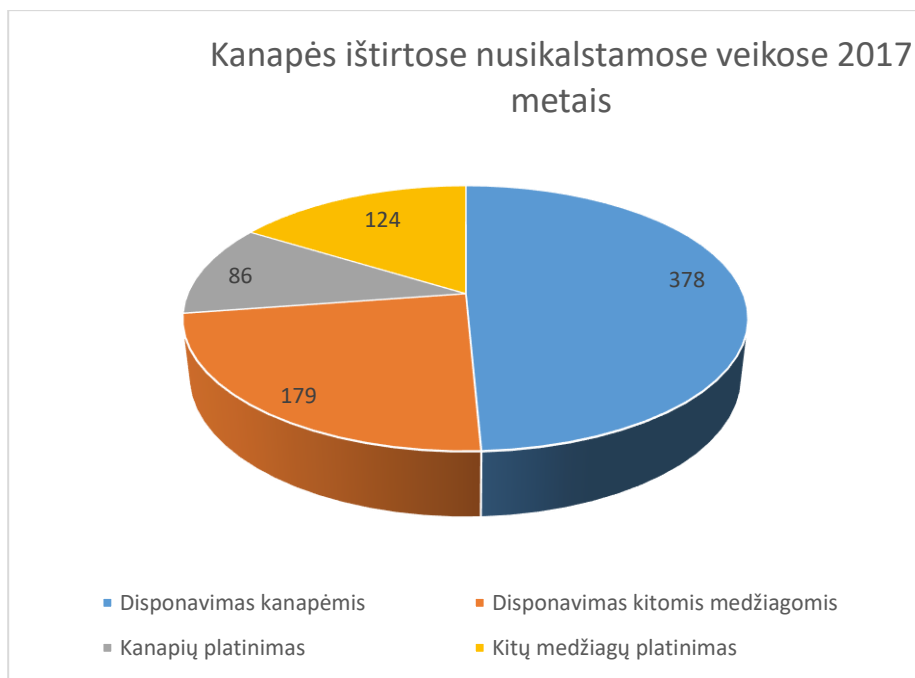
Taigi, šiuo metu didžioji dalis visų kaltinimų (daugiau kaip 3/4) yra pareiškiami ir baudžiamųjų bylų išnagrinėjama *virtotojų* atžvilgiu (žinoma, tarp jų pasitaiko ir asmenų, kuriems platinimo nepavyksta inkriminuoti dėl įrodymų trūkumo), ir tai kelia tam tikrų klausimų dėl baudžiamosios politikos orientacijos į „smulkias žuvelės“, užuot pagrindinius resursus kreipiant į stambių platintojų persekiojimą. Kaip nurodo vienas iš apklaustų ekspertų: „[...] na, tikslaus skaičiaus nepasakysiu, bet tai krūvis yra kiekvienam tyrime. Kai sulaukomi asmenys ir randama kažkokių narkotinių medžiagų, tai reikia atlikti tyrimus, kas čia per medžiaga, ir ekspertai bei tyrėjai krūvį turi papildomą. Ir užsitęsia laiko atžvilgiu stipriai tie tyrimai. Tai yra nepatogu“ (tyrimo dalyvis – policijos pareigūnas, interviu Nr. 14).

Kita vertus, aukščiau pateikiama statistika iš dalies yra ir dėsninga, kadangi platintojų visada bus mažiau nei vartotojų. Todėl, siekiant įvertinti teisėsaugos institucijų veiklos kryptis bei prioritetus, reikėtų bent apytiksliai žinoti, koks yra vartotojų, platintojų / stambių platintojų santykis. Akivaizdu, kad dėl pačios veikos specifikos tokį tyrimą būtų labai sudėtinga atlikti.

¹⁴² Sudaryta darbo autoriaus, remiantis Nacionalinės teismų administracijos duomenimis. Didelis kiekis šioje lentelėje kanapių atžvilgiu yra daugiau kaip 500 g, o kanapių dervos – daugiau kaip 25 g, o labai didelis – atitinkamai daugiau kaip 2500 g ir daugiau kaip 125 g.

Remiantis NTAKD metiniame pranešime pateikiamais duomenimis, 2014 ir 2015 m. su kanapėmis susijusių kriminalistinių tyrimų buvo atitinkamai 48 ir 39 proc. (antrą vietą užima heroinas – atitinkamai 19 ir 20 proc.)¹⁴³. Iš neteisėtos apyvartos išimti kanapių kiekiai, 2014 m. duomenimis, dažniausiai siekia iki 1 g arba nuo 1 iki 5 g¹⁴⁴. IRD duomenimis, 2017 m. iš viso buvo ištirta 767 nusikalstamos veikos, susijusios su neteisėta narkotinių ir psichotropinių medžiagų apyvarta, ir kanapės, jų dalys bei kanapių derva (hašišas) sudarė 378 atvejus, kai buvo disponuojama savo reikmėms pagal BK 259, 263, 265, 268 ir 199 straipsnius (iš viso 557), ir 86 pardavimo ar kitokio realizavimo atvejus pagal BK 260, 261 ir 264 str. (iš viso 210).

8 paveikslas. Kanapės ir hašišas ištirtose nusikalstamosiose veikose 2017 metais¹⁴⁵

Taigi kanapės ir hašišas sudarė 60 proc. visų veikų ir 41 proc. platinimo atvejų. Matyti kanapių ir hašišo procentinės dalies augimas, kadangi 2016 m. šios medžiagos sudarė 40 proc. visų ištirtų veikų (241 iš 602) ir 32 proc.

¹⁴³ Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. Metinis pranešimas, 2016, p. 110.

¹⁴⁴ Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. Metinis pranešimas, 2015, p. 120.

¹⁴⁵ Sudaryta darbo autoriaus, remiantis IRD duomenimis.

platinimo atvejų (68 iš 215)¹⁴⁶. Visi šie duomenys vėlgi patvirtina prielaidą, kad pagrindinis teisėsaugos taikinyis yra vartotojai, o jeigu konkrečiau – būtent kanapių vartotojai. Atsižvelgiant į tai, kad kanapių vartojimas yra labiausiai paplitęs, bei tai, jog nėra kažkokios psichoaktyviųjų medžiagų diferenciacijos ar teisėsaugos prioritetų, tokia padėtis lyg ir neturėtų stebinti, tačiau kelia klausimų dėl Lietuvos narkotikų kontrolės politikos pragmatiskumo.

Įsigaliojus ANK ir užkirtus galimybes taikyti bausmės vykdymo atidėjimą sunkių nusikaltimų atveju bei Seimui atmetus siūlymus dekriminalizuoti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą savo reikmėms, iki tol buvusi gana stabili, 2017 m. Lietuvoje baudžiamoji atsakomybė už disponavimą kanapėmis dar labiau **griežtėjo**. Kaip nurodo D. Brewsteris, baudžiamojo pobūdžio priemonių vystymasis nėra kažkas objektyviai sąlygoto, o tam tikrų interesų ir jais pagrįstų sprendimų rezultatas platesniame struktūrinių suvaržymų kontekste (Brewster D., 2017, p. 583). Šiame kontekste derėtų pabrėžti, kad baudžiamoji atsakomybė yra *ultima ratio* valstybės prievartos priemonė, kuri turėtų būti naudojama itin pasvertai ir atsargiai, kadangi ji turi gana stiprų šalutinį poveikį (teistumą ir stigmatizaciją, o laisvės atėmimo bausmėmis nuteistų asmenų atžvilgiu – dar ir daugiau socialinės reintegracijos ir kitokių problemų) tiems, kuriems ji yra pritaikyta. Nėra jokio pagrindo teigti, kad atsakomybės griežtinimas duoda kokių nors apčiuopiamų rezultatų, kadangi, kaip jau buvo minėta anksčiau, narkotikų vartojimo mastas nuo teisinio reguliavo griežtumo ar švelnumo priklauso nedaug, o atsakomybės švelninimas gali turėti teigiamų pasekmių jau narkotikus vartojančių asmenų atžvilgiu. Taip pat pažymėtina ir tai, kad šis teisės pažeidimas nėra nukreiptas prieš konkretų asmenį (t. y. vadinamasis nusikaltimas be aukos), todėl griežtas baudimas nėra pateisinamas ir atpildo siekiu.

Konstatuotina, jog kanapių teisinė kontrolė Lietuvoje vystosi priešingai Vakarų pasaulyje vyraujančioms tendencijoms, kur narkotikų vartojimas yra traktuojamas daugiau kaip individo bei visuomenės sveikatos nei

¹⁴⁶ Duomenys apie ištirtas nusikalstamas veikas, susijusias su neteisėta narkotinių ir psichotropinių medžiagų apyvarta pagal atskiras narkotines ir psichotropines medžiagas (FORMA_NARK_MEDZIAGOS). Oficialioji statistika apie nusikalstamumą LR savivaldybėse. Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos [interaktyvus].

Prieiga per internetą: <https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminiutyrimu-statistika1/view_item_datasource?id=6799&datasource=19346> (žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 20 d.).

baudžiamosios teisės problema. JT konvencijų tekstai bei juos aiškinantys komentarai palieka galimybę valstybėms apsispręsti, kaip traktuoti veikas, kurios yra susijusios su narkotikų vartojimu asmeninėms reikmėms. Žinoma, nėra kokių nors juridinių kliūčių už tai taikyti ir gana griežtų baudžiamųjų sankcijų, tačiau Bendrosios konvencijos komentare tai nėra rekomenduojama (ypač kalbant ne apie atsakomybės rūšį, o apie sankcijų griežtumą). Savo ruožtu švelnesnės atsakomybės (pvz., administracinės) taikymas konvencijų nuostatomis taip pat neprieštarauja. Tokiu būdu valstybėms paliekama galimybė rinktis iš gana plataus taikytinų sankcijų rato – nuo pačių griežčiausių (išskyrus mirties bausmę, žr. net įprastai griežtos Valdybos raginimą valstybėms panaikinti šią bausmę už nusikaltimus, susijusius su narkotikais¹⁴⁷) iki pačių švelniausių (išskyrus jokios atsakomybės nebuvimą). Turint omenyje vis didesnę žalos mažinimo doktrinos populiarėjimą (ypač Vakarų valstybėse bei Europos Sąjungos mastu) bei su ja susietus teisinio reguliavimo pokyčius įvairiose valstybėse, tikėtina, jog ateityje bus svarstomos galimybės dekriminalizuoti veikas, susijusias su narkotikų (tiek kanapių, tiek ir kitų medžiagų) vartojimu asmeninėms reikmėms bei taikyti įvairius gydymo ir paramos priklausomiems asmenims metodus. Kanapių legalizavimas griežtai juridine prasme kol kas negali būti svarstomas (net jeigu tam ir egzistotų realios prielaidos, kurių kol kas nėra, pvz., platus visuomenės palaikymas, stiprūs legalizavimo judėjimai ar verslo interesai) kaip atitinkantis tarptautinę teisę pasirinkimas, kadangi pagal dabartinę JT teisinį reguliavimą tokia praktika laikytina aiškiai prieštaraujančia tarptautinei teisei. Tarptautinė bendrija kol kas į tai taip pat žiūri skeptiškai, todėl tarptautinės teisės nesilaikanti valstybė gali susidurti su tam tikra diplomatine izoliacija ar bent jau aštria kritika. Toliau aptariama diskusija dėl kanapių kontrolės viešojoje erdvėje ir jos galima įtaka teisiniam kanapių reguliavimui dabar ir ateityje.

Pokyčiai narkotikų kontrolės politikoje yra gana lėti. Pavyzdžiui, kaip nurodo D. Brewsteris, tiek Nyderlanduose, tiek Jungtinėje Karalystėje, nors ir dėl skirtingų priežasčių, politinis procesas sudaro sąlygas, kurios apriboja radikalių ir žymių pokyčių galimybes, o reprodukuoja egzistuojančius

¹⁴⁷ INCB encourages States to consider the abolition of the death penalty for drug-related offences. Vienna International Centre. UNIS/NAR/1199. 2014 m. kovo 5 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.incb.org/documents/Publications/PressRelease/PR2014/press_release_050314.pdf> (žiūrėta 2018 m. birželio 13 d.).

požiūrius modifikuotomis formomis. Abiem atvejais politinis spaudimas (tiek vidinis, tiek išorinis) suvaržo esamus politinius pasirinkimus ir judėjimus juos įrėmindamas į tam tikrus modelius/šablonus (Brewster D., 2017, p. 582).

4.4. Lietuvos kanapių kontrolės diskursas

M. Foucault savo garsiojoje paskaitoje „Diskurso tvarka“ teigia, kad teismo plotmėje atsiduriama tik paklusus diskursyvinės „policijos“ taisyklėms, kurių kalbantysis turi laikytis kiekviename savo diskurse, o diskursų kontrolės procedūromis siekiama nustatyti jų įtraukimo į žaidimą sąlygas, primesti tam tikras taisykles juos išsakantiems individams ir neprileisti prie jų kiekvieno norinčio. Prancūzų mokslininko teigimu, ne visos diskurso sritys vienodai atviros ir pereinamos; į kai kurias skverbtis griežtai draudžiama (jos atrenkamos ir atsirenka pačios), o kitos, atrodytų, atviros visiems vėjams ir be kokio išankstinio apribojimo paliktos kiekvieno kalbančio subjekto nuožiūrai (Foucault, 1998, p. 24–25). Taigi, galima sakyti, jog ir įvairiuose psichoaktyviųjų medžiagų diskursuose egzistuoja tam tikros taisyklės, kurios lemia, kas gali būti pasakyta, o ko sakyti neleidžiama, koks subjektas turi teisę pasisakyti, o kuriam tai yra užginta.

Šiame kontekste verta pažymėti, jog narkotikų vartotojų ir tiekėjų griežta kritika ir patologizavimas yra įprasta praktika daugelyje valstybių. Nelegalių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo diskurse jie yra pateikiami kaip valstybės „vidinis priešas“. Tokiu būdu suformuojama savotiška „atskirties siena“, kurią pasitelkus narkotikų vartotojai marginalizuojami ir atskiriami nuo visuomenės. Požiūris į platintojus dar griežtesnis, juos, be kita ko, apibūdinant kaip „blogio įsikūnijimą <...> varomą godulio ir visiškai abejingą kančioms tų, iš kurių jie pelnosi“. Apskritai narkotikų platinimo diskurse yra paplitusios nuorodos į „rasę“ bei „kitoniškumą“ ir įtraukiami „pašaliečiai“, besipelnantys iš pažeidžiamų žmonių. Toks ideologinis pozicionavimas platintojus pateikia kaip tinkamus priešus (Fountain J., Asmussen V., Korf D., 2011, p. 38). Net ir neatlikus specialaus tyrimo (kuris būtų jau už šio disertacinio darbo ribų), galima daryti prielaidą, jog kai kurie aukščiau minėtų bruožų yra būdingi ir nelegalių narkotikų vartojimo diskursui Lietuvos masinėse medijose, pavyzdžiui, sunkieji narkotikai (ir narkotikai apskritai) bei jų sukeltos socialinės problemos itin dažnai siejamos su romų bendruomene ir jos kompaktiškai gyvenamomis vietomis Vilniaus mieste – Aukštutiniu ir Žemutiniu taborais. Taigi, skirtingai nuo darbe nagrinėtų

istorinių pavyzdžių Jungtinėse Valstijose, kur su psichoaktyviųjų medžiagų platinimu įvairiais laikotarpiais buvo siejami meksikiečiai, kinai ar juodaodžiai, lietuviškame kontekste šitą svetimo, egzotiško ir pavojingo pašaliečio vietą užima romai, kuriems dažnai yra suverčiama visa ar didelė dalis kaltės dėl psichoaktyviųjų medžiagų keliamų problemų. Kaip iliustratyvų tokio požiūrio pavyzdį galima pateikti vieno reabilitacijos centro vadovo organizuotą akciją, kurios metu romų tabore buvę narkotikų vartotojai lankėsi nešini plakatais „Narkotikai tai mirtis!“, „Jis irgi norėjo gyventi, bet narkotikai jį nužudė!“, „Narkotikai tai nelaimė!“, „Čia pardavinėjama mirtis“¹⁴⁸. Tiesa, negalima sakyti, jog toks romų bendruomenės įvaizdis yra visiškai laužtas iš piršto, nes būtent Vilniaus taborai jau gana ilgą laiką yra tapę pagrindine įvairių rūšių opioidų prekyviute, o vietovės šalia jų yra vadinamoji atviroji narkotikų vartojimo scena, kadangi vartotojai nusipirkta produktą įprastai netoli nuo įsigijimo vietos ir suvartoja intraveniniu būdu, taip pat netoliese dažnai randami ir perdozavusių vartotojų kūnai. Tiesa, kaip matysime iš atliktos masinių medijų turinio analizės rezultatų, konkrečiai kanapių vartojimas ir platinimas su romais nėra siejamas.

Kaip yra formuojamas diskursas bei kokiais bruožais jis pasižymi, yra gana svarbu, kadangi mokslinėje literatūroje pateikiama nemažai įrodymų apie koreliaciją tarp spaudos pateikiamų naujienų apie narkotikus ypatumų ir bendrų narkotikų politikos bruožų. Šie bruožai apima bendras tendencijas apibrėžiant problemas ir dominuojančius kultūrinius mitus, susidarančius aplink tas specifiniu būdu apibrėžtas problemas (Fountain J., Asmussen V., Korf D., 2011, p. 120). Savo ruožtu R. Quinney masines medijas traktuoja kaip savotišką „kanalą“, kurį pasitelkus dominuojančių visuomenės segmentų suformuluotos nusikaltimų koncepcijos (mūsų nagrinėjamu atveju – su narkotikais susijusių nusikaltimų) yra konstruojamos ir skiepijamos visuomenei (Quinney R., 1970, p. 22). Tokiu būdu galingų interesų grupių nuostatos psichoaktyviųjų medžiagų atveju yra skleidžiamos, kol galiausiai jos tampa „tiesa“, kurios visuomenė (tiksliau – didžioji visuomenės dalis) nebekvestionuoja.

Nors medijų ir politikos santykis yra ganėtinai sudėtingas ir reikalauja atskiro tyrimo, remiantis aukščiau pateiktais argumentais, turbūt galima daryti

¹⁴⁸ Žr. Kirtimų tabore – buvusių narkomanų ir čigonų akistata. 2017 m. lapkričio 1 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://lietuvsodiena.lrytas.lt/aktualijos/2017/11/01/news/cigonu-tabore-akcija-pries-narkotikus-3364911/>> (2018 m. gegužės 18 d.).

pakankamai pamatuotą prielaidą, jog griežtesnis ar švelnesnis „ketvirtosios valdžios“ tonas psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės atžvilgiu iš dalies atspindi ir valstybės politikoje ar bent jau politikų retorikoje. Kanapių kontrolės diskursui savo ruožtu yra būdingi tiek bendram nelegalių narkotikų diskursui būdingi bruožai, tiek ir specifiniai, sietini būtent su kanapėmis kaip konkrečia psichoaktyviaja medžiaga. Atsižvelgiant į tai, kanapių kontrolės diskursas analizuotas šią psichoaktyviąją medžiagą atskiriant nuo kitų nelegalių narkotikų. Tiesa, kartais tai padaryti yra sudėtinga, nes toli gražu ne visada kanapės yra atskiriamos nuo kitų psichoaktyviųjų medžiagų, dažnai toks skirtumas nėra daromas, skirtingai nei legalių psichoaktyviųjų medžiagų (tabako ir alkoholio) atveju, kur tokia distinkcija yra gana ryški.

Lietuvos kanapių kontrolės diskursą formuoja įvairios interesų grupės, turinčios nevienodą galią ir skirtingas galimybes skleisti informaciją bei daryti poveikį visuomenei. Savo ruožtu masinės medijos užima ypač svarbią vietą kaip informacijos sklaidos kanalai iš vienos pusės ir kaip atitinkamą poziciją palaikantys subjektai iš kitos. Kaip nurodo A. Dobryninas, masinės medijos atstovauja ekonomiškai ir politiškai vyraujančiai klasei, turinčiai savo socialinės tikrovės viziją, kuri turi įrodyti valdančiosios klasės vyravimo teisėtumą (Dobryninas A., 2001, p. 37). R. Quinney taip pat pabrėžė jų svarbą dar aštuntajame dešimtmetyje (kai viešosios komunikacijos galimybės buvo nepalyginti mažesnės nei dabartinėje interneto ir socialinių tinklų eroje). Jo nuomone, kai visuomenė turi bendrą kriminalinę mitologiją (nagrinėjamu atveju – narkotikų ir su jais susijusių nusikaltimų atžvilgiu), vyksta baudžiamųjų koncepcijų sklaida, kuri drauge apima ir nusikaltimų koncepcijų *konstravimą* tarp individų ir jų grupių. Tarp pačių svarbiausių tos baudžiamųjų koncepcijų sklaidos atstovų yra masinės medijos ir, kaip nurodo minėtas autorius, nusikaltimų nušvietimas laikraščiuose, televizijoje, kino filmuose veikia kiekvieno asmens vertinimą dėl nusikaltimų paplitimo masto, taip pat ir jo turimą nusikaltimų interpretaciją, t. y. „kiekvieno asmens nusikaltimų koncepcija priklauso nuo to, kurį laikraštį jis skaito“ (Quinney R., 1970, p. 281–282). Kaip rodė jo cituotų tuometinių tyrimų duomenys, visuomenės nuomonė apie nusikaltimus daugiau atspindi kriminalinių naujienų turinį negu realią nusikaltimų statistiką (Quinney R., 1970, p. 281–282). Kanapių kontrolės kontekste visuomenės nuomonė masinių medijų irgi veikiama per tam tikrą kontrolės koncepcijų konstravimą.

Kriminalinės justicijos kontekste diskursai gali būti skaidomi į profesinį, politinį ir viešąjį, taip pat stambinami į atitinkamus diskursų aljansus tarp šių trijų grupių (Dobryninas A., Čėsniėnė I., Dobrynina M., *et al.*, 2014, p. 182–187). Psichoaktyviųjų medžiagų (ir kanapių tarp jų) kriminalizavimo

kontekste šiems diskursams atstovauja trijų socialinių episteminių grupių atstovai – ekspertai, gerai informuoti piliečiai ir paprasti visuomenės gyventojai, kurių žinios apie psichoaktyviasias medžiagas ir jų kontrolės priemonės skiriasi tiek išsamumu, tiek ir kokybe. Atsižvelgiant į kanapių kontrolės lauko specifiką, ekspertams priskirtini teisėsaugos atstovai (policijos pareigūnai, teisėjai, prokurorai), priklausomybių gydymo srityje besispecializuojantys medikai ir toksikologai, įvairių sričių mokslininkai bei valstybės tarnautojai, kurių darbo sritis susijusi su psichoaktyviųjų medžiagų kontrole. Šitų profesijų atstovai ir yra pagrindiniai straipsnių kanapių tema masinėse medijose komentatoriai, kurių nuomonė dažnai vertinama kaip autoritetingiausia. Gerai informuotiems piliečiams atitinkamai galima priskirti asmenis, kurie dėl savo specifinių interesų domisi psichoaktyviosiomis medžiagomis bei jų kontrole (nevyriausybinų organizacijų atstovai, reabilitacijos centrų darbuotojai, žurnalistai, politikai, kanapių vartotojai), na o paprastiems gyventojams – specifinių žinių apie psichoaktyviasias medžiagas ar kanapes neturintys asmenys. Šiuo atveju pabrėžtina, jog šis skirstymas yra gana sąlyginis, kadangi teisėsaugos atstovai gali turėti nemažai žinių apie kanapių platinimo specifiką, tačiau pasižymėti gana skurdžiomis (ar netgi mitologizuotomis) žiniomis apie pačią medžiagą bei jos galimą poveikį sveikatai. Savo ruožtu kanapių vartotojai ir aktyvistai apie pačią medžiagą ir jos savybes gerai žino iš savo empirinės patirties, o medikai – iš darbo praktikos bei mokslinės literatūros, tačiau šios abi grupės dažnai neturi itin išsamių žinių apie teisinį psichoaktyviųjų medžiagų reguliavimą.

Kaip nurodoma VU mokslininkų atliktame tyrime apie kriminalinės justicijos suvokimą visuomenėje, „visos aukščiau minėtos socialinės episteminės grupės pripažįsta, kad išskirtinį, lemiamą vaidmenį formuojant neprofesionalią kriminalinės justicijos sampratą vaidina medijos, kurios duoda toną, kryptį viešajam diskursui apie kriminalinę justiciją, iš dalies nubrėžia šio diskurso ribas, pasirenka jo dalyvius, tačiau šis diskursas nėra išsamus, visapusiškas, objektyvus ir dalykiškas“ (Dobryninas A., Čėsniėnė I., Dobrynina M., *et al.*, 2014, p. 180). Minėtame tyrime taip pat teigiama, kad kriminalinės justicijos diskurse „vyrauja tendencingumas, subjektyvios nuomonės piršimas, orientavimasis į sensacijas (netgi dirbtinis sensacijų, rezonansų kūrimas), eskaluojami tik neigiami kriminalinės justicijos aspektai, dirbtinai kuriama baimės nuo nusikaltimų atmosfera, akivaizdūs komerciniai ar kitokie masinės komunikacijos priemonių ar atstovų interesai“ (Dobryninas A., Čėsniėnė I., Dobrynina M., *et al.*, 2014, p. 180). Kanapių diskursas neišvengiamai susijęs su kriminalinės justicijos diskursu vien dėl šios psichoaktyviosios medžiagos nelegalumo, todėl jam būdingi panašūs bruožai.

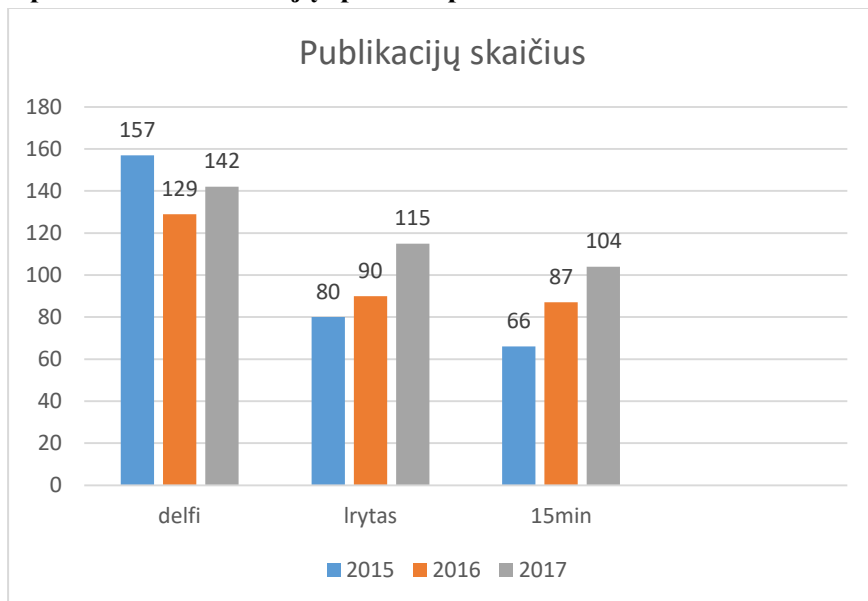
Kita vertus, egzistuoja ir tam tikra specifika, susijusi su nekriminalinio pobūdžio diskurso aspektais (pvz., medicininis kanapių panaudojimas, poveikis sveikatai, teisinio reguliavimo ypatumai įteisinus rekreacinį vartojimą, popkultūros ir sporto žvaigždžių santykis su šia psichoaktyviaja medžiaga ir kt.).

Atsižvelgiant į aukščiau aptartą masinių medijų svarbą informacijos sklaidai ir diskurso formavimui, buvo atlikta Lietuvos masinių medijų turinio analizė, atkreipiant dėmesį į kiekybines ir kokybines publikacijų apie psichoaktyvias kanapes charakteristikas. Šiame tyrimo etape buvo siekiama įvertinti bendrą publikacijų kanapių tema foną bei kontekstus, todėl neapsiribota vien tik publikacijomis apie jų kontrolę. Siekiant papildyti analizę, atlikta 15 giluminių pusiau struktūruotų interviu su psichoaktyviųjų medžiagų lauko ekspertais ir gerai informuotais piliečiais – teisėsaugos atstovais, medikais, socialiniais darbuotojais, psichologais, kanapių legalizavimo aktyvistais, politikais, kurių suteikta informacija buvo panaudota papildant medijų turinio analizės rezultatus. Remiantis kokybinių tyrimų imties sudarymo principais, tyrimo dalyviai atrenkami ir tyrimo imtis sudaroma atsižvelgiant į tam tikrus iš anksto numatytus parametrus, ir tyrimui atrenkami atvejai, turintys ypatingų savybių ir specifinių savotiškų, išskirtinių bruožų, kurie įgalina tyrėją giliau suprasti tyrimo objektą. Tai gali būti įvairūs sociografiniai tyrimo dalyvių apibūdinimai, apimantys tam tikrų gebėjimų sritį ar profesinę patirtį (žr. Žydžiūnaitė V., Sabaliauskas S., 2017, p. 61). Vadovaujantis tuo, interviu atlikimui buvo atrinkti tyrimo dalyviai, kurie vienaip ar kitaip veikia psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės lauke ar yra su juo susidūrę. Tyrimo imtis formuota pasitelkiant **įvairiausių atvejų atranką** (žr. Žydžiūnaitė V., Sabaliauskas S., 2017, p. 62), siekiant įtraukti atvejus, padedančius plačiai aptarti tiriamo reiškinio (kanapių kontrolės socialinio konstravimo) požymius. Tokiu būdu buvo siekiama atrinkti tyrimo dalyvius, atstovaujančius skirtingoms profesinėms grupėms ir turinčius kuo įvairesnės profesinės bei asmeninės patirties tyrimui rūpimais klausimais. Remiantis šiais principais buvo atrinkti ir interviuoti 15 tyrimo dalyvių: prokurorė (interviu Nr. 1), gydytojas psichiatras (interviu Nr. 2), du teisėjai (interviu Nr. 3 ir Nr. 11), du nevyriausybinų organizacijų atstovai (interviu Nr. 4 ir Nr. 7), kanapių legalizavimo aktyvistas (interviu Nr. 5), socialinis darbuotojas (interviu Nr. 6), kriminalinių naujienų žurnalistas (interviu Nr. 8), psichologas (interviu Nr. 9), valstybės tarnautojas, dirbantis Kalėjimų departamente (interviu Nr. 10), politikas (interviu Nr. 12), valstybės tarnautojas, dirbantis ministerijoje (interviu Nr. 13), policijos pareigūnas (interviu Nr. 14), šeimos gydytoja (interviu Nr. 15). Klausimai interviu gairėms buvo sudaryti, siekiant

gauti kuo įvairesnės informacijos apie informantų turimas faktines žinias apie kanapes ir jų požiūrį įvairiais su kanapių kontrole susijusiais klausimais. Nauji tyrimo dalyviai į tyrimo imtį buvo įtraukiami tol, kol buvo gaunama naujos medžiagos apie tyrinėjamą fenomeną. Visus interviu asmeniškai atliko darbo autorius, jie buvo įrašyti bei transkribuoti, interviu gairės pateikiamos darbo priede Nr. 7, o išrašai – elektroniniame priede Nr. 8. Disertacijos tekste pateikiamų citatų kalba yra redaguota, kadangi šio tyrimo kontekste svarbiausia buvo ne tyrimo dalyvių vartojamos frazės, emocijos, o jų požiūris bei turima informacija.

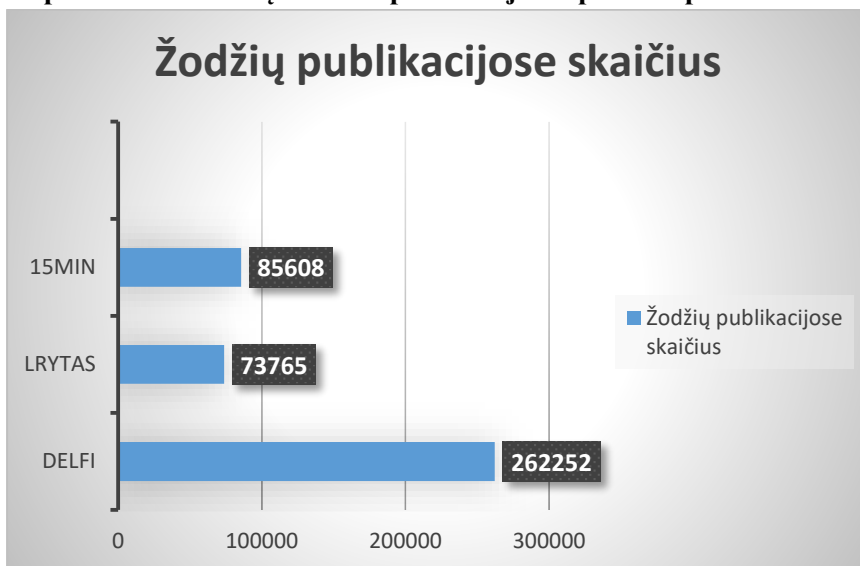
Publikacijos apie kanapes atrinktos iš trijų didžiausių Lietuvos interneto portalų (pagal „Gemius“ pateikiamus duomenis) – *www.delfi.lt*, *www.lrytas.lt*, *www.15min.lt*. Atlikta kiekybinė ir kokybinė turinio analizė, pasitelkiant *QDAMiner* (versija 5.0.19) ir *WordStat* (versija 7.1.20) programinę įrangą. Buvo tiriamas trejų metų laikotarpis (nuo 2015-01-01 iki 2017-12-31), siekiant išanalizuoti ilgesnio laiko tarpo publikacijų turinį, taip pat palyginti jo raišką skirtinguose portaluose ir skirtingais metais. Publikacijos atrinktos naudojant tokius raktinius žodžius: *kanapės*, *kanapė*, *marichuana*, *marihuana*, *hašišas*, *žolė*. Straipsniai apie pluoštines kanapes ir kanapių sėklų naudojimą maisto ruošimui, jeigu juose nebuvo užsimenama apie psichoaktyvias kanapių savybes, buvo atmesti kaip neįeinantys į tyrimo sritį. Taip pat atmesti ir keli pasikartojantys straipsniai ir iš viso analizei buvo atrinkta 970 publikacijų (2015 m. – 303, 2016 m. – 306, 2017 m. – 361).

9 paveikslas. Publikacijų apie kanapes skaičius

Kaip matyti iš pateikto grafiko, *delfi* publikacijų skaičius visais metais buvo didesnis nei likusių dviejų portalų, tačiau pastaruosiuose pastebimas nuoseklus publikacijų apie kanapes augimas per paskutinius trejus metus. Taip pat *delfi* publikacijos pasižymėjo ir didesne tekstine apimtimi, vidutiniškai vieną publikaciją sudarė apytiksliai 613 žodžių, atitinkamai *lyto* publikacijų vidurkis buvo 259, o *15min* – 333 žodžiai. Bendras visų trijų portalų trejų metų publikacijų kanapių tema tekstynas sudarė 421 625 žodžius, o vieną publikaciją vidutiniškai sudarė 435 žodžiai.

10 paveikslas. Žodžių skaičius publikacijose apie kanapes

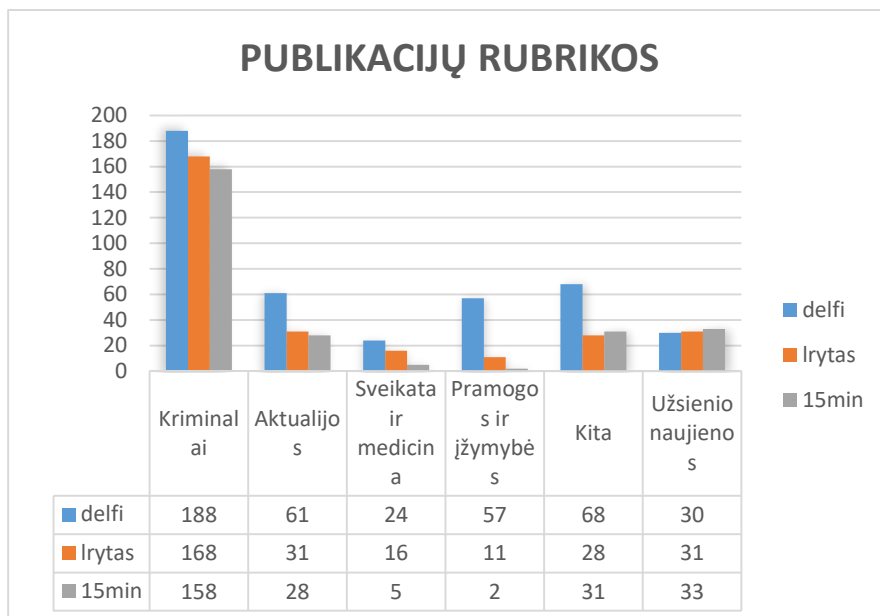
Atsižvelgiant į *WordStat* automatiškai sugeneruotą dažniausiai pasitaikančių žodžių sąrašą ir atmetus specifinės reikšmės neturinčius žodžius (t. y. „ir“, „bet“, „tačiau“ ir t. t.), sudarytas reikšmingų raktinių žodžių ir jų sinonimų žodynas. Raktiniai žodžiai ir jų sinonimai pagal prasminius ryšius suskirstyti į 14 stambių ir panašių savo prasme kategorijų, o kai kurios iš jų savo ruožtu suskirstytos į dar smulkesnes subkategorijas (žr. žemiau pateikiamą lentelę).

Nr.	Kategorija	Subkategorijos
1	JAUNIMAS	-
2	KANAPĖS	<ul style="list-style-type: none"> • Marihuana • Hašišas • Kanapė • Kanapių sudėtis

3	KRIMINALINIS PASAULIS	-
4	LEGALŪS NARKOTIKAI	<ul style="list-style-type: none"> • Alkoholis • Tabakas
5	LIETUVA	<ul style="list-style-type: none"> • Didieji miestai • Lietuva bendrai • Mažieji miestai
6	NARKOTIKAI	<ul style="list-style-type: none"> • Narkotikų rūšys • Narkotikai apibendrintai
7	VERSLAS IR PINIGAI	-
8	POLITIKA	<ul style="list-style-type: none"> • Lietuvos politikai • Užsienio politikai • Valdžios institucijos ir partijos
9	PRAMOGOS	<ul style="list-style-type: none"> • Sportas • Muzika
10	SVEIKATA	<ul style="list-style-type: none"> • Ligos ir žala • Medicina
11	TEISĖSAUGA	<ul style="list-style-type: none"> • Policija • Atsakomybė • Muitinė • Baudžiamasis procesas
12	UŽSIENIS	-
13	LEGALIZAVIMAS IR DEKRIMINALIZAVIMAS	<ul style="list-style-type: none"> • Legalizavimas • Dekriminalizavimas
14	VARTOJIMAS	-

Siekiant įvertinti publikacijų prasminį lauką, buvo analizuotas ir jų priskyrimas atitinkamoms rubrikoms. Kadangi skirtinguose portaluose rubrikų pavadinimai nėra identiški, kai kurios rubrikos buvo sujungtos, pvz., aktualijoms priskirtos ir rubrikos tokiais pavadinimais kaip „Lietuvos diena“ ar „Dienos naujienos“ ir pan. Kai kurios rubrikos, atsižvelgiant į labai nedidelį publikacijų skaičių, buvo sustambintos, pvz., „sportas“ priskirtas prie „pramogų ir įžymybių“, o „verslas“ – prie kitų publikacijų.

11 paveikslas. Publikacijų apie kanapes pasiskirstymas rubrikose

Daugiau nei pusė visų publikacijų (514, arba 53 proc.) buvo priskiriama „kriminalų“ rubrikai, o tai neturėtų stebinti, turint omenyje tai, jog ši psichoaktyvioji medžiaga yra nelegali. Nemažai šios rubrikos publikacijų sudarė trumpi policijos pranešimai spaudai, kuriuose aprašomas pažeidimą padariusio asmens sulaikymas. Mažiausiai „kriminalizuotas“ šia prasme buvo portalas *delfi*, kuriame į „kriminalų“ rubriką pateko 44 proc. publikacijų, o štai *Iryte* ir *15min* šiai rubrikai priskirti straipsniai sudarė atitinkamai 59 ir 61 proc. visų straipsnių. Lietuviškoms kriminalinėms naujienoms būdingas neigiamas kontekstas, informuojama apie baudžiamąją atsakomybę, taip pat būdingos sensacingos antraštės („Olandai sunerimo dėl kanapių – lietuviai žengia į priešingą pusę“¹⁴⁹, „Marijampolės pareigūnai smogė narkotikų platintojams: „pagerinta žolė“ sukelia psichozę“¹⁵⁰). Apie negatyvų foną pripažįsta ir patys žiniasklaidos atstovai, pasak vieno iš jų:

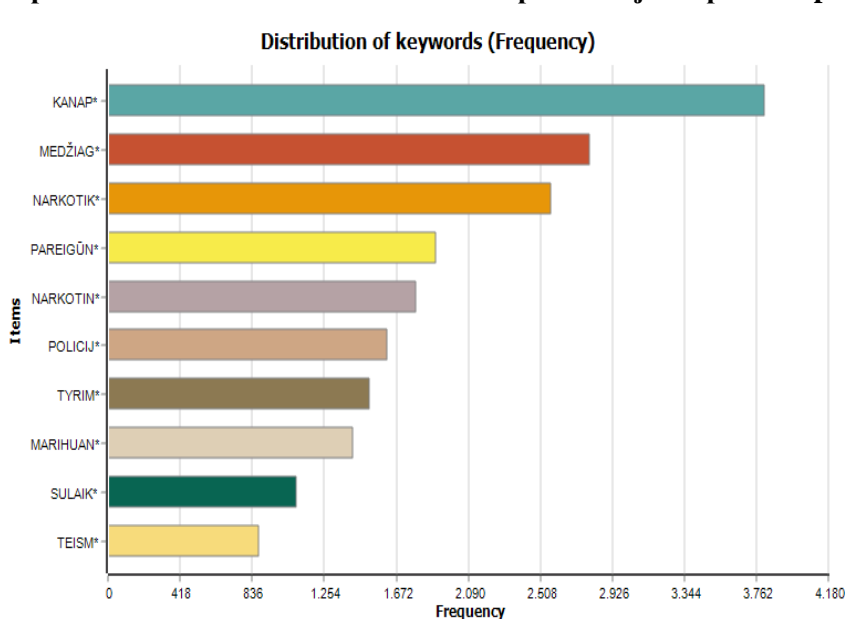
¹⁴⁹ *Garkauskas P.* Olandai sunerimo dėl kanapių – lietuviai žengia į priešingą pusę. 2015 m. lapkričio 27 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/sveikata/sveikatos-naujienos/olandai-sunerimo-del-kanapiu-lietuviai-zengia-i-priesinga-puse.d?id=69692442>> (žiūrėta 2018 m. balandžio 10 d.).

¹⁵⁰ Marijampolės pareigūnai smogė narkotikų platintojams: „pagerinta žolė“ sukelia psichozę. 2015 m. gegužės 23 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/news/daily/crime/marijampoles-pareigunai-smoge-narkotiku->

„[...] tas kontekstas, tai jeigu, sakykim, mano asmeninės iniciatyvos nebūtų [...] tai jisai būtų vienareikšmiškai tik neigiamas ir jisai būtų grynai pažymėtas tokiu, na, sakykim, galbūt net organizuotu nusikalstamumu, tokiais visiškai juodais stereotipais [...]“ (tyrimo dalyvis – žurnalistas, interviu Nr. 8).

Tai, kad didžioji dalis masinių medijų skleidžiamos informacijos yra su kriminaliniu prieskoniu, atskleidžia ir statistiniai duomenys apie dažniausiai vartotus žodžius. 12 paveiksle pateikiama 10 dažniausių raktinių žodžių, identifikuotų pasinaudojant *WordStat* funkcija *Frequencies* bei atmetus tyrimui neturinčius reikšmės jungtukus ir kitus bendro pobūdžio žodžius.

12 paveikslas. Dažniausi raktiniai žodžiai publikacijose apie kanapes

Kaip matyti, be pačių medžiagų apibūdinimo, populiariausi žodžiai yra susiję su baudžiamuoju persekiojimu – *pareigūn**, *policij**, *tyrim**, *sulaik**, *teism**, taip pat ir neigiamo pobūdžio psichoaktyviųjų medžiagų įvadijimai *narkotin** ir *narkotik**. Labai panašus išspūdis susidaro ir iš dažniausiai vartotų frazių (žr. 13 pav.), kadangi tarp 20 pačių populiariausių dauguma sietinos su baudžiamuoju procesu ir formalia biurokratine, „protokoline“ kalba, pvz., *narkotin** ir *psichotropin* medžiag**. Vienintelė frazė, susijusi su sveikatos sektoriumi – *medicin* kanap**, ir tai sietina su 2017 metų rudenį pasirodžiusiu

platintojams-pagerinta-zole-sukelia-psychoze.d?id=68049528> (žiūrėta 2018 m. balandžio 10 d.).

gana dideliu publikacijų apie medicininės kanapes skaičiumi, sąlygotu politinės iniciatyvos įteisinti galimybę kanapes naudoti gydymo tikslais.

13 paveikslas. Dažniausios frazės publikacijose apie kanapes

NARKOTIN* MEDŽIAG*

PSICHOTROP* MEDŽIAG* IKITEISMIN* TYRIM*

LAISV* ATĖMIM* POLICIJ* KOMISARIAT* POLICIJ* PAREIGŪN*

MEDICIN* KANAP* NARKOTIN* AR PSICHOTROP* MEDŽIAG* KANAP* AUGIN*

NARKOTIN* IR PSICHOTROP* MEDŽIAG* LAISV* ATĖMIM* BAUSM* NUSIKALSTAM* VEIK*

NETEISĖT* DISPONAVIM* BAUDŽIAM* ATSAKOMYB* KRIMINALIN* POLICIJ*

ORGANIZUOT* NUSIKALSTAMUM* PLUOŠTIN* KANAP* BAUDŽIAM* KODEKS* LIETUV* RESPUBLIK*

NARKOTIK* KONTRABAND*

Kaip nurodo R. Quinney, visi nusikaltimų niuansai negali būti gyvai iškomunikuoti, todėl komunikacijoje įvaizdžiai turi būti supaprastinti, užaštrinti ir sumažinti iki jų esminių elementų. Todėl, siekiant palengvinti nusikaltimų koncepcijų sklaidą, kuriami nusikaltėlių ir nusikaltimų *stereotipai*. Tokiu būdu pažeidėjai visuomenės yra grupuojami į tokias kategorijas, kaip „vagis“, „įsilaužėlis“, „plėšikas“, „seksualinis nusikaltėlis“ ir „žudikas“ (Quinney R., 1970, p. 285–286). Analogiškai egzistuoja ir „narkomano“ stereotipas, kuris daugiau yra siejamas su labiausiai matomais (t. y. gyvenančiais ar daug laiko praleidžiančiais gatvėje) sunkiųjų narkotikų vartotojais. Tiesa, lietuviškame masinių medijų kontekste kanapių vartotojams „narkomanų“ etiketė nėra klįjuojama, to neišskiria ir ekspertai, nors tam tikrų užuominų apie potencialą tapti tais „klasikiniais“ narkomanais esti tiek medijose, tiek buvo paminėta ir tyrimo dalyvių:

„[...] dalis (*kanapių vartotojų – aut. past.*) yra potencialūs jauni narkomanai, kita dalis jaunimėlis. Jauni žmonės, kurie mato tame kažkokį savo saviraiškos būdą [...]“ (tyrimo dalyvis – policijos pareigūnas, interviu Nr. 14).

Pasak R. Quinney, remiantis J. L. Simmonso atliktu tuometinėje Amerikos visuomenėje egzistuojančių deviantų stereotipų tyrimu, konkrečiai marihuanos rūkytojai buvo charakterizuojami kaip asmenys, ieškantys aštrių pojūčių, eskapistai, jaučiantys nesaugumą, neturintys savikontrolės ir jaučiantys frustraciją (Quinney R., 1970, p. 286). Kai kurie iš šių stereotipinių

bruožų buvo paminėti ir ekspertų, atsakant į klausimą, kokios galėtų būti kanapių vartojimo priežastys:

„[...] aš manau, kad verčiau kalbėti ne apie priklausomą asmenybę kaip kažkokį tai atskirą kriterijų, kaip narcisistinės asmenybės ar panašiai, bet apie kažkokius tai elgesio ypatumus. Impulsyvumas, nuotykių ieškojimas... žemas savikontrolės lygis. Kas čia dar galėtų būti... ekstraversija galbūt [...]“ (tyrimo dalyvis – psichologas, interviu Nr. 9).

Kanapių vartotojai lietuviškose medijose dažniausiai nėra apibrežiami kaip turintys tam tikrų stereotipinių požymių individai ar atitinkama subkultūra (juolab – kriminalinio pobūdžio), kokių nors specifinių bruožų neišskyrė ir ekspertai, skirtingai nuo paties vartojimo, kurį aprašant dažnai vartojamas neigiamo atspalvio žargonas arba ironija – „žolininkystė“, „nekalta žolytė“, „kvaišalai“, „apsirūkęs“. Taigi, galima teigti, jog viešajam Lietuvos kanapių diskursui yra būdingi tam tikri „normalizacijos“ doktrinos bruožai (t. y. kanapių vartotojų nepriskyrimas subkultūrai). Tiesa, kalbant apie vartotojus, paminėtinas vienas (turbūt ir vienintelis toks) dažnai pasitaikantis bendras bruožas – tai jaunas amžius. Publikacijose yra akcentuojamas kanapių vartojimo paplitimas tarp moksleivių bei platinimas nepilnamečiams (tokio pobūdžio publikacijos turi ir šiaip jau dabartiniam Lietuvos kanapių kontrolės diskursui ne itin dažnai būdingą narkotikų baimių eskalavimo prieskonį, žr., pavyzdžiui, šią antraštę *delfi* portale „Beveik pusėje patikrintų Klaipėdos mokyklų aptikta narkotikų pėdsakų“¹⁵¹), jaunimas kaip pagrindinė vartotojų grupė išskiriami ir skirtingų profesinių sričių ekspertų:

„[...] Lietuvoje tai yra jaunuomenė [...] skirtingai, tarkim, Ispanijos arba Italijos, kur yra žmonės įvairaus amžiaus, pensijinio amžiaus. Mes Lietuvoj šito neturim, aišku, suprantama, dėl Sovietų Sąjungos ir taip toliau. Tai yra mes biškį gyvenam kitoj realybėj, mūsų dar ta vyresnė karta gėrė, o dabar kanapės tai vienareikšmiškai yra vis tiek jaunų žmonių (*vartojamos – aut. past.*), apie 30 metų turbūt vyriausi būtų. Na keturiasdešimties dar yra, čia priklauso gal nuo to, kiek žmonės pasaulietiški [...]“ (tyrimo dalyvė – nevyriausybinių organizacijų atstovė, interviu Nr. 7).

„[...] aš tai sakyčiau, kad tai daugiau jauni žmonės [...]“ (tyrimo dalyvė – šeimos gydytoja, interviu Nr. 15).

¹⁵¹ Beveik pusėje patikrintų Klaipėdos mokyklų aptikta narkotikų pėdsakų. BNS, 2016 m. vasario 2 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/news/daily/education/beveik-puseje-patikrintu-klaipedos-mokyklu-aptikta-narkotiku-pedsaku.d?id=70298158>> (žiūrėta 2018 m. sausio 27 d.).

Šis sociodemografinis aspektas akivaizdus ir analizuojant naujausius statistinius duomenis. 2016 metais kanapes vartojusių bent kartą gyvenime Lietuvos gyventojų skaičius buvo 10,8 proc., o tarp jaunesnio (15–34 m.) ir vyresnio (35–64 m.) amžiaus respondentų šie skaičiai skyrėsi beveik 3 kartus (18,0 proc. ir 6,2 proc.)¹⁵². Taigi, kanapių vartotojai daugiausia yra jaunimas, tačiau, kita vertus, jie nesudaro net ir 1/5 jaunimo dalies. Net ir darant prielaidą, kad ir nevartojantis jaunimas bus labiau tolerantiškas kanapių vartojimui nei vyresni žmonės, tai yra mažai įtakingas visuomenės segmentas tiek dėl jauno amžiaus, tiek dėl profesinės patirties stokos, taip pat ir dėl bendro jaunimo apolitiškumo. Tokiu būdu šiam visuomenės segmentui yra sudėtinga tiek apibrėžti savo bendrus interesus kalbant apie teisinę kanapių vartojimo kontrolę (legalizavimas, dekriminalizavimas ar baudžiamasis persekiojimas), tiek ir suformuoti specifines interesų grupes tiems interesams ginti formuojant viešąją politiką. Atkreiptinas dėmesys, jog, remiantis R. Quinney teorija, interesų struktūra visuomenėje yra charakterizuojama kaip nelygus *galios* pasiskirstymas ir *konfliktas* tarp atskirų segmentų (Quinney R., 1970, p. 39). Net ir traktuojant konflikto teorijas kaip supaprastintą požiūrį į visuomenę, narkotikų (ir atskirų jų rūšių) vartojimo atžvilgiu visuomeninį konsensusą rasti gana sudėtinga. Taigi, asmenys, kurių elgesys nėra reprezentuojamas formuluojant ir taikant kriminalinius apibrėžimus, yra labiau linkę veikti tokiu būdu, kuris bus apibrėžiamas kaip kriminalinis, negu asmenys tų segmentų, kurie nusikaltimų apibrėžimus formuoja ir taiko (Quinney R., 1970, p. 21). Todėl savo interesų apginti negalintys kanapių vartotojai, kurių dauguma yra gana jauno amžiaus, tampa pagrindiniu kriminalinės justicijos sistemos taikiniu ir tai kelia didelį pavojų:

„[...] Čia yra labai blogai, ką mes darom dabar. Mes jaunuolius darom nusikaltėliais. Šešiolikos, septyniolikos, aštuoniolikos metų jaunimas – jau jisai su įrašu. Kokia jo ateitis yra? Pasižiūrėkim, jis nebegalės įsidarbinti... aš jau nekalbu apie teisėsaugą, jis, ko gero, negalės ir rimtose firmose niekur įsidarbinti, nes visur prašo ten tos geros *conduct* pažymos, kad tu atneštum. O ten jei tu jau teistas už narkotikus, tai aš jau atsiprašau, kokio tavo... reiškia, mes patys kaip ir žlugdom tų jaunuolių ateitį. Tai aš manau tikrai, kad per griežtai (*baudžiama už disponavimą – aut. past.*) [...]“ (tyrimo dalyvis – valstybės tarnautojas, interviu Nr. 13).

¹⁵² Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. Metinis pranešimas, 2017, p. 52.

Iš dalies dėl šios priežasties (jauno daugumos vartotojų amžiaus), taip pat dėl vartojimo sukeltos stigmos kanapių legalizavimo aktyvizmo judėjimas Lietuvoje nėra stiprus, „Kanapių kultūros dienos“ nepasirodo tokio kalibro visuomenės veikėjai kaip kad prieš alkoholio draudimus nukreiptame koncerte „Laisvė rokenrolui“, Parlamente taip pat nėra daug liberalesnės narkotikų kontrolės šalininkų (galima išskirti jaunosios kartos politikus A. Armonaitę ir M. Majauską). Tai neturėtų stebinti, liberali narkotikų politika nėra tai, kas politikams galėtų duoti ženklių politinių dividendų, turint omenyje Lietuvoje ilgą laiką vyraujančią neigiamą požiūrį ir psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo mastą bei nelegalių psichoaktyviųjų medžiagų vartotojų stigmatizavimą. Tokios logikos buvimą galima aptikti ir Vakarų valstybėse, nors jų visuomenės ir mažiau konservatyvios. Pavyzdžiui, aiškindamas prieš kanapes nukreipto požiūrio Jungtinėje Karalystėje palaikymą abiejose pagrindinėse partijose (konservatorių ir leiboristų), D. Brewsteris nurodo, kad tai yra iš dalies sąlygota istoriškai susiklosčiusių kultūrinių vertybių, kai abi partijos tradiciškai rinkosi prohibicionistinę logiką, taip pat ir aplinką, kurioje politikai su narkotikų politika susiduria kaip su (anot cituojamo akademinio eksperto) „nuodingu dalyku, su kuriuo nelabai kas nori turėti ką nors bendro“ (angl. *toxic third rail issue*) (Brewster D., 2017, p. 575). Kaip matėme iš teisinio reguliavimo analizės 4.3 skyrelyje, Lietuvoje šiuo metu numatyta gana griežta atsakomybė už disponavimą kanapėmis, jų neišskiriant iš kitų psichoaktyviųjų medžiagų, o dekriminalizacinės iniciatyvos buvo nesėkmingos. Nagrinėjamame kontekste darytina prielaida, kad Lietuvos kanapių vartotojai (nors ir nėra taip stipriai marginalizuojami kaip kitų nelegalių psichoaktyviųjų medžiagų vartotojai) turi labai mažai galimybių paveikti teisinį reguliavimą psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės srityje, todėl jų elgesys (disponavimas kanapėmis, jų vartojimas ar platinimas) gali turinčių visuomenės segmentų yra apibrėžiamas kaip nusikalstamas ir tokiu būdu tampa nusikaltimu, tuo pat metu kitose valstybėse ir visuomenėse tai gali būti laikoma smulkiu pažeidimu arba apskritai teisės nedraudžiamu elgesiu.

Kalbant apie spaudoje cituojamus ekspertus, kurie yra laikomi kompetentingi kanapių bei jų kontrolės kontekste, galima būtų išskirti dvi pagrindines kategorijas: **teisėsaugos atstovus** (įprastai – interviu apie atliktus didesnio masto tyrimus, pvz., hašišo kontrabandą) ir **medikus** (daugiausia – interviu apie pačių kanapių, kaip psichoaktyviosios medžiagos, savybes). Atitinkamai šie ekspertai akcentuoja tokias kanapių savybes kaip jų nelegalumas, žala sveikatai, stiprių bei sintetinių kanapių pavojus (stiprų poveikį psichikai, galimą toksiškumą).

Sintetinių kanabinoidų atžvilgiu dauguma interviu darbo autoriui davusių ekspertų buvo labai neigiamos nuomonės, akcentuodami neaiškų jų sudėtį ir galimą toksiškumą:

„[...] jas (*kanapes* – *aut. past.*) pakeitė sintetiniai kanabinoidai. Vien dėl to, kad jų neįmanoma aptikti, nustatyti ir nubausti. Akivaizdžiai matosi, daleiskim ane, kad jis parūkęs. Užtenka poros įtraukimų ir jau visai gerai susuka galvą. Jisai, būna, nukrenta po poros šitų arba po cigaretės be sąmonės, po to atsikelia. Būna ten galvos skausmai, blogumas, bet porą valandų jam būna gera [...] o sintetiniai kanabinoidai ten iš viso, jei ten dažnai vartoji, tai daržove tapsi. Ten iš viso stipriai labai kala [...]“ (tyrimo dalyvis – teisėsaugos atstovas, interviu Nr. 10).

Tiesa, viename iš interviu buvo iškelta abejonė, ar naujosios psichoaktyviosios medžiagos nėra pernelyg demonizuojamos, kaip tai anksčiau vyko su vadinamosiomis „tradicinėmis“ medžiagomis:

„[...] aš tą girdėjau, aš važiauvau šitam traukiny. Bet dabar, po patirties su tais žmonėm, po patirties tarptautiniam lygmeny, su žmonėm, kurie vartoja žinodami ir sąmoningai sintetinius kanabinoidus ir jiems jokie sparnai neišdygo. Aš jau drįstu kvestionuoti, nes... man atrodo, kad tai yra tas pats demonizavimo traukinys, į kurį prieš tai buvo išokusios ir kitos medžiagos [...]“ (tyrimo dalyvė – nevyriausybinės organizacijos atstovė, interviu Nr. 7).

Šis pastebėjimas yra ypač įdomus, turint omenyje tai, jog istoriškai prieš psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą nukreiptos medijų kampanijos savo struktūra yra ganėtinai panašios, skiriasi tik taikiny. Kaip nurodo C. Reinermanas, JAV pirmoji „narkotikų baimė“ (angl. *drug scare*) buvo susijusi su alkoholio prohibicija XVIII a. ir XIX a. pradžioje, XIX a. pabaigoje buvo priimtas pirmas prieš opiumą nukreiptas įstatymas San Franciske, XX a. pradžioje buvo fokusuojamasi į opiatus ir kokainą, septintajame dešimtmetyje politiniai ir moraliniai lyderiai LSD konceptualizavo kaip narkotiką, kuris skatina jaunimo maištą ir destrukciją, taip pat kelia pavojų genetikai, o paskutinė „narkotikų baimė“ buvo XX a. devintajame dešimtmetyje siejama su krekū (Reinerman C., 1994). XX a. pab. ir XXI a. pradžioje (ir ne tik Jungtinėse Valstijose, bet ir kitose valstybėse) prie to turbūt galima priskirti metamfetaminą ir naująsias psichoaktyviasias medžiagas bei sintetinius kanabinoidus. Tirtose spaudos publikacijose dažnai yra brėžiamos kanapių ir sintetinių kanabinoidų sąsajos su psichozėmis, priklausomybės, galinčios atsirasti vartojant kanapes, ar šizofrenijos išsivystymo rizika. Pavyzdžiui, žr. psichiatro nuomonę 15min.lt straipsnyje su

gąsdinančia antrašte „Psichiatras: vis daugiau psichozijų sukelia psichotropinės medžiagos“¹⁵³.

Pastebėtina, jog kai kurie spaudoje kalbintų ekspertų teiginiai yra kiek abejotini (ar netgi paremti mitais), atsižvelgiant į naujausių mokslinių tyrimų apie psichoaktyviųjų medžiagų poveikį rezultatus. Galima teigti, jog empirinės informacijos apie realią situaciją Lietuvoje trūksta, todėl dažnai remiamasi vieno ar kito profesinio lauko ekspertų nuomonėmis, kurios traktuojamos kaip neiškreiptai atspindinčios realią situaciją. Šiame kontekste derėtų pabrėžti, jog, siekiant subalansuotos nacionalinės narkotikų kontrolės politikos, ją reikėtų grįsti kiek įmanoma objektyvesniais, moksliniais tyrimais pagrįstais duomenimis, t. y. kalbėti apie irodymais pagrįstos politikos formavimą. Savo ruožtu irodymais pagrįsta politika nėra tiesiog ekspertinis žinojimas, kuris yra labai stipriai veikiamas profesinio lauko interesų bei konkrečios disciplinos ribų ir dėl to ganėtinai ribotas. Kaip nurodo R. Roomas, poveikio (politikos) studijas reikia atskirti nuo ekspertų žinojimo, kadangi pastarasis dažnai yra susijęs su žinojimu, įgytu profesiniu pagrindu ir sumaišant faktus su vertybėmis, kuriomis yra grindžiama kasdienė veikla. Kaip rodo patirtis, medicinos ar kitų profesijų praktinis žinojimas dažnai pasirodo klaidingas, kai susiduriama su gerai parengtu poveikio ar pasekmių tyrimu (Room R., 2008, p. 124). Kodėl taip atsitinka? Vieną iš galimų atsakymų pateikia T. Decorte'as, kuris pabrėžia, jog ekspertams yra būdingas

¹⁵³ „Tikrai „nekaltų“ dalykų pasaulyje labai mažai, o kanapės prie tokio apibūdinimo net nepriartėja! – įsitikinęs jis. – Nustatyta, kad apie 10-čiai procentų marichuanos vartotojų išsivystys priklausomybė, o jei jas pradėsite vartoti paauglystėje, kai kuriais duomenimis, šis skaičius padidėja iki 17-os ir daugiau procentų. Be to, žinoma, kad, vartojant kanapes, pablogėja dėmesys ir atmintis, sumenksta motyvacija. Nereikėtų pamiršti ir to, kad „kanapės“ jau nebėra vienalytis terminas, jų yra daugybė rūšių, kuriams sintetiniai kanabinoidai. Apklausus 80 tūkstančių narkotinių medžiagų vartotojų įvertinta, kad pavartojus sintetinių kanabinoidų tikimybė pasilinksminimą baigti ligoninės priėmimo – 30 kartų didesnė, nei vartojant „tradicinę“ marichuaną.“

Dar vienas pavojus, siejamas su kanapių vartojimu, yra padidėjusi šizofrenijos išsivystymo rizika. L. Bukelskis pasakoja, kad Skandinavijoje, Vokietijoje, Olandijoje ir kitur atliktais tyrimais įrodyta, kad kanapių vartojimas, ypač pradėjus tą daryti ankstesniame amžiuje, padidina šizofrenijos išsivystymo riziką, ypač jeigu šeimoje jau buvo sergančių šizofrenija ir žmogus turi genetinį polinkį šiam sutrikimui.“

Žr. Psichiatras: vis daugiau psichozijų sukelia psichotropinės medžiagos. 2017 m. vasario 20 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/sveikata/psichiatras-vis-daugiau-psichoziu-sukelia-psichotropines-medziagos-541-753362>> (žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 9 d.).

„tunelinis“ mąstymas, kai koncentruojamasi į ekstremalius atvejus ir tokiu būdu išsiugdomas labai šališkas požiūris į narkotikų vartojimo aspektus. Kliaujantis atitinkama praktine patirtimi pradedama tikėti, kad *visiems* vartotojams būdingos tokios pat charakteristikos ir visi jie elgiasi panašiu būdu. T. Decorte'as nurodo, jog daug jo sutiktų teisėjų manė, kad narkotikų vartojimas visada susijęs su nusikalstamu elgesiu, o greitosios pagalbos šeimos gydytojai bei medicinos seserys kiekvieną narkotikų vartotoją siejo su stipriu apsinuodijimu, kepenų disfunkcija, koma bei potencialia mirtimi. Priklausomybių gydymo ekspertai savo ruožtu buvo absoliučiai įsitikinę, jog nuo narkotikų priklausomi pacientai, kuriuos *jie* mato, yra didžioji dalis visos narkotikus vartojančios populiacijos, o rekreaciniai bei kontroliuojantys vartojimą vartotojai, apie kuriuos kalba pats T. Decorte'as, yra tiesiog preliminarioje neišvengiamos priklausomybės stadijoje (Decorte T., 2011, p. 35). Siekiant išvengti tokio iškreipto požiūrio generuojamų netikslumų, R. Roomas psichoaktyviųjų medžiagų politikos atžvilgiu siūlo pereiti prie įrodymais pagrįstos politikos, o tai reikalauja investicijų analizuojant faktus, kurie gali būti naudojami formuojant politiką (Room R., 2008, p. 125). Taigi, nenuvertinant ekspertų (tiek darbo autoriaus apklaustų, tiek ir pateikusių interviu visuomenės informavimo priemonėms) pateiktų išvalgų vertės, jų teiginių atžvilgiu laikytina kritinė distancija, turint omenyje eksperto atstovaujama profesinę sritį, teiginių pagrįstumą moksliniais tyrimais (taip pat galima tų tyrimų selektyvų atrinkimą) ir t. t.

Kitas svarbus tirtų publikacijų bruožas – kanapių pateikimas kaip „vartų atvėrėjo“ (plačiai vartojamas mokslinėje literatūroje terminas yra *gateway drug*), nuo kurių pereinama prie stipresnių narkotikų, nors kartu stengiamasi akcentuoti, kad „silpnų“ narkotikų nėra. Taigi, egzistuoja savotiškas kognityvinis disonansas, kai, viena vertus, kanapės nėra laikomos „lengvu“ narkotiku (nes tokių neva nėra), o kita vertus, kaip didžiausias jų pavojus yra būtent tai, kad pereinama prie „sunkesnių“ (nors, remiantis pirmu teiginiu, jokių sunkesnių nėra, nes visi vienodai sunkūs). Šiame kontekste atsiranda specifinė socialinė grupė – buvę (ar esami) sunkiųjų narkotikų (iš esmės – opiatų) vartotojai, kurie, remdamiesi savo patirtimi, akcentuoja būtent kanapių kaip „vartų atvėrėjo“ pavojų. Tipinė antraštė publikacijoje portale *15min.lt*: „Tabore medikų iš mirties nagų išplėštas narkomanas prisipažino: viskas prasidėjo nuo „žolės“¹⁵⁴. Šiuo atveju matyti klasikinis narkotikų baimių

¹⁵⁴ *Balkūnas V.* Tabore medikų iš mirties nagų išplėštas narkomanas prisipažino: viskas prasidėjo nuo „žolės“. 2017 m. gegužės 10 d. [interaktyvus]. Prieiga per

kurstymo pavyzdys – vartotojas įvardijamas kaip „narkomanas“, kurį medikai išgelbėjo nuo mirties prie taboro, ir iki tokios būsenos jis neva priėjo pradėjęs nuo kanapių. Šiame kontekste paminėtini I darbo dalyje aptariamai moksliniai tyrimai, remiantis kuriais tokio ryšio egzistavimui tvirtų įrodymų nėra, be to, menkai tikėtina, kad sunkiųjų narkotikų vartotojai kanapes pradėjo vartoti anksčiau nei alkoholį, tabaką ar kofeiną, t. y. legalias ir plačiai prieinamas psichoaktyvias medžiagas. Interviu darbo autoriui davę ekspertai nebuvo vieningo požiūrio, dalis jų akcentavo kanapių ir stipriųjų narkotikų tarpusavio ryšį:

„[...] taip, ir mokslinės studijos irgi įrodo, kad netgi medicininės kanapės skyrimas žmones paskatina labiau rinktis kitas narkotines priemones, negu šiaip alkoholis, pavyzdžiui [...]“ (tyrimo dalyvė – šeimos gydytoja, interviu Nr. 15).

„[...] man atrodo, kaip ir visos psichoaktyvios medžiagos, jinai (*kanapės – aut. past.*) visuomenei nėra į naudą, ta prasme piktnaudžiavimas, kadangi žmonės patys kaip individai saiko neturi, tai tas vėliau gali peraugti į... dažniausiai perauga į nesaikingą vartojimą, prie stipresnių narkotinių medžiagų vis. Tolerancija didėja, didėja... [...]“ (tyrimo dalyvis – policijos pareigūnas, interviu Nr. 14).

Kiti tuo tarpu nesutiko (antroji iš žemiau cituojamų nuomonių, tiesa, kiek nuosaikesnė nei pirmoji), kad kanapės yra tas lemiamas veiksnys, kuris paskatina sunkiųjų narkotikų vartojimą ateityje:

„[...] aš ne pirmąkart šitą klausimą girdžiu. Ir žiniasklaidoj, ir ypač politikų tarpe labai gajū nuomonė, kad kanapė paskatina kitų, sunkesnių narkotikų vartojimą. Tai yra, mano nuomone, visiškai *bullshitas*, tai yra mitas, stereotipas, ir jeigu atsakingai pasižiūrėjus į statistiką, kurios nėra šiaip jau tokios, tai narkotikų arba kanapės, arba alkoholio pradėjimas vartoti ir tolesnė, reiškia, eiga, dinamika priklauso nuo absoliučiai kompleksinių priežasčių. Tai yra šeima, tai yra mokykla, tai yra gatvė, tai yra psichologija, tai yra socialiniai dalykai, ir šitas teiginys, kad pereinama prie sunkesnių narkotikų, aš čia kategorišką turiu nuomonę – tai yra absoliutus *bullshitas* [...] (tyrimo dalyvis – NVO atstovas, interviu Nr. 4).

„[...] tikriausiai kai kuriems žmonėms kai kuriose situacijose gali. Bet dėti lygybės ženklą, kad pradėjai vartoti, reiškia, na kaip su heroinu, tarkim, ar su

internetą: <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/savaitgali-tabore-is-mirties-nagu-istrauktas-narkomanas-pradejau-nuo-zoles-56-794420>> (žiūrėta 2018 m. birželio 1 d.).

sunkiais narkotikais ta priklausomybė gana greitai pradeda vystytis. Aš labai stipriai abejoju, ar lygybės ženklą galima dėti. Taip, gali būti, kad turėsime daug istorijų, nemažai istorijų, kad štai pradėjau vartoti kanapes, o po to pabandžiau tą, o po to tapau narkomanu. Bet dauguma tokių kanapių vartotojų yra, tai tikrai labai abejotina [...]“ (tyrimo dalyvis – politikas, interviu Nr. 12).

Pabrėžtinas ir kitas svarbus aspektas, susijęs su aukščiau pateiktu pavyzdžiu – psichoaktyviųjų medžiagų diskursui (taip pat ir lietuviškame kontekste) būdingas bruožas, jog yra pernelyg konceptuojamasi į *pačią psichoaktyviąją medžiagą* ir jos savybes, kitus faktorius iš dalies ar visiškai ignoruojant. Kaip nurodo J. P. Morganas ir L. Zimeris, didelė dalis ekspertų yra linkę stipriai akcentuoti farmakologinį medžiagos poveikį vartotojų atžvilgiu ir toks mąstymo būdas dažnai degeneruoja į tam tikrą „farmakocentrizmo rūšį“, kai vartotojo (jo asmenybė, jo vertybių ir įsitikinimų sistema, vartojamos medžiagos paskirtis jam pačiam) ir socialinės aplinkos vaidmuo atskleidžiamas nepakankamai (Morgan J. P., Zimer L., 1997). Tokiu būdu ir lietuviškas kanapių diskursas dažnai yra formuojamas apie pačias kanapes (sukelia ar nesukelia priklausomybę, koks vartojančiųjų procentas, „vartų atvėrėjas“ ar ne, skatina ar neskatina psichozes/šizofreniją ir t. t.).

Grįžtant prie publikacijų analizės, galima apibendrinant pastebėti, jog viešai apie kanapių vartojimą dažniausiai kalba tik „buvę narkomanai“ ir pateikia jį iš probleminio kampo („viskas prasidėjo nuo žolės“), praktiškai nėra viešų asmenų, kurie būtų pripažinę, kad vartoja ar vartojo kanapes, išskyrus kelis išimtinius atvejus (pvz., garsaus aktoriaus interviu naujienu portalui ištrauka¹⁵⁵, tačiau jo statusas (kaip pramogų verslo atstovo) leidžia tai daryti, skirtingai, tarkim, nuo politikų, verslininkų ar aukštų valdininkų). Kaip nurodo belgų kriminologas T. Decorte'as, žmonės sudėtinga įkalbinti dalyvauti net ir anoniminiuose tyrimuose apie narkotikų (aptariamą atveju – kanapių ir kokaino) vartojimą dėl tokių priežasčių: jie yra garsūs, užima aukštas pareigas, turi šeimą ar dirba narkotikų kontrolės lauke patys; ir jie visi

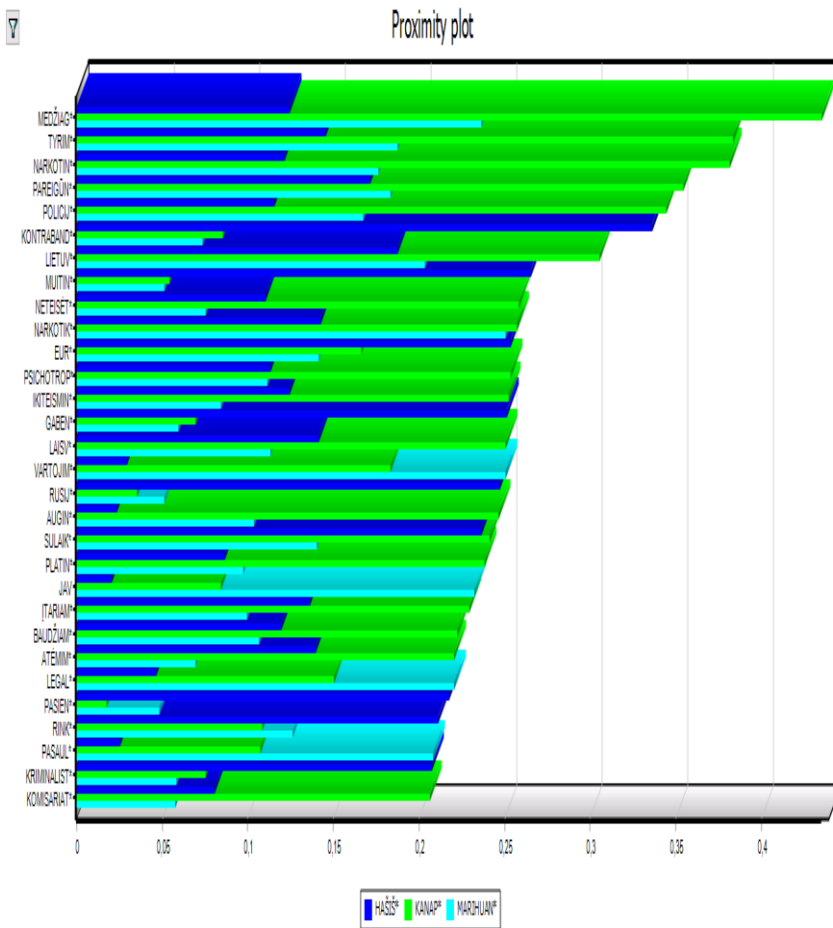
¹⁵⁵ „Tokius sprendimus G. Savickas vadino „šventų bizūnų“ politika ir atviravo su draugais taip pat ne kartą vartojęs marihuanos, dalyvavęs ir susibūrimuose, kur stebėjo rūkant suklines kitus. „Aš tikrai būčiau teistas. Kelis kartus teistas. Tačiau aš niekada jos nepirkau, nei pripratau, nei ką. Bet galima sakyti, kad, taip, aš esu narkomanas, nes buvusių narkomanų nėra.“

Žr. *Pukenė R.* A. Armonaitės ir G. Savicko pokalbyje apie „žolę“ – atviri prisipažinimai. 2017 m. lapkričio 7 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/a-armonaites-ir-g-savicko-pokalbyje-apie-zole-atviri-prisipazinimai.d?id=76274359>> (žiūrėta 2018 m. sausio 25 d.).

bijo būti „atrasti“ kaip „narkotikų vartotojai“. Tokiu būdu nelegalus psichoaktyviųjų medžiagų statusas sukelia didelių sunkumų sudarant tyrimo imtis ir tirti vartotojus, kurie yra gerai integruoti į visuomenę, kadangi pastarieji turi daug ką prarasti (Decorte T., 2011, p. 34).

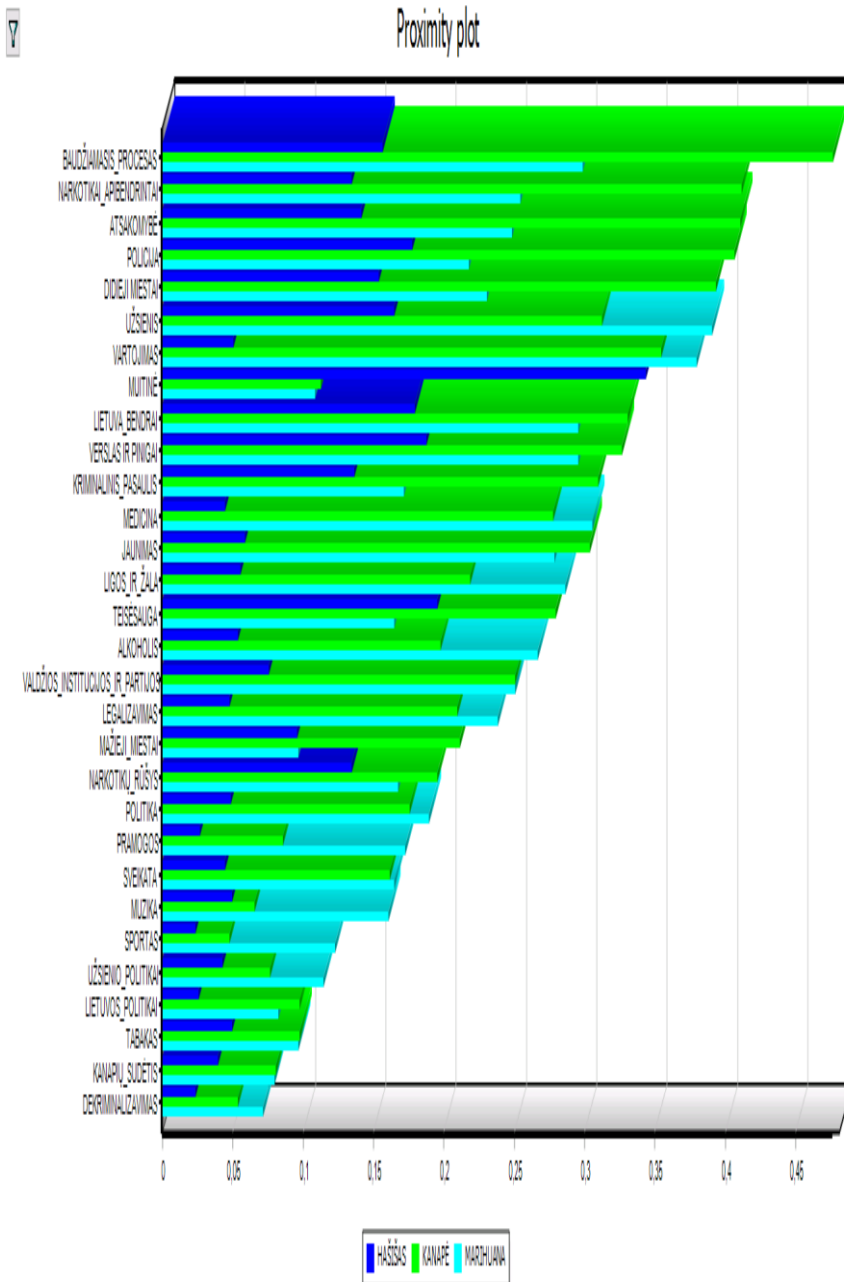
Tekstyno duomenų turinio analizė atskleidė trijų pagrindinių portalų publikacijų apie kanapes prasminę struktūrą, kuriai būdingi specifiniai bruožai. Atskirų raktinių žodžių artimumo tekstuose analizė (*Wordstat* funkcija *Proximity Plot*) parodė, jog raktiniai žodžiai *kanapės*, *marihuana* ir *hašišas* atsiranda skirtinguose kontekstuose. Kanapių atžvilgiu 5 artimiausi žodžiai pagal Jaccardo koeficientą buvo *medžiag**, *tyrim**, *narkotin**, *pareigūn**, *policij**, marihuanos atveju – *narkotik**, *vartojim**, *medžiag**, *JAV ir legal**, o hašišo – *kontraband**, *muitin**, *eur**, *gaben**, *Rusij** (žr. 14 pav.).

14 paveikslas. Raktinių žodžių hašiš*, kanap* ir marihuan* artimumas (proximity)

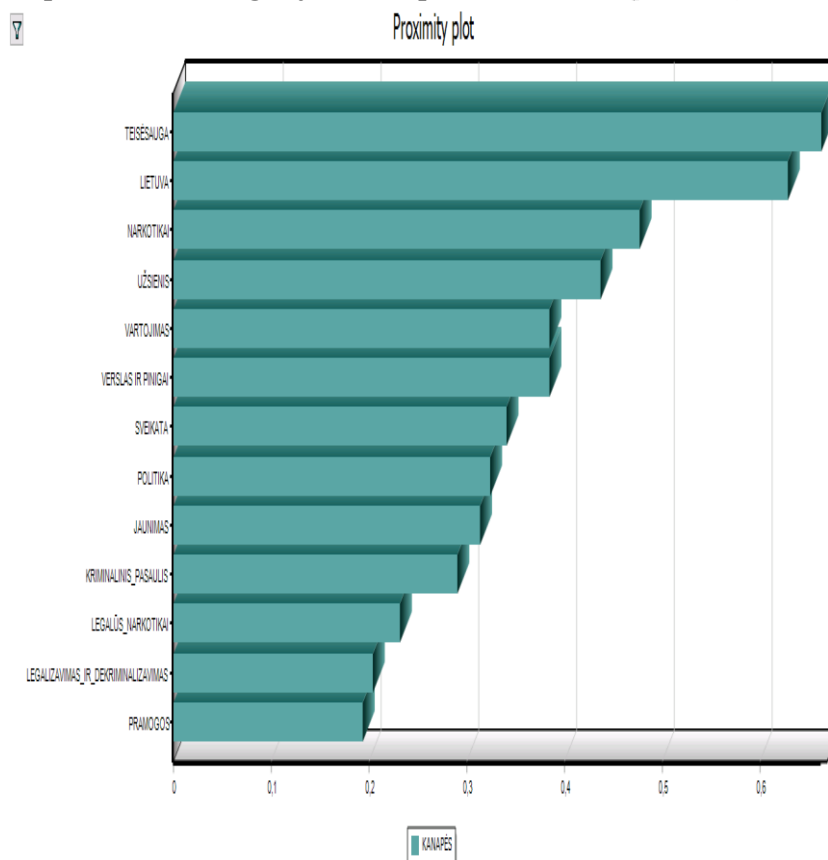

Nesunku nuspėti, jog taip yra greičiausiai todėl, kad kanapės dažniausiai figūruoja naujienose apie teisėsaugos pareigūnų sulaikytus asmenis ar teismo procesus (kadangi toks yra oficialiuose dokumentuose vartojamas terminas), hašišas – naujienose apie sulaikytus didelius jo kiekius (paprastai keliaujančius tranzitu į Rusiją), o marihuana – verstiniuose straipsniuose ir užsienio naujienose. Užsienio naujienos dažniau yra teigiamo arba neutralaus pobūdžio, aprašomos legalizavimo JAV iniciatyvos, akcentuojama surenkami mokesčiai. Dalis naujienų yra pramoginio pobūdžio, siejant kanapių rūkymą su pramogų verslo žvaigždžių gyvenimo stiliumi. Šiuo atveju galima pastebėti įdomų paradoksą – JAV terminas „marihuana“ bent jau anksčiau turėjo gana neigiamą konotaciją ir buvo asocijuojamas su tam tikrais vartojimo pavojais bei ispanakalbių etnine mažuma, o Lietuvoje jis įgyja gana teigiamą prasmę, kadangi mažiau vartojamas kriminaliniame kontekste ir dažniau pasirodo legalizavimo diskurse. Panašūs rezultatai gaunami ir lyginant „kanapės“, „hašišo“ ir „marihuanos“ subkategorijas kitų subkategorijų kontekste (žr. 15 pav.), o lyginant visos kanapių kategorijos sąryšius su kitomis kategorijomis, neabejotinai dominuoja „teisėsaugos“ kategorija (žr. 16 pav.).

15 paveikslas. Subkategorijų „hašišas“, „kanapės“ ir „marihuana“ artimumas (*proximity*)

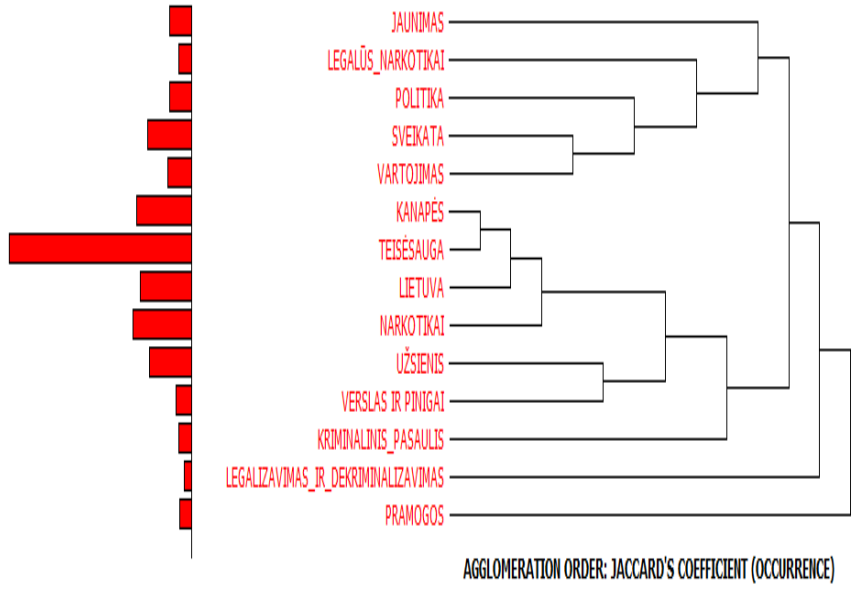
16 paveikslas. Kategorijos „kanapės“ artimumas (*proximity*)

Analizuojant pagrindinių kategorijų tarpusavio ryšius, pats svarbiausias, tai matyti jau ir iš prieš tai nagrinėtų duomenų, yra stipriausią ryšį turintis „kanapių-teisėsaugos“ klasteris (žr. žemiau pateikiamą dendrogramą 17 paveiksle ir duomenų žemėlapi priede Nr. 5), prie kurio jungiasi „Lietuvos“ ir „narkotikų“ kategorijos. Taigi, dominuojanti kanapių diskurso dalis yra vietinės naujienos, susijusios su baudžiamuoju persekiojimu bei kanapėms figūruojant bendrame nelegalių psichoaktyviųjų medžiagų fone. Tokia kriminalizavimu persmelkta kanapių diskurso struktūra visų pirma yra susijusi su šios psichoaktyviosios medžiagos nelegaliu statusu. Atitinkamai toks diskurso pobūdis veikia ir kaip vienas iš egzistuojančio griežto teisinio režimo legitimavimo būdų. Kalbant R. Quinney terminais, istoriškai kultūrinėje erdvėje (nagrinėjamu atveju – Lietuvos) laipsniškai susiformavusios nusikaltimų koncepcijos (nagrinėjamu atveju susijusios su kanapių vartojimu kaip nusikalstamu elgesiu) ir su tuo siejama mitologija yra skleidžiamos

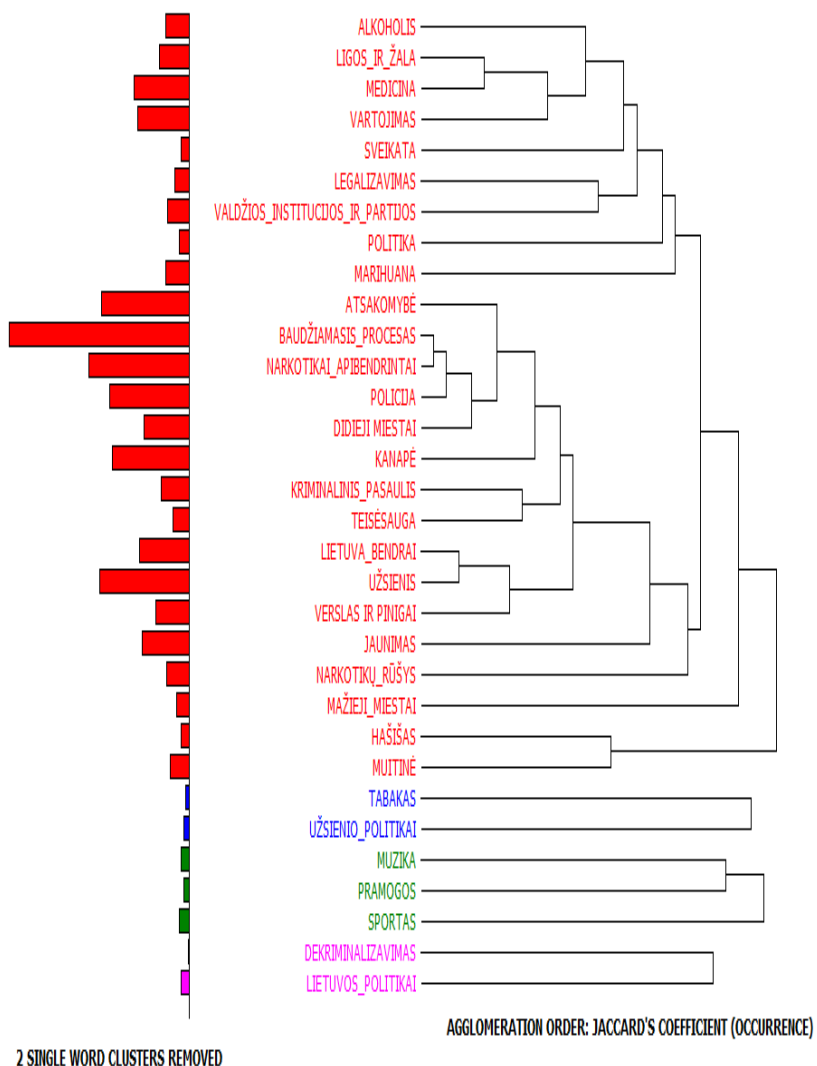
visuomenei per masines medijas, kurias jis išskiria kaip vienus iš svarbiausių nusikaltimų koncepcijų sklaidos veikėjų. Masinių medijų visuomenėje paskleistos nusikaltimų koncepcijos tampa pagrindu visuomenės požiūriui į realybę (Quinney R., 1970, p. 280–281, 285). Tiesa, šis procesas nėra statiškas, o priklauso nuo besikeičiančios interesų struktūros visuomenėje.

17 paveikslas. Klasterinės kategorijų analizės dendrograma

Subkategorijų klasterinė analizė (žr. dendrogramą paveiksle Nr. 18 ir duomenų žemėlapi priede Nr. 6) atskleidė iš esmės panašius rezultatus, kaip matyti, teisėsaugos pagrindinei kategorijai priklausančių subkategorijų ryšiai yra patys stipriausi ir kanapės dažnai apibendrintai įvardijamos kaip „narkotikai“ baudžiamajame procese. Labai stiprus klasteris yra „baudžiamasis procesas-narkotikai apibendrintai“, prie kurio jungiasi subkategorijos „policija“, „didieji miestai“, „atsakomybė“ ir „kanapė“.

18 paveikslas. Klasterinės subkategorijų analizės dendrograma

Kalbant apie požiūrį į galimą kanapių kontrolės reformą (žr. pav. Nr. 19 dėl dekriminalizavimo ir legalizavimo subkategorijų artimumo su kitomis subkategorijomis), dekriminalizavimas atsiranda subkategorijų „Lietuvos politikai“ ir „Valdžios institucijos ir partijos“ kontekste ir tai pirmiausia sietina su Seimo atmestais projektais dėl psichoaktyviųjų medžiagų dekriminalizavimo 2017 m. pavasario ir rudens sesijose. Šiame kontekste pažymėtina, jog kanapių legalizavimo atžvilgiu tyrimo dalyviai buvo nevienareikšmės nuomonės (teisėsaugos atstovai buvo prieš), o dekriminalizavimui daugelis pritarė, ir tai siejama su narkotikų (ypač kalbant apie sunkiuosius narkotikus) problemos **medikalizavimu**, t. y. laipsnišku perėjimu iš baudžiamosios teisės į sveikatos politikos lauką:

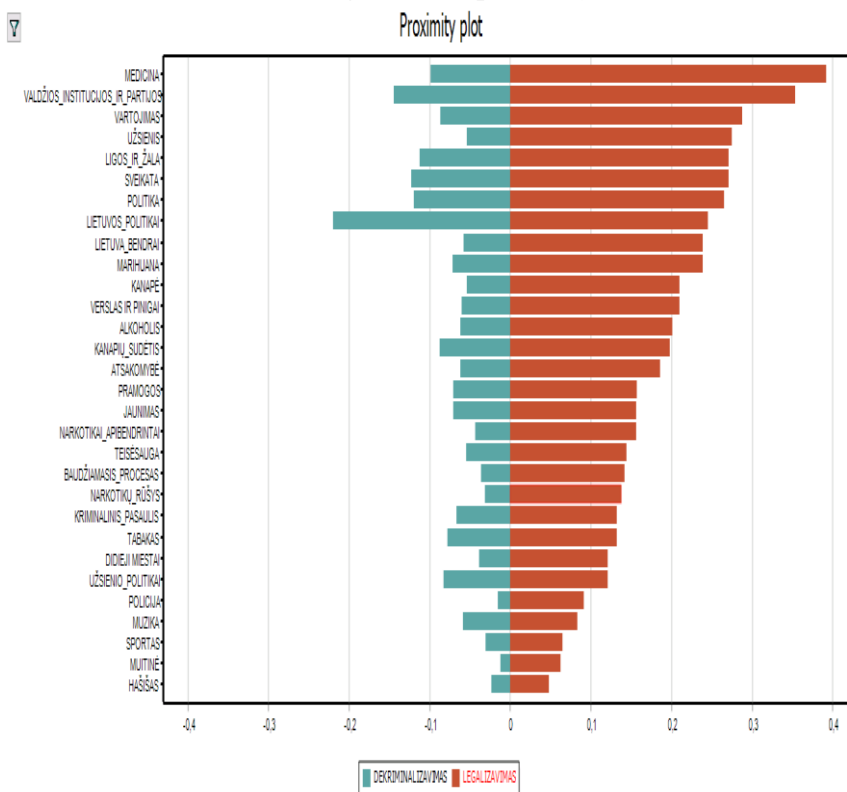
„[...] tie, kurie vartoja, jie gal yra ligoniai, pripratę jau, juos galbūt reikia gydyti [...]“ (tyrimo dalyvė – teisėja, interviu Nr. 11).

„[...] iš tiesų yra išpūdis, kad pastaruoju metu tas karo su narkotikais, tokio visiško užkardymo diskursas stipriai keičiasi. Daugiau yra žiūrima į kokią tiksliai poveikį turi, lyginant su kitom psichoaktyviom medžiagom, tabaku, alkoholiu. Labiau kalbama apie laisvą pasirinkimą, atsakingą pasirinkimą ir galimybes vartoti saugiai, labiau kalbama apie priklausomybių traktavimą kaip ligų, kurias jau reikia gydyti, bet ne kaip apie kažkokią tai socialinę nuodėmę [...]“ (tyrimo dalyvis – politikas, interviu Nr. 12).

Tuo tarpu legalizavimas daugiau sietinas su medicinos subkategorija bei diskusija dėl medicininių kanapių įteisavimo. Kaip tokių diskusijų katalizatorius šiame kontekste paminėtinas ir 2016 bei 2017 m. balandžio 20 d. Vilniuje vykusios bei nemažai medijų dėmesio sulaukusios „Kanapių kultūros dienos“, kuriose buvo keliami medicininių bei rekreacinių kanapių dekriminalizavimo bei legalizavimo klausimai. Taigi, nepaisant stipraus kriminalinio dėmens viešajame kanapių diskurse, sveikatos arba gydomasis dėmuo taip pat yra gana ryškus ir tai sietina tiek su žalos mažinimo doktrinos stiprėjimu pasaulyje, tiek ir su biologinių-medicininių teorijų stipriomis pozicijomis psichoaktyviųjų medžiagų tyrimo lauke. Atitinkamai medicinos sektoriui atstovaujančios interesų grupės yra pakankamai „girdimos“ visuomenėje, jų nariai pozicionuojami kaip ekspertai ir pagrindiniai srities žinovai.

Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, jog legalizavimas gan stipriai siejamas su subkategorija „Verslas ir pinigai“, o dekriminalizavimo atveju tai nėra itin reikšminga. Taigi, legalizavimas dažnai yra pateikiamas ir kaip tam tikra ekonominė nauda (surinktų mokesčių ar sutaupyto lėšų pavidalu), o dekriminalizavimo atveju yra pasitelkiami kitokie argumentai.

19 paveikslas. Dekriminalizavimo ir legalizavimo subkategorijų artimumas su kitomis subkategorijomis (*proximity*)

Dekriminalizavimo kontekste atkreiptinas dėmesys ir į Lietuvos psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės politikos priklausymą nuo tarptautinio (visų pirma – Europos Sąjungos) konteksto:

„[...] kitas dalykas, Lietuva gi yra Europos Sąjungos šalis ir visą laiką reikės žiūrėti į tai, ką daro kitos Europos Sąjungos šalys. Jeigu kitos Europos Sąjungos šalys dekriminalizuoja, žiūri daugiau mažiau pro pirštus arba tiesiog leidžia vartoti tam tikrose vietose, tam tikrom sąlygom arba augintis savo reikmėm, kodėl už kelių šimtų kilometrų esantys žmonės už laikymą santykinai nedidelio kiekio gauna iš karto baudžiamąją atsakomybę ir kitą sykį yra sodinami į kalėjimą [...]. Man atrodo, turėtų būti nu, jeigu politiškai, reiškia, esam vienam dideliu dariny, tai turėtų būti tam tikras nuoseklumas tuose draudimuose ar sankcijose [...]“ (tyrimo dalyvis – politikas, interviu Nr. 12).

Įdomu pastebėti, jog „Idėja Lietuvai“ akcijos metu pati populiariausia idėja buvo daugiausia visuomenės palaikymo (5191 balsas ir tai 6 kartus viršijo antrą pagal populiarumą idėją, kuri surinko 860 balsų) sulaukusi idėja

„Įteisinti psichoaktyvių kanapių naudojimą psichinės ir fizinės sveikatos gerinimui (rekreacijai)“¹⁵⁶, tačiau ekspertų įgyvendinimui buvo parinktos trys kitos idėjos, taigi projektą vertinantys ekspertai, kurie atstovauja dominuojantiems visuomenės segmentams arba, kitaip tariant – „elitui“, buvo gana skeptiškos nuomonės. Tiesa, turėtina omenyje, kad gan didelis pačios idėjos palaikymas (iš dalies ir dėl legalizavimo aktyvistų vykdytos „mobilizacijos“) dar nereiškia, kad didžioji dalis visuomenės ją palaikytų. Kaip teigia Vytauto Didžiojo universiteto mokslininkas psichologas V. Legkauskas, nors pagal žalą alkoholis nė vienam narkotikui nenusileidžia, tačiau diskusijos apie pasirinkimo laisvę baigiasi ir BK taikymas prasideda tada, kai visuomenė pasiekia tam tikrą kritinį susitarimo tašką ir nusprendžia, kad tam tikras elgesys yra absoliučiai žalingas. Pasak šio mokslininko, „visuomenėje yra dominuojantis sutarimas, kad marihuana yra blogai ir viskas, – nuo tos vietos prasideda Baudžiamasis kodeksas. Niekas rimtai nekalba apie pasirinkimo laisvę marihuanos atžvilgiu, nors realiai alkoholis yra stipriai didesnę ir greitesnę žalą daranti medžiaga negu marihuana“¹⁵⁷. Su šiuo teiginiu galima sutikti, tačiau turėtina omenyje tai, kad tariamas visuomenės „konsensusas“ savaime neatsiranda, o yra stipriai veikiamas savo interesus ginančių visuomenės segmentų. Apie didesnę alkoholio žalą individui bei visuomenei sutiko ir dauguma interviu davusių ekspertų, pavyzdžiui:

„[...] kalbant apie žalą aplinkiniams, tai alkoholio žala yra labai didžiulė. Kalbant apie žalą pačiam žmogui, vėlgi, alkoholis pagal tuos tyrimus yra žalingesnis [...]“ (tyrimo dalyvis – psichologas, interviu Nr. 9).

„[...] aš manau, kad apsvaigę nuo alkoholio padaro daug daugiau blogybių, negu nuo kanapių [...]“ (tyrimo dalyvis – valstybės tarnautojas, interviu Nr. 13).

Tai, kad požiūris į **legalizavimą** vis dar yra neigiamas, pagrindžia ir „Eurobarometro“ duomenys (tiesa, ne patys naujausi), remiantis kuriais 2014

¹⁵⁶ Įteisinti psichoaktyvių kanapių naudojimą psichinės ir fizinės sveikatos gerinimui (rekreacijai). Aut. Tamobar P. ir Staneika D. Idėja Lietuvai [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<<https://www.idejalietuvai.lt/idejos/ideja/293>> (žiūrėta 2018 m. birželio 7 d.).

¹⁵⁷ Psichologas: net neverta leisti į diskusijas apie atsakingą alkoholio vartojimą. Vakarų ekspresas, ELTA, 2017 m. gegužės 18 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.ve.lt/naujienos/visuomene/psichologija/psichologas-net-neverta-leistis-i-diskusijas-apie-atsakinga-alkoholio-vartojima-1554516/>> (žiūrėta 2018 m. gegužės 12 d.).

metais 70 proc. 15–24 m. amžiaus jaunimo Lietuvoje manė, kad kanapės ir toliau turi likti uždraustos (26 proc. manė, kad jos turėtų būti reguliuojamos, o 2 proc. – kad prieinamos be apribojimų), daugiau taip manusių buvo tik Rumunijoje (86 proc.), Kipre ir Latvijoje (72 proc.). Pats liberaliausias šiuo klausimu buvo čekų (71 proc. manė, kad kanapės turėtų būti reguliuojamos), airių ir italų jaunimas (po 56 proc. taip manusių, beje, tarp italų buvo didžiausias skaičius manusių, kad kanapės turėtų būti prieinamos be jokių apribojimų – 10 proc.)¹⁵⁸. Įdomu tai, kad lietuviai ir rumunai taip pat buvo tarp daugiausia manančių, kad turėtų būti uždraustas alkoholis (17 proc. Lietuvoje ir 15 proc. Rumunijoje) ir tabakas (atitinkamai 25 proc. ir 29 proc.)¹⁵⁹.

Kanapių **dekriminalizavimas** sulaukia gerokai didesnio visuomenės palaikymo, remiantis 2018 m. kovo 2–10 d. „Vilmorus“ atliktos reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos rezultatais, 55,3 proc. sutiktų, kad už nedidelio kiekio kanapių turėjimą būtų taikoma administracinė, o ne baudžiamoji atsakomybė, 19,1 proc. nenorėtų pokyčių šioje srityje, o 25,6 proc. nuomonės šiuo klausimu neturėjo¹⁶⁰. Taigi, remiantis šios apklausos rezultatais, konstatuotina, jog viešoji nuomonė šiuo metu yra palanki dekriminalizavimui, nors Seimo dauguma 2017 metais net du kartus tokias iniciatyvas atmetė, o valdančiųjų lyderiai apie tai buvo neigiamos nuomonės. Tyrimo metu kalbinti ekspertai legalizavimo atveju buvo įvairių nuomonių, tačiau dėl dekriminalizavimo gana vieningi, iš esmės pritardami, kad psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas yra **sveikatos** problema:

„[...] tiesiog mes suprantam, kad tai yra liga, priklausomybė [...] į tuos žmogelius mes turim kažkaip globaliau žiūrėti. Ir juos priimti domėn kaip ligonius [...] nes dabar mes turim tik baudžiamąją atsakomybę. [...] galėtų būti administracinė atsakomybė ir visas kitas kompleksas priemonių, kodėl tas žmogus turėtų būti jau mūsų globojamas. Nė vienas, turintis vieną, du, tris

¹⁵⁸ Young People and Drugs Report. Flash Eurobarometer 401, p. 40 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/flash/fl_401_en.pdf> (žiūrėta 2018 m. gegužės 12 d.).

¹⁵⁹ *Ibid.*, p. 42, 44.

¹⁶⁰ *Miškinis V.* Kanapių dekriminalizavimą palaiko daugiau nei pusė lietuvių, prieš – vos penktadalis. 2018 m. kovo 23 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/kanapiu-dekriminalizavima-palaiko-daugiau-nei-puse-lietuviu-pries-vos-penktadalis-59-944712>> (žiūrėta 2018 m. birželio 16 d.).

pakuotes ar ten tas dozes, jis nėra pardavėjas ar lengvas pirkėjas. Jis jau turi priklausomybę, šiokią tokią [...]“ (tyrimo dalyvė – prokurorė, interviu Nr. 1).

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog iniciatyvas dėl nedidelio narkotikų kiekio dekriminalizavimo ir kanapių įteisinimo medicininėms reikmėms palaikė ir sveikatos apsaugos ministras, kuris, beje, išreiškė neigiamą nuomonę dėl galimo kanapių legalizavimo kaip pavojingo dalyko¹⁶¹. Turint omenyje ir Europos Sąjungos palankų požiūrį į žalos mažinimo priemones, JT ir PSO siūlymus nebausti vartotojų kriminalinėmis bausmėmis, konstatuotina, jog narkotikų vartojimas savo reikmėms vis labiau yra suvokiamas ne kaip teisinė, o kaip medicininė problema, t. y. vyksta **problemos medikalizavimo** procesas. Kalbant apie atskiras interesų grupes, galima sakyti, jog Lietuvoje pagrindinės iš jų yra medikai ir teisėsaugos atstovai, jos abi viešojoje erdvėje nepalaiko kanapių legalizavimo idėjos (su išimtimi dėl medicininių kanapių), tačiau nuomonės dėl dekriminalizavimo yra labiau poliarizuotos. Šiuo atveju, nepaisant stiprėjančios paramos kanapių dekriminalizavimui, pažymėtina tai, jog, anot J. Kingdono, politiniai procesai visgi nėra linijiniai ar „racionalūs“: „galimybių langai“ politinėms bendruomenėms savo darbotvarkėms propaguoti atsidaro ir užsidaro nuolat besikeičiančiame ir netvarkingame socialiniame kraštovaizdyje (Kingdon J., 1995).

Analizuojant lietuvišką kanapių kontrolės diskursą per narkotikų baimių prizmę, pasitelktina C. Reinarmano narkotikų baimių socialinio konstravimo schema, turinti tokius sudėtinius elementus:

- tiesos grūdas;
- medijų padidinimas;
- politiniai moralės antreprenieriai;

¹⁶¹ „Jei mes kalbame apie pacientus, o ne apie parūkymą parke, ir apie pagalbą žmonėms, kurie kenčia ir gali išvengti skausmų, tai būtų kvaila būti prieš, kad žmonės galėtų pasigerinti savo būklę“, – sakė A. Veryga. Ministras tik siūlė šio klausimo nesusipainioti su kanapių rūkymo pramogai įteisinimu. „Aš ne kartą esu kartojęs, galiu ir dar kartą pasakyti, kad nereikėtų šito tik supainioti su pramoginėmis kanapėmis ir legalizavimu, o visi būdai, sprendiniai, kurie yra susiję su pacientais ir su pagalba sergantiems žmonėms, yra tinkami, reikėtų ieškoti būdų, kalbant tiek apie preparatus, kurie jau yra gal kažkur pagaminti, tiek apie tokius, kurie yra kuriami ir galėtų būti bandomi“, – sakė A. Veryga.“

Žr. *Plikūnė D.* A. Veryga iš principo ne prieš medicininių kanapių įteisinimą, bet ragina nesusipainioti. 2017 m. rugsėjo 29 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/a-veryga-is-principo-ne-pries-medicininiu-kanapiu-iteisinima-bet-ragina-nesusipainioti.d?id=75909869>> (2018 m. kovo 27 d.).

- profesinės interesų grupės;
- istorinis konflikto kontekstas;
- narkotikų vartojimo būdo susiejimas su „pavojinga klase“;
- narkotiko padarymas plataus masto visuomenės problemų atpirkimo ožiu

(žr. Reinerman C., 1994, p. 96).

Konstatuotina, jog tik kai kurie iš minėtos schemas elementų yra būdingi Lietuvos viešajam kanapių kontrolės diskursui. Pavyzdžiui, tai pasakytina kalbant apie **tiesos grūdą** ir **žiniasklaidos padidinimą** – šį diskurso bruožą galima pastebėti publikacijose apie „purkštą žolę“, kai visai kitokios cheminės sudėties psichoaktyviosios medžiagos (sintetiniai kanabinoidai) yra pateikiamos kaip „klasikinės“ kanapės, kurios yra nupurkštos neaiškios kilmės psichotropinėmis medžiagomis ir vartotojai tokiu būdu yra apgaunami, ir dėl to kyla didelis pavojus sveikatai ar gyvybei. Žinoma, atvejų, kai nupurškiamos pluoštinės kanapės, pasitaiko, tačiau nėra duomenų, jog tai yra labai paplitęs reiškinys. Lietuvos psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės lauke aktyviausiai veikia jau anksčiau minėtos **profesinės interesų grupės** – teisėsaugos atstovai ir medikai. Beje, kalbant apie medikus, tai pastaruoju metu galima pastebėti vis stipresnį kai kurių medikų ir medicinos įstaigų atstovų interesą medicininių kanapių legalizavimo kontekste, pvz., Nacionalinio vėžio instituto direktorius palaiko šią iniciatyvą¹⁶². Lietuvoje nėra pakankamai ryškių figūrų (tokių kaip H. Anslingeris JAV ar N. Bejerotas

¹⁶² „Anot F. Jankevičiaus, paskutiniaisiais metais padidėjo susidomėjimas mediciniais kanabinoidais. Jo teigimu, mokslinėje literatūroje daugėja pranešimų, klinikinių tyrimų apie sėkmingą kanabinoidų panaudojimą, malšinant lėtinį, onkologinį skausmą.

Specialistas prideda, kad tyrimai rodo, jog kanabinoidai teigiamai veikia ir onkologinėmis ligomis sergančių pacientų nuotaikų svyravimą, gerina jų apetitą.

„Jie sėkmingai naudojami ir kitų ligų atvejais, bet tai yra pirminiai pranešimai apie pirminius klinikinius tyrimus, beje, labai sėkmingus. Šie tyrimai skatina tolimesnius didesnės apimties tyrimus šioje srityje. Dar galiu pridurti, kad kanabinoidų panaudojimas legalizuotas ne tik mūsų kaimyninėse Europos šalyse. Jų panaudojimui pritaria ir Europos vaistų agentūra (EMA), kurios balsas yra pagrindinis sprendžiant vienokių ar kitokių vaistų medicininį naudojimą“, – akcentuoja F. Jankevičius.“

Žr. Nacionalinio vėžio instituto direktorius: būtina legalizuoti kanabinoidus. 2017 m. rugsėjo 29 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/nacionalinio-vezio-instituto-direktorius-butina-legalizuoti-kanabinoidus-56-860564>> (žiūrėta 2018 m. gegužės 19 d.).

Švedijoje), kurias galima laikyti **politiniais moralės antreprenieriais**, turint omenyje tiek visas nelegalias psichoaktyviasias medžiagas bendrai, tiek ir kanapes konkrečiai. Klasikinį moralės antreprenierio apibrėžimą (pirmiausia, žinoma, alkoholio kontrolės kontekste) galintis atitikti žmogus, nuo 2016 m. gruodžio einantis sveikatos apsaugos ministro pareigas gydytojas psichiatras A. Veryga, nėra griežtai nusiteikęs dėl kanapių dekriminalizavimo ir neprieštarauja jų preparatų legalizavimui medicininiais tikslais¹⁶³. Prie tokių galbūt galima būtų priskirti valdančiosios (nuo 2016 m.) valstiečių ir žaliųjų partijos lyderį¹⁶⁴, tačiau draudžiamų psichoaktyviųjų medžiagų klausimas nėra pagrindinis jo politinės darbotvarkės dalykas. Beje, nėra ir kitai pusei atstovaujančių ryškių moralės antreprenierių (kaip kad savu laiku T. Leary JAV), kadangi tarp kanapių aktyvistų nėra plačiai visuomenei žinomų viešų asmenų, kurie galėtų turėti galią darant sprendimus ar būtų ganėtinai matomos figūros viešumoje. Tiesa, kaip parodė Seimo nario M. Majausko atvejis, tinkamai pateikus kanapes kaip vaistus ir pagalbą žmonėms yra įmanoma įteisinti jų medicininį panaudojimą¹⁶⁵. Tiesa, šiuo atveju visgi turėtina omenyje, jog oponentams buvo pakankamai sunku šį pasiūlymą atmesti, nors tokių bandymų ir buvo¹⁶⁶, dėl kelių priežasčių.

¹⁶³ Žr. A. Veryga nepritaria, kad už narkotikų laikymą iškart grėstų baudžiamoji atsakomybė. BNS. 2016 m. gruodžio 26 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/a-veryga-nepritaria-kad-uz-narkotiku-laikyma-iskart-grestu-baudziamoji-atsakomybe.d?id=73270972>> (žiūrėta 2018 m. balandžio 15 d.).

¹⁶⁴ Žr., pvz., *Plikūnė D. R.* Karbauskis dėl „žolės“ kategoriškas: jaunimas turi žinoti, kas jų laukia [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/r-karbauskis-del-zoles-kategoriskas-jaunimas-turi-zinoti-kas-ju-laukia.d?id=76278029>> (žiūrėta 2018 m. balandžio 15 d.).

¹⁶⁵ Žr. *Gudavičius S.* Žengtas pirmas žingsnis įteisinant „medicines kanapes“. 2017 m. lapkričio 14 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.vz.lt/verslo-aplinka/2017/11/14/zengtas-pirmas-zingsnis-iteisinant-medicines-kanapes>> (žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.).

¹⁶⁶ „Jūs paprašykite M. Majausko pateikti mokslinius duomenis su klinikiniais tyrimais ir tada padiskutuosime. Aš iš tiesų norėčiau tai pamatyti, nes kiekvienas gydymo būdas ir preparatas, kuris yra įteisinamas, remiasi klinikiniais tyrimais“, – naujienų portalui *lytas.lt* sakė A. Širinskienė pridurdama, kad jos žiniomis klinikiniai tyrimai, susiję su kanapių gerąja įtaka ligoniams, neegzistuoja. Jai priminus, kad kitose užsienio šalyse, tokiose kaip Jungtinės Amerikos Valstijos, tokia praktika yra taikoma, A. Širinskienė atsakė, kad įvairiose valstybėse naudojamos įvairios priemonės, bet Europos Sąjungoje įteisinant naujus gydymo būdus, pagrindas yra klinikinų tyrimų duomenys.“

Pirmiausia, vis daugiau mokslinių tyrimų rodo, jog kanapės tikrai turi nemažą medicininį potencialą, antra, nemažai valstybių jas jau naudoja mediciniais tikslais, trečia, medicinoje naudojamos ir žymiai didesnę priklausomybės potencialą turinčios medžiagos (pvz., morfijus) ir, ketvirta, tai galėtų būti visuomenės suprata kaip nenoras padėti žmonėms iš užsispyrimo (o tai, žinoma, negarantuotų gerų politinių dividendų). Be to, medicininis kanapių panaudojimas iš esmės neprieštaruja prohibicionistinei ideologijai ir abstinencijos paradigmai, kadangi remiantis jomis toks vartojimas yra laikomas „tinkamu“ ir „būtinu“ (skirtingai nuo rekreacinio vartojimo).

Toliau analizuojant viešąjį diskursą pagal C. Reinarmano schemą galima teigti, jog kanapių kontrolė Lietuvoje neturi gilesnio **istorinio konflikto konteksto**, skirtingai, tarkim, nuo alkoholio kontrolės, kai dar XIX amžiuje kovos su blaivybe vėliavą nešė vyskupas M. Valančius. Kanapės Lietuvoje taip pat nėra siejamos su kokia nors **pavojinga klase ar etnine mažuma**, taigi šiuo atžvilgiu yra iš dalies normalizuotos, skirtingai nei sunkieji narkotikai, kurių platinimas aiškiai siejamas su romų tautine mažuma. Tiesa, jos nėra traktuojamos ir kaip nacionalinis, tautinis ar lietuviškas dalykas. Lietuviškam kanapių kontrolės diskursui nėra būdingas ir paskutinis C. Reinarmano schemas elementas – t. y. **narkotiko padarymas plataus masto visuomenės problemų atpirkimo ožiu**. Šį bruožą mes labiau galime pastebėti būtent periodiškai (po kokių nors rezonansinių įvykių) pasikartojančiose antialkoholinėse kampanijose, tačiau nei kanapių, nei kitų nelegalių psichoaktyviųjų medžiagų diskursui jis nėra būdingas. Tai, matyt, sietina su visai kito masto narkotikų (ypač sunkiųjų) problema JAV, nei ji yra šiuo metu Lietuvoje.

Žr. *Gaučaitė M.* Mykolo Majausko siūlymas dėl kanapių prajuokino Agnę Širinskienę. 2017 m. rugsėjo 29 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/2017/09/29/news/mykolas-majauskas-prakalbo-apie-medicinines-kanapes-agne-sirinskiene-juokiasi-2743158/?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy> (žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.).

IŠVADOS

Kanapių kontrolės politika įvairiose valstybėse bei visuomenėse yra sąlygojama daugelio istorinių, politinių, kultūrinių, socialinių ir kitokių veiksnių. Narkotikų (tarp jų ir kanapių) kontrolės lauke veikia specifinių interesų turinčios interesų grupės (medikai, teisėsauga, nevyriausybinės organizacijos ir kt.), kurios daro lemtingą įtaką formuojant valstybės politiką šioje srityje. Remiantis socialinės nusikaltimų tikrovės modeliu, kanapių vartojimas kriminalizuojamas, jeigu tai prieštarauja dominuojančių visuomenės segmentų vertybėms ar yra susietas su pavojingomis klasėmis, tautomis ar socialinėmis grupėmis. Ir atvirkščiai – kanapių vartojimas dekriminalizuojamas arba legalizuojamas, jeigu tolesnis jų vartojimo draudimas nebeprieštarauja dominuojančių visuomenės segmentų interesams arba juos atitinka. Atsižvelgiant į tai, skirtingose valstybėse ir skirtingais laikotarpiais požiūriai į narkotikų kontrolę išsiskiria, pradedant nuline tolerancija visų narkotikų atžvilgiu ir baigiant *de facto* ar *de jure* kanapių legalizacija ar tarpiniais modeliais, t. y. kanapių vartojimo dekriminalizavimu ir/ar medicininių kanapių legalizavimu.

Istoriškai žiūrint kanapės (kaip ir kitos psichoaktyviosios medžiagos) ilgą laiką nebuvo draudžiamos ar kaip nors reglamentuojamos. Tikėtina, jog taip atsitiko todėl, jog ši psichoaktyvioji medžiaga Europoje praktiškai nebuvo žinoma. Pirmieji draudimai atsirado JAV, kaip bendros kovos prieš psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą rezultatas. Neigiamas požiūris susiklostė specifinėje terpėje, kur į svaiginimąsi (pirmiausia alkoholiu) buvo žiūrima kaip į nuodėmę ir moraliai smerktiną dalyką. Vėliau, daugiau įtakos įgijus medicams, šis požiūris pakito ir į psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą buvo pradėta žiūrėti kaip į ligą, tokiu būdu problema buvo medikalizuota.

Globali narkotikų kontrolės sistema formavosi veikiami specifinio konteksto: JAV, kaip kylančios pasaulinės galios vaidmens XX a. pradžioje, ir šioje valstybėje tuo metu vyravusio požiūrio į narkotikus kaip į didelį pavojų visuomenei. Tai lėmė, jog tarptautinė narkotikų kontrolės sistema buvo sukonstruota apie abstinencijos paradigmą, remiantis kuria narkotikai gali būti naudojami tik medicinos ir mokslo tikslais, o bet koks kitas panaudojimo būdas yra ne tik moraliai smerktinas, tačiau ir persekiojamas baudžiamąja tvarka. Tarptautiniam narkotikų kontrolės mechanizmui būdingas prohibicionistinis pobūdis, konvencijų priežiūros institucijos yra linkusios siaurai aiškinti konvencijų tekstus. JAV, kaip pagrindinės pasaulinės narkotikų politikos formuotojos, vaidmuo tęsiasi ir toliau, tikėtina, kad šiuo metu vykstantis bendro prohibicinio fono atšilimas (dekriminalizacija,

medicininių ir rekreacinių kanapių legalizavimas) yra susijęs su kanapių legalizavimu kai kuriose šios valstybės valstijose. Iki tol ilgą laiką vienintelė valstybė, kurioje egzistavo *de facto* kanapių legalizacija, buvo Nyderlandai, tačiau tai neturėjo jokios įtakos kitų valstybių narkotikų kontrolės politikai. Taigi, atsakymas į pirmąjį ginamąjį teiginį, kad **istorinei kanapių kontrolės raidai daugiausia įtakos turėjo abstinencijos paradigma ir JAV, kaip pasaulinės galios, vaidmuo**, yra teigiamas. Prohibicionistinė ideologija psichoaktyviųjų medžiagų atžvilgiu užgimė ir subrendo Jungtinėse Valstijose ir vėliau buvo sėkmingai perkelta į tarptautinį lygį.

Istoriškai prie psichoaktyviųjų medžiagų ir jų vartotojų demonizavimo ir narkotikų baimių, pasitelkiant masines medijas, eskalavimo daug prisidėjo ir moralės antreprenieriai, ypač svarbus buvo JAV Federalinio narkotikų biuro vadovo H. S. Anslingerio vaidmuo XX a. viduryje. Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas buvo pateikiamas kaip tam tikrų „nelojalių“ mažumų (kinų, juodaodžių, meksikiečių, hipių) keliamą grėsmę visuomenei, su kuria reikia kovoti kiek įmanoma griežčiau, pirmiausia – baudžiamosiomis priemonėmis. Moralės antreprenieriai turėjo didelės įtakos konstruojant nacionalines narkotikų kontrolės politikas ir kitose valstybėse, pavyzdžiui, psichiatras N. Bejerotas laikytinas griežtos švediškos narkopolitikos architektu. Tiek Anslingeris, tiek ir Bejerotas buvo griežtai nusiteikę prieš kanapių vartojimą ir šią psichoaktyviąją medžiagą laikė savotiška „vartų atvėrėja“, vedančia prie kitų nelegalių narkotikų vartojimo. Moralės antreprenieriai veikia ne pavieniui, tačiau atstovaudami įtakingoms interesų grupėms, kurios savo ruožtu išreiškia galią turinčių visuomenės segmentų interesus. Psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės kontekste tyrimo metu analizuotose valstybėse (tarp jų ir Lietuvoje) šiuo metu daugiausia įtakos formuoti ir įgyvendinti politiką turi juridinis bei medicininis elitas (istoriškai dar galima būtų išskirti ir Bažnyčią), ir nuo to, kas turi daugiau galios bei interesų ją formuoti, ir priklauso psichoaktyviųjų medžiagų kriminalizavimas ir/ar medikalizavimas. Atitinkamai galios turėjimas suteikia geras galimybes idėjų apie psichoaktyviųjų medžiagų kontrolę sklaidai per masines komunikacijos priemones, kurios savo ruožtu daro įtaką formuojant visuomenės nuomonę, įtakingų interesų grupių atstovus pozicinuodamos kaip ekspertus. Taigi, atsakymas į antrą ginamąjį teiginį, kad **kanapių kontrolės modelis konkrečioje valstybėje priklauso nuo to, kokios profesinės interesų grupės dominuoja viešajame kanapių diskurse, o „moralės antreprenieriai“ ir ekspertai turi esminę įtaką formuojant kanapių kontrolės politiką**, taip pat yra teigiamas.

Kintantis požiūris į kanapes ir su tuo susiję legalizavimo ir dekriminalizavimo procesai sietini su „žalos mažinimo“ ir „normalizacijos“

koncepcijomis, o kartais ir su savotišku jų lydiniu. Nyderlanduose, kur kanapės *de facto* buvo legalizuotos dar aštuntajame dešimtmetyje, tokios politikos pasirinkimas, nors ir paveiktas normalizacijos, buvo daugiau grindžiamas būtent siekiu mažinti žalą, t. y. atskirti sunkiųjų ir lengvųjų narkotikų rinkas, užtikrinti kontrolę, mažinti vartotojų stigmatizaciją ir t. t. O štai sėkmingos kanapių legalizavimo referendumais iniciatyvos JAV daugiau sietinos su vartojimo „normalizavimu“. Išaugus vartojimo lygiui, didelė dalis visuomenės žiūri į tai ne kaip į kažkokią deviantinę veiklą ar patologinį elgesį, o kaip į normalų dalyką. Kanapių vartojimas nebėra laikomas prieštaraujančiu dominuojančių visuomenės segmentų interesams, todėl ir masinės komunikacijos priemonės formuoja visai kitokio pobūdžio diskursą, kuris nėra orientuotas į šios psichoaktyviosios medžiagos demonizavimą, o pateikiama daugiau teigiamo pobūdžio (iš medicininės, ekonominės ir kitų perspektyvų) informacijos.

Kanapių legalizavimo sėkmė paskatino diskusijas dėl tolimesnės tarptautinės narkotikų kontrolės sistemos ateities, kadangi legali Bendrosios konvencijos IV sąrašu kontroliuojamų medžiagų (pvz., kanapių) rinka akivaizdžiai prieštarauja tarptautinei teisei. Normalizacinei perspektyvai dabartinėje JT narkotikų kontrolės sistemoje nėra vietos (skirtingai nuo, pvz., dekriminalizavimo, kurio šalininkai akcentuoja žalos mažinimą, o ne laisvą pasirinkimą) ir tai kelia gana didelę įtampą. Atsižvelgiant į tai, neįvykdžius JT konvencijų revizijos, kyla grėsmė ir visos tarptautinės narkotikų kontrolės sistemos stabilumui. Klausimas dėl sistemos ateities kyla ir dėl to, kad nėra aišku, kas nuo šiol bus pagrindiniu į nulinę toleranciją orientuotos sistemos (jeigu ji tokia liks ir toliau) ideologiniu bei finansiniu ramsčiu, kadangi esant dabartinei situacijai JAV tokio vaidmens tolesnis vaidinimas būtų pakankamai hipokritiškas.

Lietuvos narkotikų kontrolės politika, sprendžiant iš politinio pobūdžio dokumentų, yra orientuota į griežtas kontrolės priemones, tačiau taip pat pabrėžiama ir prevencijos svarba. Priešingai Vakaruose vyraujančioms tendencijoms, nuo 2017 m. už narkotikų (ir kanapių) įgijimą bei laikymą administracinė atsakomybė panaikinta ir nuo šiol taikoma tik baudžiamoji, taip griežtinant įstatyminių reguliavimą. Kanapės neturi specifinio teisinio statuso Lietuvoje ir traktuojamos beveik identiškai kaip ir kitos draudžiamos psichoaktyviosios medžiagos. Žalos mažinimo doktrina, nors ir įgyjanti vis daugiau įtakos, daugiau yra siejama su pagalba sunkiųjų narkotikų vartotojams. Kanapių legalizavimas, nors pastaruoju metu vis plačiau aptarinėjama tema, Lietuvoje (bent jau kol kas) nėra įmanomas. Visų pirma tam egzistuoja juridinės kliūtys – legali kanapių rinka akivaizdžiai prieštarauja

JT konvencijų nuostatomis. Antra, nematyti ir didesnio visuomenės ar legalizavimu suinteresuoto verslo palaikymo, kaip tai nutiko JAV ar Kanadoje. Kita vertus, viešojoje erdvėje vis daugiau diskusijų dėl veikų, susijusių su vartojimu, dekriminalizavimo ir medicininio kanapių panaudojimo (ypač kalbant apie pastarąjį).

Lietuvos kanapių kontrolės koncepcijų sklaidai masinėse medijose daugiausia įtakos turi teisėsaugos ir medikų profesiniai elitai (kaip pagrindiniai šios temos „ekspertai“ bei komentatoriai), o politikų požiūris į psichoaktyviųjų medžiagų kontrolę yra gana konservatyvus. Viešajame diskurse dominuoja kriminalinio pobūdžio naujienos, sietinos su baudžiamuoju persekiojimu. Požiūris į kanapių vartojimą yra kiek švelnesnis nei į kitų nelegalių medžiagų vartojimą, tačiau jis nėra „normalizuotas“ ir pateikiamas jei ne per juridinę, tai per žalos sveikatai prizmę. Galima teigti, jog kanapių diskurse abstinencijos paradigma Lietuvos viešojoje erdvėje yra stipresnė nei „normalizacijos“ doktrina, vartojimas dažnai pateikiamas iš probleminės pusės.

Viešajam kanapių kontrolės diskursui būdingi kai kurie C. Reinarmano narkotikų baimių socialinio konstravimo schemos bruožai („tiesos grūdas“ ir „žiniasklaidos padidėjimas“, taip pat interesų grupių veikimas narkotikų kontrolės lauke), tačiau kanapių kontrolė neturi itin specifinio istorinio konteksto. Lietuvoje ilgą laiką rekreacinis vartojimas nebuvo žinomas, jos nėra siejamos su pavojinga klase ar mažuma (skirtingai nuo sunkiųjų narkotikų, kurie yra siejami su romų bendrija), taip pat pasigendama ryškių ir pastebimų „moralės antreprenerių“, kurių politinėje darbotvarkėje kova su kanapėmis ar narkotikais užimtą svarbiausią vietą, taip pat narkotikai (juolab – kanapės) nėra daromi visų visuomenės problemų atpirkimo ožiu, skelbiant karą prieš „vidinį priešą“. Taigi, atsakymas į trečią ginamąjį teiginį, kad **Lietuvos viešajame kanapių kontrolės diskurse vyrauja baimės retorika, o jo konstravimo pagrindiniai elementai atitinka C. Reinarmano narkotikų baimių konstravimo schemą**, iš esmės yra neigiamas. Turėtina omenyje, jog ši teorinė schema buvo sukonstruota aiškinant JAV žiniasklaidos reakciją į tam tikrų narkotikų vartojimo augimą (pvz., kreko devintajame dešimtmetyje) ir su tuo susijusias problemas. Narkotikų baimių eskalavimas kiek labiau būdingas publikacijose, kuriose aprašomi sintetiniai kanabinoidai, naujos psichoaktyviosios medžiagos ar sintetiniai stimulantai, tačiau „klasikinių“ kanapių diskursui tai nėra labai būdinga.

Kanapių kriminalizavimą aiškinant per socialinės nusikaltimų tikrovės teorinį modelį, konstatuotina, kad nors ir sudėtinga pasakyti, kas lėmė šios psichoaktyviosios medžiagos kriminalizavimą praicityje (akivaizdu, kad po

1990 metų buvo perimti sovietiniai įstatymai, kuriuos priimant Lietuva didesnio savarankiškumo neturėjo), tačiau egzistuojantis *status quo* (t. y. baudžiamoji atsakomybė už disponavimą) atitinka dominuojančių visuomenės segmentų ir jiems atstovaujančių interesų grupių (pirmiausia narkotikų kontrolės lauke įtakingų medikų ir teisėsaugos) interesus. Elgesys, susijęs su kanapių vartojimu Lietuvoje, apibrėžiamas kaip teisės pažeidimas (priklausomai nuo konkretaus elgesio – kaip nusikaltimas, baudžiamasis nusižengimas ar administracinės teisės pažeidimas). Tokiu būdu elgesys, kuris kitose valstybėse gali būti legalus, Lietuvoje yra baudžiamas ir turinčių galią formuoti viešąją politiką visuomenės segmentų apibrėžiamas kaip nusikalstamas, taip sukuriama nusikaltimą. Kanapių vartotojai neturi didesnės įtakos (tiek dėl jauno amžiaus, tiek dėl nedidelio kanapių vartojimo masto Lietuvoje) formuojant nusikalstamo elgesio apibrėžimus, todėl turintys galią formuoti viešąją politiką subjektai, matydami grėsmę savo interesams (vertybėms, moralinėms normoms, ekonominiams interesams ir t. t.), pirmųjų elgesį apibrėžia kaip nusikalstamą ir tokiu būdu kontroliuoja minėtą socialinę grupę.

Kanapių dekriminalizavimas ar legalizavimas yra traktuojamas kaip prieštaraujantis dominuojančių visuomenės segmentų interesams (nors, kaip parodė naujausia apklausa, visuomenė pirmajam jau yra linkusi pritarti), tai iliustruoja pastaruoju metu (2017 metais) teiktų dekriminalizavimo projektų atmetimas Parlamente, taip pat neigiama valdančiosios daugumos lyderių pozicija dėl atsakomybės už disponavimą kanapėmis švelninimo (ypač turint omenyje legalizavimą). Tiesa, pastaruoju metu pastebimas poslinkis link diskusijos apie tiek šios, tiek ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų disponavimo savo reikmėms dekriminalizavimą, ir tai sietina tiek su tarptautinių organizacijų (JT, PSO ir ES) politinėmis nuostatomis šioje srityje, tiek ir su stiprėjančia Lietuvos medikų bendruomenės požiūriu į narkotikų vartojimą kaip į sveikatos problemą įtaka. Tai atspindi ir besikeičiantis masinių medijų publikacijų tonas, nors kriminalinis dėmuo vis dar yra labai ryškus. Kita vertus, medikai ir kitos interesų grupės priešinosi (sprendžiant pagal komentarus publikacijose ir interviu metu ekspertų pareikštas pozicijas) kanapių vartojimo normalizavimui, todėl judėjimai už kanapių legalizaciją kol kas yra gana silpni, marginalizuoti ir neturi apčiuopiamos politinės įtakos. Kitaip tariant, šie judėjimai neturi realios galios savo interesams įgyvendinti (skirtingai nei, pvz., JAV), todėl į juos nėra atsižvelgiama formuojant kanapių kontrolės politiką Lietuvoje. Atitinkamai kanapių vartotojai susiduria su tuo, kad jų elgesys yra traktuojamas kaip nusikalstamas (arba pažeidžiantis administracinę teisę) ir kontroliuojamas institucijų, kurioms yra deleguojama

teisė įgyvendinti ir administruoti baudžiamąją teisę (t. y. teisėsaugos institucijų). Taigi, atsakymas į ketvirtą ginamąjį teiginį, kad **kanapių kriminalizavimas Lietuvoje gali būti paaiškintas galią turinčiuose visuomenės segmentuose vyraujančiu neigiamu požiūriu į šios psichoaktyviosios medžiagos vartojimą**, taip pat yra teigiamas.

Internetinė spauda Lietuvoje informaciją apie kanapes daugiausia pateikia per kriminalinę bei žalos sveikatai prizmę, tačiau kaip jau buvo minėta, viešasis kanapių diskursas turi kiek kitokį foną nei narkotikų diskursas apskritai ir jam mažiau būdingas narkotikų baimių skatinimas. Taip pat pastebėtinas ir platesnis kanapių medicininio panaudojimo galimybių nušvietimas bei legalizavimo patirčių užsienio valstybėse aprašymas. Taigi nepaisant gana negatyvaus fono, kanapių kontrolės diskursas nėra vienpusiškas ir pastaruoju metu pastebimas jo poslinkis link problemos medikalizavimo, o vartojimas (tiek kanapių, tiek ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų) yra suvokiamas kaip sveikatos problema, kuri turi būti sprendžiama ne baudžiamosiomis priemonėmis. Remiantis R. Quinney teoriniu modeliu darytina prielaida, kad šiuo metu vyksta tam tikri požiūrio į šią psichoaktyviąją medžiagą pokyčiai (pirmiausia inspiruoti sveikatos sektoriaus atstovų) galią turinčiuose visuomenės segmentuose ir dėl to pradeda kilti vis daugiau abejonių dėl tolimesnio kanapių vartojimo kriminalizavimo prasmingumo.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Specialioji literatūra

A cannabis reader: global issues and local experiences. EMCDDA monographs. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Lisbon, 2008.

Allsop J. D., Richard K., Arnold J. Cannabis: The Pharmacokinetics and Pharmacodynamics of Recreational and Medicinal Cannabis. *Wolff K., White J., Karch S.* (eds). The Sage Handbook of Drug and Alcohol Studies: Biological Approaches. SAGE, 2017.

Andréasson S., Allebeck P., Engström A., Rydberg U. Cannabis and schizophrenia. A longitudinal study of Swedish conscripts. The Lancet, Volume 330, No. 8574, 1987.

Barrak G. Criminology: An Integrated Approach. Rowman and Littlefield Publishers, Inc., 2009.

Becker H. S. Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance. New York: The Free Press, 1963.

Berger P. L., Luckmann T. The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. Garden City, NY: Doubleday, 1966.

Bewley-Taylor D. International Drug Control: Consensus Fractured. Cambridge University Press, 2012.

Bewley-Taylor D. The Contemporary International Drug Control System: A History of the UNGASS Decade, 2012 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.lse.ac.uk/IDEAS/publications/reports/pdf/SR014/Bewley-Taylor.pdf>>.

Bewley-Taylor D., Blickman T., Jelsma M. The Rise and Decline of Cannabis Prohibition. The History of Cannabis in the UN Drug Control System and Options for Reform. Transnational Institute, 2014 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.tni.org/files/download/rise_and_decline_web.pdf>.

Bourdieu P., Wacquant L. Įvadas į refleksyviają sociologiją. Vilnius: Baltos lankos, 2003.

Brewster D. Culture (s) of control: Political dynamics in cannabis policy in England & Wales and the Netherlands. European Journal of Criminology, 2017, Vol. 14(5), p. 566–585.

Bruun K., Lynn Pan L., Ingemar Rexed I. The Gentlemen's Club: International Control of Drugs and Alcohol. Chicago and London: University of Chicago Press, 1975.

Bulotaitė L. Narkotikai ir narkomanija: iliuzijos ir realybė. Vilnius: Tyto alba, 2004.

Bulotaitė L. Narkotikų vartojimo socialiniai aspektai. Socialinės deviacijų problemos (sud. dr. J. Aleknevičienė). Vilniaus universitetas, Eugrimas, 2007.

Christie N. Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė. Vilnius: Eugrimas, 1999.

Cohen P. Drugs as a social construct. Dissertation. Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 1990.

Cohen P. Looking at the UN, smelling a rat. A comment on 'Sweden's succesful drug policy: a review of the evidence' UNODC september 2006. *Drugs & the Law - Opinion Articles*, 2010, Vol 2, No 4 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.cedro-uva.org/lib/cohen.looking.html>>.

Cohen P., Uitermark J. Decriminalisation: A short description, and the social process behind it // *Encyclopedia of Law and Society*. London: Sage Publications, 2005 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.cedro-uva.org/lib/uitermark.decriminalisation.html>>.

Coomber R., McElrath K., Measham F., et al. Key Concepts in Drugs and Society. London: Sage, 2013.

Courtwright D. T. The NIDA Brain Disease Paradigm. History, Resistance, and Spinoffs // *Granfield R., Reinarman C. (eds)*. Expanding Addiction: Critical Essays. New York, 2015.

Commentary on the Convention on Psychotropic Substances. United Nations, New York, 1976.

Commentary on the Single Convention on Narcotic Drugs, 1961. Prepared by the Secretary-General in accordance with the paragraph 1 of Economic and Social Council resolution 914 D(XXXIV) of 3 August 1962. United Nations, New York, 1973 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/treaties/organized_crime/Drug%20Convention/Commentary_on_the_single_convention_1961.pdf>.

Cloward R., Ohlin L. Delinquency and Opportunity: A Theory of Delinquent Gangs. New York: Free Press, 1960.

Csete et al. Public health and international drug policy. *The Lancet*, 2016, Volume 387, Issue 10026, 2–8 April, p. 1427–1480.

Davenport-Hines R. The Pursuit of Oblivion. A Social History of Drugs. Weidenfeld & Nicolson History; New Ed edition, 2002.

Decorte T. Blinding Ourselves with Science: The Chronic Infections of Our Thinking on Psychoactive Substances // *Hunt G., Milhet M., Bergeron H. (eds)*. *Drugs and Culture: Knowledge, Consumption and Policy*. Ashgate, Chapter 2, 2011.

Dobrynina M. Nusikaltimų baimės konstravimas žiniasklaidoje // Teisės problemos, 2008, Nr. 3(61).

Dobrynina M., Kalpokas V., Lankauskas M., Pocienė A. Kriminologinė atsakomybės už nusikaltimus, susijusius su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis, analizė. Vilnius, Lietuvos teisės institutas, 2009.

Dobryninas, A. Virtuali nusikaltimų tikrovė. Vilnius: Eugrimas, 2001.

Dobryninas A., Čėsniienė I., Dobrynina M., et al. Kriminalinės justicijos suvokimas visuomenėje. Monografija, Vilniaus universitetas, 2014.

Duff C., Erickson P. Cannabis, risk and normalization: Evidence from a Canadian study of socially integrated, adult cannabis users. *Health, Risk and Society*, 2014, 16(3).

Foucault M. Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas. Vilnius: Baltos lankos, 1998.

Foucault M. Diskurso tvarka. Vilnius: Baltos lankos, 1998.

Foucault M. Power/knowledge: selected Interviews and other writings, 1972-1977. Gordon, C. (ed.) Harvester Press: Brighton, 1980.

Foucault M. Seksualumo istorija. Vilnius: Vaga, 1999.

Fountain J., Asmussen V., Korf D. (eds). Markets, methods and messages Dynamics in European drug research. Pabst Science Publishers. 2011.

Garland D. The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society. Oxford University Press, 2001.

Gerber R. J. Legalizing marijuana: drug policy reform and prohibition politics. Greenwood Publishing Group, Westport, Connecticut, 2004.

Gerritsen J. W. The Control of Fuddle and Flash. A Sociological History of the Regulation of Alcohol and Opiates. Brill Academic Publishers, 2000.

Gieringer D. H. The forgotten origins of cannabis prohibition in California. *Contemporary Drug Problems* 261, 1999 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/009145099902600204>>.

Granfield R., Reinarman C. (eds). Expanding Addiction: Critical Essays. New York, 2015.

Gruodytė E. Narkotikai ir baudžiamoji atsakomybė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.

Gruodytė E. Nusikalstamų veikų, susijusių su neteisėtu disponavimu narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, dalyko probleminiai aspektai // *Jurisprudencija*, 2010, Nr. 4(122).

Hagan J., Edward T., Silva E. T., Simpson J. H. Conflict and consensus in the designation of deviance. *Social forces*, 1977, Volume 56(2).

Hulsman L. Critical criminology and the concept of crime. Contemporary Crises. 1986, Volume 10, Issue 1.

Hunt G., Milhet M., Bergeron H. (eds). Drugs and Culture: Knowledge, Consumption and Policy. Ashgate, 2011.

Kingdon J. Agendas, Alternatives and Public Policies, New York: HarperCollins, 1995.

Konopka L. M. Marijuana use: neuroscience perspective. Croat Med J., 2014.

Korf D. Dutch treat: formal control and illicit drug use in the Netherlands. Thesis publishers, Amsterdam, 1995.

Kraniauskas L. Kvaišalų geografija posovietiniame mieste: nelegali narkotinių medžiagų apyvarta ir narkomanija Klaipėdoje, 1990–2010 m.// Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2014, Nr. 2(35).

Kuhn T. S. Mokslo revoliucijų struktūra. Vilnius, 2003.

Lankauskas M. Jungtinių Tautų narkotikų kontrolės mechanizmas ir naujausios narkotikų politikos tendencijos dėl disponavimo narkotikais savo reikmėms pasaulyje bei Lietuvoje. Lietuvos teisės institutas. Mokslo studija. Vilnius, 2017. ISBN 978-9986-704-43-0.

Lankauskas M. Narkotikų kontrolės politika ir teisinių režimų ypatumai Europoje ir Lietuvoje // Teisės problemos, 2013, Nr. 2(80). Vilnius, ISSN 1392-1592.

Levine G. H. Discovering Addiction. Enduring Conceptions of Habitual Drunkenness in America // *Granfield R., Reinarman C.* (eds). Expanding Addiction: Critical Essays. New York, 2015.

Leeuwen T van. Discourse as the Recontextualization of Social Practice: A Guide, 2014.

Liebrechts N. Cannabis Changes: Understanding dynamics of use and dependence. Amsterdam, 2015.

Lindersmith A. R. Opiate Addiction. Bloomington: Principia Press, 1947.

Malinauskaitė A. Dramaturginis socialinės sąveikos modelis: buvusių psichoaktyvių medžiagų vartotojų atvejis. Daktaro disertacija, VU, 2012.

Milhet M., Moloney M., Bergeron H. Drugs Culture //// *Hunt G., Milhet M., Bergeron H.* (eds). Drugs and Culture: Knowledge, Consumption and Policy. Ashgate, Chapter 2, 2011.

Morgan J. P., Zimer L. The social pharmacology smokeable cocaine: Not all it's cracked up to be// *Reinarman C., Levine H. H.* Crack in America, University of California Press, 1997.

McAllister W. B. Drug Diplomacy in the Twentieth Century: An International History. London: Routledge, 2003.

Nutt D., King A. L., Saulsbury W., Blakemore C. Development of a rational scale to assess the harm of drugs of potential misuse // *The Lancet*, 2007, Volume 369, No. 9566.

Quinney R. *The Social Reality of Crime.* Little, Brown and Company, 1970. Transaction Publishers, Fourth printing, 2008.

Peacock A., Leung J., Larney S. Global statistics on alcohol, tobacco and illicit drug use: 2017 status report. Society for the Study of Addiction, 2018.

Pedersen W. Cannabis use: Subcultural opposition or social marginality? A population-based longitudinal study. *Acta Sociologica*, 2009, 52(2).

Peretti-Watel, P. Epidemiology as a Model: Processing Data through a Black Box? // *Hunt G., Milhet M., Bergeron H.* (eds). *Drugs and Culture: Knowledge, Consumption and Policy.* Ashgate, Chapter 2, 2011.

Reinarman C. The Social Construction of Drug Scares // *P. and P. Adler* (eds.). *Constructions of Deviance; Social Power, Context and Interaction.* Wadsworth Publishing Co., 1994.

Report of the Indian Hemp Drugs Commission, 1893-1894 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://newtax.files.wordpress.com/2017/08/vol-1-indian-hemp-text-1-19-74464868_19_38.pdf>.

Reuter P. Assessing Global Drug Problems, Policies, and Reform Proposals // *Hunt G., Milhet M., Bergeron H.* (eds). *Drugs and Culture: Knowledge, Consumption and Policy.* Ashgate, 2011, Chapter 13.

Reuter P., Pollac H. How much can treatment reduce national drug problems? // *Addiction*, 2006, 101(3).

Ruggiero V. Nusikaltimas literatūroje: grožinės literatūros ir deviacijų sociologija. Kaunas, 2005.

Lilly R. J., Cullen T. F., Ball R. A. *Criminological theory.* SAGE Publications, 1995.

Room R. In thinking about cannabis policy, what can be learned from alcohol and tobacco? A cannabis reader: global issues and local experiences. EMCDDA monographs. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.

Schneider J. W. Deviant Drinking as Disease. Alcoholism as a Social Accomplishment // *Social Problems*, 1978, Vol. 25, No. 4.

Schrad L. M. *Vodkos imperija: alkoholis, valdžia ir politika Rusijoje.* Vilnius: Briedis, 2016.

Stumbrys D. Moralinė panika dėl narkotikų interneto dienraštyje *delfi.lt* // *Filosofija, Komunikacija*, 2012, 20(1).

Stumbrys D. Narkotikų retorikos kaita Lietuvos Respublikos Seime: atvejo tyrimas // *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas*, 2011/2 (1).

Šlapkauskas V. Teisinės sistemos disfunkcija – silpnos socialinės politikos požymis. Socialinis darbas, 2006, Nr. 5(1).

Swaaningen van R. Critical Criminology. Visions from Europe. London: SAGE publications LTD, 1997.

Taleb N. N. Juodoji gulbė: itin netikėtų reiškinių poveikis. Vilnius: Eugrimas, 2013.

The health and social effects of nonmedical cannabis use. World Health Organization, 2016 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.who.int/substance_abuse/publications/msbcannabis.pdf?ua=1>.

Tam H. Review of Swedish Drug Policy, 2003.

Valantiejus A. Postmodernizmas ir epistemologinio reliatyvizmo spąstai. Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2003/2, ISSN 1392-3358.

Venckevičienė J. Kriminologinė atsakomybės už nusikaltimus, susijusius su disponavimu narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, analizė: nuteistųjų socialinis demografinis portretas. Mokslo studija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2013.

Young J. The Drugtakers: the Social Meaning of Drug Use, London: Judson, McGibbon and Kee, 1971.

Whitney M. The Statistical Evidence of Racial Profiling in Traffic Stops and Searches: Rethinking the Use of Statistics to Prove Discriminatory Intent // Boston College Law Review, 2008, Vol. 49, Issue 1, No. 1.

Wolff K., White J., Karch S. (eds). The Sage Handbook of Drug and Alcohol Studies: Biological Approaches. SAGE, 2017.

Zinberg N. E. Drug, Set, and Setting. The Basis for Controlled Intoxicant Use. Published by Yale University Press, 1984.

Zobel F., Götz W. Drug Use in Europe: Specific National Characteristics or Shared Models? // *Hunt G., Milhet M., Bergeron H.* (eds). Drugs and Culture: Knowledge, Consumption and Policy. Ashgate, 2011, Chapter 11.

Žydžiūnaitė V., Sabaliauskas S. Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai. Vilnius, 2017.

Teisės aktai

1961 metų Bendroji narkotinių medžiagų konvencija. Pataisyta pagal 1972 metų protokolą dėl 1961 metų Bendrosios narkotinių medžiagų konvencijos pataisų // Valstybės žinios, 2001, Nr. 51-1768.

ES kovos su narkotikais strategija (2013–2020 m.) 2012/C 402/01 // Europos Sąjungos oficialusis leidinys [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?qid=1444722207872&uri=CELEX:52012XG1229\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?qid=1444722207872&uri=CELEX:52012XG1229(01))>.

EU Drugs Strategy (2013-20) 2012/C 402/01 // Official Journal of the European Union [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1418815184800&uri=CELEX:52012XG1229\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1418815184800&uri=CELEX:52012XG1229(01))>.

1988 metų Jungtinių Tautų Organizacijos konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta // Valstybės žinios, 1998, Nr. 38-1004.

Pub. L. No. 105-61, 111 Stat. 1272 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-105publ61/html/PLAW-105publ61.htm>>.

Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas // Teisės aktų registras, 2015, Nr. 11216.

Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios, 1985, Nr. 1-1 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 43, 47, 54, 62, 63, 64, 68¹, 68², 71, 75, 90, 226 ir 227 straipsnių pakeitimo įstatymas. 2017 m. rugsėjo 28 d. Nr. XIII-653, Vilnius // TAR, 2017-10-05, Nr. 15859.

Lietuvos Respublikos narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrolės įstatymas // Valstybės žinios, 1998, Nr. VIII-602.

Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2010–2016 metų programos patvirtinimo. 2010 m. lapkričio 4 d. Nr. XI-1078, Vilnius // Valstybės žinios, 2010, Nr. 132-6720.

Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. sausio 24 d. rezoliucija „Dėl narkomanijos prevencijos Lietuvoje“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 12-394.

Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 18 d. rezoliucija „Dėl Narkotikų kontrolės politikos“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 30-1234.

Lietuvos Respublikos Seimo 2009 m. spalio 22 d. rezoliucija „Dėl narkotikų kontrolės politikos tęstinumo“ // Valstybės žinios, 2009, Nr. 128-5534.

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl narkotinių ir psichotropinių medžiagų nedidelio, didelio ir labai didelio kiekio nustatymo rekomendacijų“. 2003 m. balandžio 23 d. Nr. V-239 // Valstybės žinios, 2003-04-30, Nr. 41-1899.

The Marihuana Tax Act of 1937. Full Text of the Marihuana Tax Act as passed in 1937 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.druglibrary.org/schaffer/hemp/taxact/mjtaxact.htm>>.

1971 metų Psichotropinių medžiagų konvencija // Valstybės žinios, 2001, Nr. 50-1743.

Kiti šaltiniai

Alkoholio ir kitų narkotikų tyrimas Europos mokyklose. ESPAD tyrimo Lietuvoje ataskaita, 2017 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <[http://old.ntakd.lt/files/Apklausos_ir_tyrimai/ESPAD_2011_ataskaita_SM M.pdf](http://old.ntakd.lt/files/Apklausos_ir_tyrimai/ESPAD_2011_ataskaita_SM_M.pdf)>.

Andrukaitytė M., Jakučionis S. Prie Seimo – 300 kanapių entuziastų ir priešininkų, vienas asmuo sulaikytas. 2018 m. balandžio 20 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/2018/04/20/news/prie-seimo-susirinko-300-kanapiu-entuziastu-6039365/>>.

A. Veryga nepritaria, kad už narkotikų laikymą iškart grėstų baudžiamoji atsakomybė. BNS. 2016 m. gruodžio 26 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/a-veryga-nepritaria-kad-uz-narkotiku-laikyma-iskart-grestu-baudziamoji-atsakomybe.d?id=73270972>>.

Balkūnas V. Tabore medikų iš mirties nagų išplėštas narkomanas prisipažino: viskas prasidėjo nuo „žolės“. 2017 m. gegužės 10 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/savaitgali-tabore-is-mirties-nagu-istrauktas-narkomanas-pradejau-nuo-zoles-56-794420>>.

Balkūnas V. Toksikologas Robertas Badaras: „Lengvi narkotikai“ tai kaip „lengvas nėštumas“ – to nebūna. 2017 m. gegužės 9 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/sveikata/toksikologas-robotas-badaras-lengvi-narkotikai-tai-kaip-lengvas-nestumas-to-nebuna-1028-793290>>.

Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaita. Bylų procesas (I instancijos teismuose). Statistinės ataskaitos, pateikiamos Lietuvos teismų tinklapyje. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>>.

Beveik pusėje patikrintų Klaipėdos mokyklų aptikta narkotikų pėdsakų. BNS, 2016 m. vasario 2 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/news/daily/education/beveik-puseje-patikrintu-klaipedos-mokyklu-aptikta-narkotiku-pedsaku.d?id=70298158>>.

Cambridge Dictionary [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://dictionary.cambridge.org/>>.

Cannabis drug profile. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Prieiga per internetą: <<http://www.emcdda.europa.eu/publications/drug-profiles/cannabis>>.

Cara A., Bryan D. Countries clash over death penalty at UN drug policy session. International Drug Policy Consortium. A global network promoting objective and open debate on drug policy. 2016 m. balandžio 20 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://idpc.net/alerts/2016/04/countries-clash-over-death-penalty-at-un-drug-policy-session>>.

Colbert M. Hemp or Marijuana, What's in a Name? [interaktyvus]. Prieiga per internetą. <<http://theleafonline.com/c/science/2014/07/hemp-marijuana-whats-name/>>.

Controversial hallucinogen Salvia study shows intense, novel effects in humans. 2010 m. gruodžio 10 d. Prieiga per internetą: <<http://medicalxpress.com/news/2010-12-controversial-hallucinogen-salvia-intense-effects.html>>.

Cohen P. The case of the two Dutch drug policy commissions. An exercise in harm reduction 1968-1976. Paper presented at the 5th International Conference on the Reduction of Drug related Harm, 7-11 March 1994, Addiction Research Foundation, Toronto. Revised in 1996 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.cedro-uva.org/lib/cohen.case.html>>.

Countries with the largest number of prisoners per 100,000 of the national population, as of July 2018. Prieiga per internetą: <<https://www.statista.com/statistics/262962/countries-with-the-most-prisoners-per-100-000-inhabitants/>>.

Delistraty C. Drugs du jour: LSD in the '60s; ecstasy in the '80s; 'smart' drugs today: how we get high reflects the desires and fears of our times. Aeon, 04 January, 2017. Prieiga per internetą: <<https://aeon.co/essays/how-each-generation-gets-the-drugs-it-deserves>>.

Dėl po automobilio rastos vienos suktinės penki žmonės uždaryti į Šiaulių areštinę. 2018 m. vasario 18 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltaimaiirnelaimes/del-po-automobiliu-rastos-vienos-suktines-penki-zmones-uzdaryti-i-siauliu-arestine-59-927758>>.

Duomenys apie ištirtas nusikalstamas veikas, susijusias su neteisėta narkotinių ir psichotropinių medžiagų apyvarta pagal atskiras narkotines ir psichotropines medžiagas (FORMA_NARK_MEDZIAGOS). Oficialioji statistika apie nusikalstamumą LR savivaldybėse. Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio>>

registro-nvzr-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminių-tyrimu-statistika1/view_item_datasource?id=6799&datasource=19346>.

Duomenys apie nusikalstamas veikas ir asmenis, susijusius su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis ir jų kontrabanda (FORMA_NARK-SAV). Oficialioji statistika apie nusikalstamumą LR savivaldybėse. Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminių-tyrimu-statistika-1?year=2017&period=1-12&group=163>>.

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Statistical Bulletin 2017 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.emcdda.europa.eu/data/stats2017_en>.

Europos narkotikų vartojimo paplitimo ataskaita: tendencijos ir pokyčiai. Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centras, 2017 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4541/TDAT17001LTN.pdf>>.

EU's response to drugs [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/drug-control/eu-response-to-drugs_en> (žiūrėta 2018 m. rugsėjo 26 d.).

Fisher G. The Drug War at 100. 2014 m. vasario 19 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://law.stanford.edu/2014/12/19/the-drug-war-at-100/>>.

Garkauskas P. Olandai sunerimo dėl kanapių – lietuviai žengia į priešingą pusę. 2015 m. lapkričio 27 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/sveikata/sveikatos-naujienos/olandai-sunerimo-del-kanapiu-lietuviai-zengia-i-priesinga-puse.d?id=69692442>>.

Gaučaitė M. Mykolo Majausko siūlymas dėl kanapių prajuokino Agnę Širinskienę. 2017 m. rugsėjo 29 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/2017/09/29/news/mykolas-majauskas-prakalbo-apie-medicinines-kanapes-agne-sirinskiene-juokiasi-2743158/?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy>.

Global Overview of Drug Demand and Supply: Latest trends, cross-cutting issues. World Drug Report 2017. United Nations Office on Drugs and Crime, United Nations publication, 2017, p. 13 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.unodc.org/wdr2017/field/Booklet_2_HEALTH.pdf>.

Global status report on alcohol and health. World Health Organization, 2014.

Gudavičius S. Žengtas pirmas žingsnis įteisinant „medicines kanapes“. 2017 m. lapkričio 14 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.vz.lt/verslo-aplinka/2017/11/14/zengtas-pirmas-zingsnis-iteisinant-medicines-kanapes>>.

INCB encourages States to consider the abolition of the death penalty for drug-related offences. Vienna International Centre. UNIS/NAR/1199. 2014 m. kovo 5 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.incb.org/documents/Publications/PressRelease/PR2014/press_release_050314.pdf>.

Įteisinti psichoaktyvių kanapių naudojimą psichinės ir fizinės sveikatos gerinimui (rekreacijai). Aut. Tamobar P. ir Staneika D. Idėja Lietuvai [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.idejalietuvai.lt/idejos/ideja/293>>.

ONDCP Media Campaign. Contractor's National Evaluation Did Not Find That the Youth Anti-Drug Media Campaign Was Effective in Reducing Youth Drug Use. Report to the Subcommittee on Transportation, Treasury, the Judiciary, Housing and Urban Development, and Related Agencies, Committee on Appropriations, U.S. Senate. United States Government Accountability Office, 2006, p. 6 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.gao.gov/new.items/d06818.pdf>>.

Yakowitz W. Legal Marijuana Blooms Into the Fastest-Growing Industry in America. Inc. 2015 m. sausio 27 d. Prieiga per internetą: <<http://www.inc.com/will-yakowicz/legal-marijuana-is-fastest-growing-industry.html>>.

Young People and Drugs Report. Flash Eurobarometer 401 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/flash/fl_401_en.pdf>.

Jelsma M. INCB vs Uruguay: the art of diplomacy. Transnational Institute. 2013 m. gruodžio 17 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.tni.org/en/article/incb-vs-uruguay-art-diplomacy>>.

Just Say No [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.history.com/topics/just-say-no>>.

Kanados premjerui – nepatogus klausimas apie Baltijos tautas. 2015 m. gruodžio 15 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kanados-premjerui-nepatogus-klausimas-apie-baltijos-tautas.d?id=69863356>>.

Kanados Senatas priėmė įstatymą dėl marihuanos legalizavimo rekreaciniais tikslais. BNS ir lrytas.lt inf. 2018 m. birželio 8 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.lrytas.lt/pasaulis/ivykiai/2018/06/08/news/kanados-senatas-prieme-istatyma-del-marihuanos-legalizavimo-rekreaciniais-tikslais-6562862/>>.

Kanapės: faktai, kuriuos turėtų žinoti tėvai. JAV sveikatos ir socialinių paslaugų departamentas NIH leidinys Nr. 10-4036. Spausdinta 1995 m., atnaujinta 2011 m. Į lietuvių k. išvertė ir adaptavo Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas, www.ntakd.lt [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/Nida.pdf>>.

Kirtimų tabore – buvusių narkomanų ir čigonų akistata. 2017 m. lapkričio 1 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/2017/11/01/news/cigonu-tabore-akcija-pries-narkotikus-3364911/>>.

Lietuvos Respublikos Seimas. II (pavasario) sesijos vakarinio posėdžio Nr. 42 stenograma. 2017 m. kovo 30 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/0b91c390160111e7b6c9f69dc4ecf19f>>.

Lietuvos Respublikos Seimas. III (rudens) sesijos vakarinio posėdžio Nr. 133 stenograma. 2017 m. gruodžio 14 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/e7d8f640e19211e7b4d1bdd5f1a9ff0e>>.

LoBianco T. Report: Aide says Nixon's war on drugs targeted blacks, hippies. Updated 1914 GMT (0314 HKT) March 24, 2016 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://edition.cnn.com/2016/03/23/politics/john-ehrllichman-richard-nixon-drug-war-blacks-hippie/>>.

Mansnerus L. Timothy Leary, Pied Piper Of Psychedelic 60's, Dies at 75. The New York Times, June 1, 1996 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.nytimes.com/1996/06/01/us/timothy-leary-pied-piper-of-psychedelic-60-s-dies-at-75.html>>.

Marijampolės pareigūnai smogė narkotikų platintojams: „pagerinta žolė“ sukelia psichozę. 2015 m. gegužės 23 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/news/daily/crime/marijampoles-pareigunai-smoge-narkotiku-platintojams-pagerinta-zole-sukelia-psichoze.d?id=68049528>>.

Metzner R. Molecular Mysticism: The Role of Psychoactive Substances in the Transformation of Consciousness. An essay appearing in The Gateway to Inner Space, Christian Rātsch, editor. Published by Prism Press, Dorset, U.K.,

1989 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.psychedelic-library.org/metzner.htm>>.

Nacionalinio vėžio instituto direktorius: būtina legalizuoti kanabinoidus. 2017 m. rugsėjo 29 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.15min.lt/naujiena/aktuali/lietuva/nacionalinio-vezio-instituto-direktorius-butina-legalizuoti-kanabinoidus-56-860564>>.

Naktinis R. Baisiausia priklausomybė ir kiti apmąstyti faktai apie narkotikus. 2017 m. sausio 6 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/sveikata/sveikatos-naujienos/r-naktinis-baisiausia-priklausomybe-ir-kiti-apmastyti-faktai-apie-narkotikus.d?id=73344946>>.

Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. Metinis pranešimas, 2015.

Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. Metinis pranešimas, 2016

Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. Metinis pranešimas, 2017.

New York Times, February 18, 1914 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9901E5D61F3BE633A2575BC0A9649C946596D6CF>>.

Oxford living dictionaries [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://en.oxforddictionaries.com/>>.

Pagrindiniai socialiniai rodikliai. „Sodros“ oficialus tinklalapis [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.sodra.lt/lt/situacijos/statistika/pagrindiniai-socialiniai-rodikliai>>.

Parker H., Aldridge J., Measham F. Illegal leisure: The normalisation of adolescent drug use. London: Routledge, 1998.

Pellechia T. Alcohol Sales Dropped 15% In States With Medical Marijuana Laws. Forbes, Jan 22, 2018 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.forbes.com/sites/thomaspellechia/2018/01/22/alcohol-sales-dropped-15-percent-in-states-with-medical-marijuana-laws/#1c162ad65f22>>.

Plikūnė D. A. Veryga iš principo ne prieš medicininių kanapių įteisinimą, bet ragina nesusipainioti. 2017 m. rugsėjo 29 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/a-veryga-is-principo-ne-pries-medicininiu-kanapiu-iteisinima-bet-ragina-nesusipainioti.d?id=75909869>>.

Plikūnė D. R. Karbauskis dėl „žolės“ kategoriškas: jaunimas turi žinoti, kas jų laukia [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/r-karbauskis-del-zoles-kategoriskas-jaunimas-turi-zinoti-kas-ju-laukia.d?id=76278029>>.

Prie Seimo apie 100 žmonių protestuoja prieš griežtas bausmes už kanapes. Lietuvos žinios, BNS, 2017 m. gruodžio 2 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.lzinios.lt/lzinios/lietuva/prie-seimo-apie-100-zmoniu-protestuoja-pries-grieztas-bausmes-uz-kanapes/255510>>.

Prisoners In 2016. Bureau of Justice Statistics. U.S. Department of Justice, 2018, p. 13 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.bjs.gov/content/pub/pdf/p16.pdf>> (žiūrėta 2018 m. rugsėjo 1 d.).

Psichiatras: vis daugiau psichozijų sukelia psichotropinės medžiagos. 2017 m. vasario 20 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/sveikata/psichiatras-vis-daugiau-psichoziu-sukelia-psichotropines-medziagos-541-753362>>.

Psichoaktyvių medžiagų vartojimo paplitimo ir su narkotikų vartojimu susijusių užkrečiamųjų ligų paplitimo tyrimai Lietuvoje [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://ntakd.lrv.lt/lt/statistika-ir-tyrimai/tyrimai-ir-apklausa>>.

Psichoaktyvių medžiagų vartojimo paplitimas tarp Lietuvos naktinių klubų lankytojų. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas, 2014 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/Klubai.pdf>>.

Psichologas: net neverta leisti į diskusijas apie atsakingą alkoholio vartojimą. Vakarų ekspresas, ELTA, 2017 m. gegužės 18 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.ve.lt/naujienos/visuomene/psichologija/psichologas-net-neverta-leisti-i-diskusijas-apie-atsakinga-alkoholio-vartojima-1554516/>>.

Pukenė R. A. Armonaitės ir G. Savicko pokalbyje apie „žolę“ – atviri prisipažinimai. 2017 m. lapkričio 7 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/a-armonaites-ir-g-savicko-pokalbyje-apie-zole-atviri-prisipazinimai.d?id=76274359>>.

Reefer Madness (1936) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.imdb.com/title/tt0028346/>>.

Report of International Narcotic Control Board for 2004. United Nations Publication. New York, 2005.

Report of the International Narcotics Control Board for 2016. United Nations: International Narcotics Control Board, January 2017. New York, 2017 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.incb.org/documents/Publications/AnnualReports/AR2016/English/AR2016_E_ebook.pdf>.

Ronald Reagan: „Marijuana... is probably the most dangerous drug...” [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.youtube.com/watch?v=kRvD794NP0c>>.

Schaffer Library of Drug Policy [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.druglibrary.org/schaffer/library/studies/canadasenate/vol3/chapter19_1925_Geneva.htm>.

Severe mental illness tied to higher rates of substance use. New NIH study shows that certain protective factors do not exist in those with severe mental illness, 2014 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.drugabuse.gov/news-events/news-releases/2014/01/severe-mental-illness-tied-to-higher-rates-substance-use>>.

Spanish Word Histories and Mysteries: English Words That Come From Spanish. Houghton Mifflin Company, Boston, New York. 2007.

'Stop lying': Uruguay president chides UN official over marijuana law. RT. 2013 m. gruodžio 13 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.rt.com/news/uruguay-marijuana-un-criticism-261/>>.

Sweden's Successful Drug Policy: a Review of the Evidence. United Nations Office on Drugs and Crime, 2007, p. 12–13 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.unodc.org/pdf/research/Swedish_drug_control.pdf>.

Swift A. Support for Legal Marijuana Use Up to 60% in U.S. 2016 m. spalio 19 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.gallup.com/poll/196550/support-legal-marijuana.aspx>>.

The Death Penalty in 2017: Facts and Figures, 2018. Prieiga per internetą: <<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/04/death-penalty-facts-and-figures-2017/>>.

The International Narcotics Control Board [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.incb.org/incb/en/about.html>>.

United Nations Treaty Collection [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VI-18&chapter=6&lang=en>.

Uruguay aseguró este jueves ante las Naciones Unidas que su regulación de la marihuana “enmarca plenamente en el espíritu de las convenciones”. En su exposición, el prosecretario de Presidencia Diego Cánepa enfatizó que la fiscalización internacional de drogas debe ir en consonancia con los Derechos Humanos [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.montevideo.com.uy/contenido/Marihuana-Uruguay-se-defendio-ante-ONU-228901?plantilla=1149>>.

Vireliūnaitė L. Po Naujųjų už menkiausią kiekį marihuanos – baudžiamoji atsakomybė ir milžiniškos baudos. 2016 m. gruodžio 21 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/po-naujuju-uz-menkiausia-kieki-marihuanos-baudziamoji-atsakomybe-ir-milziniskos-baudos-56-730424>>.

Walsh J., Ramsey G. Uruguay's Drug Policy: Major Innovations, Major Challenges. Center for 21st Century Security and Intelligence. Latin America Initiative [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/Walsh-Uruguay-final.pdf>>.

Zežima K. Vermont is the first state to legalize marijuana through legislature. January 24, 2018. The Washington Post [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.washingtonpost.com/news/post-nation/wp/2018/01/23/vermont-is-the-first-state-to-legalize-marijuana-through-legislature/?utm_term=.60f657862ccf>.

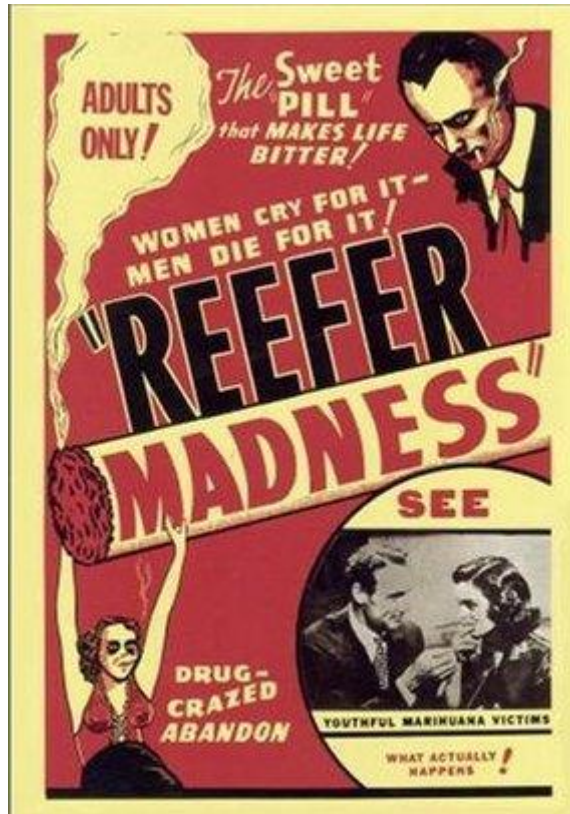
Žaliojo žiedo draugijos internetinis tinklapis. Prieiga per internetą: <<https://zsd.lt/>>.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1. Vandens pypkė kanapių rūkymui¹⁶⁷

¹⁶⁷ Vandens pypkės fotografija paimta iš šio šaltinio: https://en.wikipedia.org/wiki/Bong#/media/File:Bong_glas.jpg (žiūrėta 2018 m. kovo 19 d.).

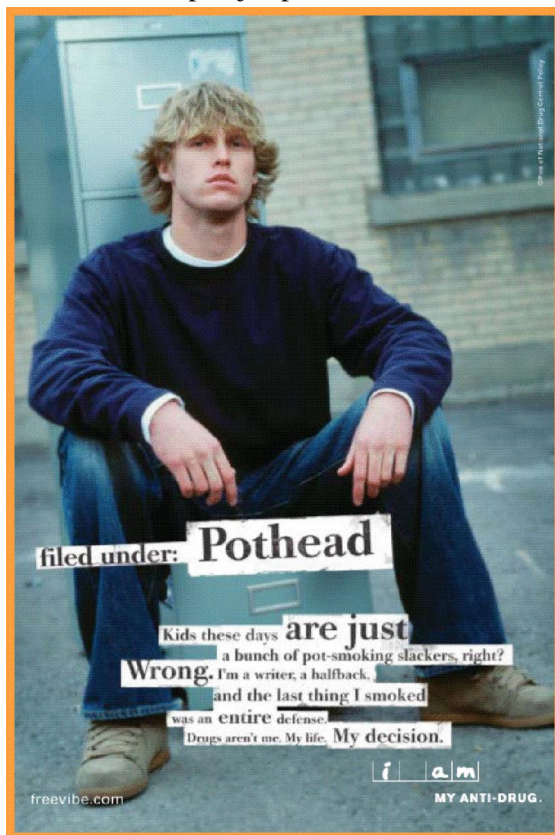
¹⁶⁸ Plakato nuotrauka paimta iš: <http://www.imdb.com/title/tt0028346/mediaviewer/rm4171546112> (žiūrėta 2018 m. sausio 16 d.).

Priedas Nr. 3. Nancy Reagan kalba „Just Say No“ kampanijos mitinge¹⁶⁹

¹⁶⁹ Nuotrauka paimta iš: <https://en.wikipedia.org/wiki/Just_Say_No> (žiūrėta 2018 m. kovo 8 d.).

Priedas Nr. 4. Kanapių vartotojas prieš narkotikų nukreiptos medijų kampanijos plakate¹⁷⁰

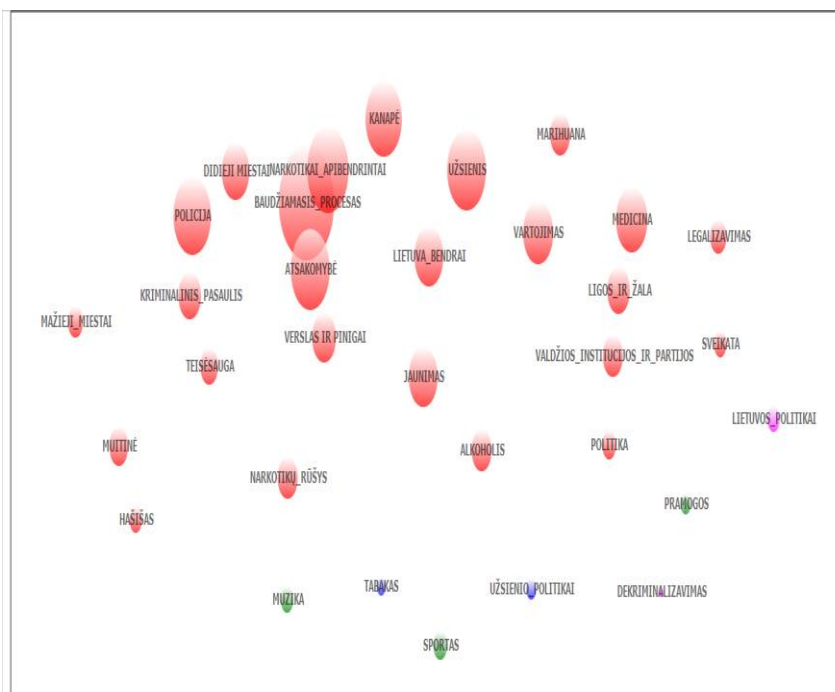

¹⁷⁰ Nuotrauka paimta iš: <<http://findings.org.uk/images/pothead.gif>> (žiūrėta 2018 m. kovo 8 d.).

Priedas Nr. 5. Klasterinės kategorijų analizės duomenų žemėlapis

Priedas Nr. 6. Klasterinės subkategorijų analizės duomenų žemėlapis

Pusiau struktūruoto interviu gairės

Aš, VU FSF sociologijos katedros doktorantas Mindaugas Lankauskas, rašau disertaciją apie narkotikų kontrolės politiką Lietuvoje. Jūsų patirtis/nuomonė šioje srityje yra labai vertinga, todėl norėjau sužinoti Jūsų nuomonę tyrimui aktualiais klausimais. Vadovaujantis tyrėjo etika, užtikrinu Jūsų pateiktų duomenų konfidencialumą. Interviu metu gauta informacija bus analizuojama apibendrintai, neatskleidžiant Jūsų tapatybės.

I. Nuomonė apie kanapes kaip psichoaktyviąją medžiagą

1. Pastaruoju metu išgirstame vis daugiau diskusijų apie kanapes. Koks yra Jūsų požiūris į kanapes apskritai? Kaip su jomis susiduriate savo darbe?
2. Ar Lietuvoje kanapių vartojimas yra didelė problema? Koks yra Jūsų požiūris į jas vartojančius žmones? Kokius pavojus tai gali sukelti?
3. Šiuo metu daug kalbama apie sintetines kanapes/sintetinius kanabinoidus? Kokie yra jums žinomi skirtumai tarp jų ir įprastų kanapių?
4. Jeigu reikėtų palyginti kanapes ir kitus narkotikus ir alkoholi, kaip įvertintumėte kanapių žalingumą?
5. Kokių sveikatos problemų ar pavojų gali sukelti kanapių vartojimas? Ar jos turi kokių nors teigiamų savybių?
6. Ar, Jūsų nuomone, kanapės gali paskatinti kitų narkotikų vartojimą?
7. Ar, Jūsų nuomone, kanapės gali būti naudojamos ligoms gydyti? Kokioms? Kokiais būdais?

II. Nuomonė apie narkotikų kontrolės politiką ir strategiją Lietuvoje

1. Kaip Jūs įvertintumėte narkotikų kontrolės politiką Lietuvoje, ar ji per švelni, per griežta, o gal optimali?
2. Ar Jūsų nuomone narkotikų (bet kokių) vartotojams turėtų būti taikoma baudžiamoji atsakomybė? Kodėl?
3. Kaip Jūs vertinate bausmes už nusikaltimus, susijusius su kanapėmis? Ar šie nusikaltimai turėtų būti traktuojami švelniau/griežčiau ar taip pat kaip ir dėl kitų narkotikų? Kodėl?

4. Ar asmenims, kurie pagaunami su kanapėmis apskritai turėtų būti taikomos kitokios prevencinės priemonės, o ne bausmės? Jeigu taip, kokios?
5. Kai kurios pasaulio valstybės ryžosi legalizuoti kanapes? Ar Lietuvoje jos galėtų/turėtų būti legalizuotos?
6. Kitos šalys, vadovaudamosi žalos mažinimo doktrina, ryžosi kanapių vartojimą savo reikmėms bei auginimą dekriminalizuoti. Ar pritartumėte tokiai politikai ir kodėl?
7. Ar pritartumėte, kad kanapės galėtų būti naudojamos medicininiais tikslais Lietuvoje? Kodėl?

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla
Universiteto g. 1, LT-01513 Vilnius
El. p. info@leidykla.vu.lt,
www.leidykla.vu.lt
Tiražas 20 egz.